

Outolinnusta selviytyjäksi – perhehoitoon sijoitettujen lasten kuvauksia omasta elämästä ja selviytymisen keinoista

Elina Liinamaa

Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2015
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Liinamaa, Elina. Outolinnusta selviytyjäksi - perhehoitoon sijoitettujen lasten kuvauksia omasta elämästä ja selviytymisen keinoista. Erityispedagogiikan pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden laitos, 2015. 104 sivua. Julkaisematon.

Tämän laadullisen tutkimuksen kohteena ovat perhehoitoon sijoitetut alle 18-vuotiaat lapset. Tutkimuksessa tarkastellaan aineistolähtöisesti lasten ajatuksia omasta menneisyydestä, nykyisestä elämäntilanteesta ja tulevaisuudesta. Lasten ajatusten pohjalta selvitetään ja kuvaillaan vaikean lapsuuden läpikäyneiden lasten selviytymisen keinoja induktiivisella tutkimusotteella. Aineisto on kerätty haastatteleamalla seitsemää perhehoitoon sijoitettua lasta heidän elämästään ja kokemuksestaan. Aineiston analyysi on toteutettu temaattisen sisällönanalyysin menetelmällä. Teemahaastatteluiden lisäksi aineistonkeruussa on hyödynnetty visuaalisia menetelmiä.

Tutkimuksen toteuttamisen taustalla on tarve tuoda sijoitetun lapsen ääni esiin perhehoidon tutkimuskentällä, sekä lisätä tietoutta siitä, mitkä tekijät edesauttavat lasta kasvamaan vaikeasta lapsuudesta kohti eheää aikuisuutta. Tietous lasten resilienssiä lisäävistä tekijöistä lisää ymmärrystä lasten kasvuprosesseista ja auttaa parhaimmillaan niin perheenjäseniä, lasta itseään kuin sosiaali- ja kasvatustieteiden ammattilaisia työssään.

Sijoittamisella on monitahoisia vaikutuksia lapsen perhekäsitykseen ja -arvoihin, minäkuvaan sekä omiin tulevaisuuden suunnitelmiin. Lapset osoittautuivat sitkeiksi ja resilienteiksi ilmentäen merkittävää kykyä selviytyä vaikeasta lapsuudesta. Haastattelemani lapset olivat työstäneet omaa tilannettaan vuosien varrella runsaasti ja löytäneet menneisyydestään voimavaroja, jotka ovat auttaneet lasta ymmärtämään omaa itseään. Ajan myötä voimavarat ovat muodostuneet osaksi lapsen identiteettiä ja omaa minuutta. Sijoitetun lapsen eheytyksen kannalta on olennaista, että lapsi hyväksyy oman menneisyytensä tapahtumat. Tulosten valossa sijoitetun lapsen selviytymistä edistäviksi tekijöiksi muodostui seitsemän asiaa: oman menneisyyden käsitteleminen, positiivinen asenne ja minäkuva, tunteiden tunnistaminen, yksi tai useampi läheinen ihminen, harrastukset ja vapaa-aika, puhuminen ja tulevaisuusorientaatio. Lastensuojeluun ja sijoitettujen lasten eheytyksen tukemiseen tarvitaan jatkossa lisää käytännön keinoja, hankkeita ja projekteja, joilla lapsen sisäistä potentiaalia ja voimavaroja voidaan löytää ja auttaa niitä kasvamaan.

Hakusanat: perhehoito, lastensuojelu, sijoitetut lapset, selviytyminen, resilienssi, vaikea lapsuus

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	5
2	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	8
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	10
3.1	Tutkimusstrategia	10
3.2	Tutkimuksen eettisyys.....	13
3.3	Luotettavuus	17
4	AINEISTO JA MENETELMÄT.....	19
4.1	Haastateltavien valikoituminen.....	20
4.2	Aineistonkeruu.....	21
4.2.1	Haastattelut.....	22
4.2.2	Visuaalis pohjaiset aineistonkeruumenetelmät	24
4.3	Osallistujat ja heidän taustatietonsa	26
4.4	Aineiston analyysi.....	29
5	LASTEN ELÄMÄNVAIHEET.....	32
5.1	Menneisyyden kaiut	33
5.2	Elämä nyt.....	43
5.2.1	Minäkuva.....	43
5.2.2	Perhekäsitys	50
5.2.3	Elämän tärkeimmät asiat.....	56
5.3	Tuntematon huomina.....	60

6	SELVIITYMISEN KEINOT	62
6.1	Oman menneisyyden käsitteleminen.....	63
6.2	Positiivinen asenne ja minäkuva.....	66
6.3	Harrastukset ja vapaa-aika	68
6.4	Tunnetaidot.....	70
6.5	Yksi tai useampi läheinen ihminen	74
6.6	Puhuminen.....	75
6.7	Tulevaisuusorientaatio	77
7	EHEÄKSI KASVAMINEN	78
7.1	Perhe hyvinvoinnin kasvuympäristönä	78
7.2	Sijoitettujen lasten polku aikuisuuteen	81
7.3	Resilienssi – selviytyminen vastoin todennäköisyyksiä.....	85
8	YHTEENVETO.....	88
	LIITTEET	100
	Liite 1. Haastattelurunko.....	100
	Liite 2. Esimerkki aikajanasta.	103
	Liite 3. Esimerkki tärkeiden asioiden kartasta.	104

1 JOHDANTO

Haastattelu on loppumaisillaan. Katselen edessäni istuvaa nuorta poikaa, joka on juuri ker-tonut minulle elämäntarinansa avoimesti, luottavaisesti ja nuoren miehen epävarmalla varmuudella. Päätän kysyä vielä yhden kysymyksen. Kysyn pojalta neuvoja sellaisille lap-sille, joilla on mennyt huonosti ja ollut vaikeuksia elämässä - kenties huostaanottokoke-muksia tai muuten turvaton lapsuus. Poika nojautuu taaksepäin sohvalle, vie kädet taka-raivolleen ja vastaa hitaasti sana kerrallaan minua katsoen:

"Älä jää nurkkaan mököttämään vaan kerro asioista. Kyllä on maailmassa aikuisia jotka ottaa ne ju-tut vakavasti."

Turvalliset ja jatkuvat ihmissuhteet luovat pohjan lapsen hyvälle elämälle ja tasapainoiselle kasvulle ja kehitykselle. Kehittyvän lapsen persoona muotoutuu pitkälti hänen vuorovaikutussuhteissaan muiden ihmisten kanssa. (Howe, 1995, 2.) Lapsen ensimmäisiä vuorovaikutussuhteita ovat suhde äitiin, isään ja muihin perheenjäseniin. Hyvien ja tasapainoisten vuorovaikutussuhteiden syntyminen on uhattuna tilanteessa, jossa lapsen kasvuolosuhteet ovat epävakaat ja turvattomat. Suomessa lastensuojelun piirissä, joko kodin ulkopuolelle sijoitet-tuina tai avohuollon piirissä, oli vuonna 2013 yli 106 000 lasta (Lastensuojelu, 2013).

Vuonna 2013 yhteensä 18 022 lasta on sijoitettu kodin ulkopuolelle lasten-suojelun toimenpiteenä. Huostassa oli vuonna 2013 yhteensä 10 735 lasta, kun vielä 2000-luvun alussa luku oli noin 8 000. (Lastensuojelu 2013.) Kolme merkit-tävintä lasten huostaanoton taustalla olevaa syyperustetta ovat väkivaltaisuus, päihteidenkäyttö ja mielenterveyden ongelmat (Hiitola & Heinonen, 2008, 49; Kalland & Sinkkonen, 2001, 517). Huostaanoton taustalla on aina vakavia puut-teita lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa, avohuollon tukitoimien riit-tämättömyyttä ja se, että huostaanotto arvioidaan lapsen edun mukaiseksi toi-menpiteeksi (LsL, 40§). Erääksi laiminlyönnin muodoksi on tunnustettu myös niin kutsuttu poissaolon trauma, jolla tarkoitetaan lapsen tarpeisiin vastaamatta jättämistä. (Hughes, 2006, 52-56.)

Lastensuojelun, perhehoidon ja huostaanottojen tutkimusta on mahdollista toteuttaa monesta eri näkökulmasta, ja niin myös Suomessa on tehty. On tutkittu muun muassa lastensuojelun määrää ja huostaanottojen taustalla olevia syitä (Lastensuojelu 2013), sijoitettujen lasten institutionaalisia polkuja (Eronen, 2013; Kestilä, Väisänen, Paananen, Heino & Gissler, 2012) ja vertaistukea perhehoidossa (DalMaso & Johansson, 2010). Lastensuojeluun kohdistunut julkinen huomio on lisääntynyt viime vuosina (Jahnukainen, Pösö, Kivirauma & Heinonen, 2012, 15). Tutkimusta on tehty myös lastensuojelun asiakasperheistä (Heino, 2007) ja vanhemmuudesta. Kuitenkaan suoraan lastensuojelun lapsilta kerättyä kokemustietoa ei ole ollut saatavilla paljon (Alvoittu, 2012, 16; Kivistö, 2006, 5).

Tämä tutkimus on erityispedagogiikan pro gradu. Erityispedagogiikka kuuluu kasvatustieteellisen tutkimustradition alle, kun taas lastensuojelu on perinteisesti kuulunut sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön alle. Erityispedagogiikalla ja lastensuojelulla on kuitenkin voimakkaita yhtymäkohtia, minkä vuoksi eri alojen yhdistäminen on tarpeellista ja avartavaa. (Jahnukainen, Pösö, Kiviranta & Heinonen, 2012, 48.) Tutkimusten mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuva ryhmä kärsimään erilaisista sosioemotionaalisisista pulmista, käyttäytymisen häiriöistä ja mielenterveyden ongelmista. Lapsuuden aikaiset kokemukset vaikuttavat kauaskantoisesti lapsen kykyihin ja ominaisuuksiin. (Kestilä ym., 2012, 614.) Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole kuvata sitä, mikä sijoitettujen lasten menneisyydessä on ollut huonoa tai haavoittavaa. Päinvastoin: lasten elämässä on paljon iloa ja valonpilkahduksia, jotka ovat vahvistaneet lapsia ja toimineet heidän elämässään suojakavina tekijöinä.

Kuten luvun alussa esitetyssä lainauksessa käy ilmi, elämän suunnan muuttaminen ei kuitenkaan ole mahdotonta, vaikka lähtökohdat olisivatkin vaikeat. Puhuminen luo sillan ihmisten välillä, avaten ovet oman tarinan käsittelemiselle, itsensä löytämiselle, välittämiselle ja välitetyksi tulemisen kokemukselle. Jokaisella tässä tutkimuksessa ääneen pääsevällä lapsella on takanaan hyvin erilainen menneisyys, mutta kokemus kodin ulkopuolelle sijoittamisesta

yhdistää heidän tarinoitaan. Tutkimuksen keskiössä on lasten kokemus omasta elämästä ja heidän käyttämänsä selviytymisen keinot: kuinka kasvaa kohti eheää aikuisuutta, kun perheolosuhteet ja lapsuuden vakaus ovat olleet monin tavoin häilyviä tai puutteellisia? Millaiset tekijät edistävät selviytymistä, hyvinvointia ja yksilön vahvuutta?

Tämän tutkimuksen lähtökohdissa, suunnittelussa ja toteuttamisessa löytyy yhtymäkohtia positiivisen - ja humanistisen - psykologian ominaispiirteisiin. Jo 1960-luvulla Maslow kutsui humanistista psykologiaa asennoitumiseksi, joka painottaa yksilön arvokkuutta, erilaisten lähestymistapojen kunnioittamista ja avarakatseisuutta uusille tavoille tutkia ihmisen käyttäytymistä. Tutkimuksen kohteeksi nostettiin myös uusia teemoja kuten rakkaus, luovuus, itseys, kasvu, oleminen, spontaanius, huumori, merkitys, autonomia ja rohkeus. (Maslow, 1964.) Positiivinen psykologia etsii vastausta kysymykseen 'mikä toimii?'. (MacConville & Rae, 2012, 17). Lähtökohtana on pahimpien asioiden korjaamisen sijaan elämän parhaiden aspektien rakentaminen. (Seligman, 2002, 3.) Selviytyminen on teemana positiiviseen psykologiaan monella tavoin sopiva, sillä positiivinen psykologia jakaa monia samoja intressejä kuin selviytymistutkimukset. Positiivisen psykologian alaisuudessa tutkitaan esimerkiksi hyvinvointia ja tyytyväisyyttä menneeseen, iloa sekä tulevaisuuden optimismiin ja toivon kehittymistä yksilössä. (Seligman, 2002, 3.)

Alvoittu (2012) selvitti tutkimuksessaan, että monet lapset ovat puhuneet vain vähän ääneen omista vaikeista kokemuksistaan huostaanottoa edeltävältä ajalta. Alvoittuun mukaan lapset antavat aikuisille vihjeitä kokemuksistaan, mutta eivät välttämättä uskalla tai osaa ottaa niitä esiin suoraan. Alvoittu korostaa, että rankoista kokemuksista selviytyminen kuitenkin edellyttää asioiden ulospuhumista ja käsittelyä. (Alvoittu, 2012, 20–21.) Tässä tutkimuksessa kerrotaan seitsemän lapsen kuvauksia omasta elämästä ennen ja nyt, sekä heidän toiveistaan tulevaisuuden varalle. Samalla nousee esiin lasten ajatuksia heistä itseltään, perhekäsityksistä ja perhearvoista ja oman elämän tärkeimmistä asioista. Lasten tarinoiden pohjalta selvitetään sitä, mitkä asiat ovat olleet heidän selviytymisensä kannalta erityisen keskeisiä.

Tutkimuksen tavoitteena on esitellä induktiivisen tutkimuksen keinoin lasten näkökulmia oman elämänsä tapahtumista ja siitä, mikä on heidän mielestään ollut merkittävää heidän selviytymisensä kannalta. Haastattelutilanne oli lapselle mahdollisuus toimia oman elämänsä ammattilaisena, ja kertoa oma tarinansa ulkopuoliselle ihmiselle. Lapsilta kerätyn aineiston pohjalta syntyi tutkimusraportti, jonka tarkoitus on rohkaista niin vaikean lapsuuden kokeneita lapsia ja nuoria, kuin heidän kanssaan lastensuojelussa työskenteleviä ammattilaisia. Oman elämän suunnan muuttaminen ja vaikeuksista selviytyminen saattaa vaatia aikaa, kyyneliä ja suurta rohkeutta, mutta loppujen lopuksi selviytymisen tärkein ensiaskel on hyvin yksioikoinen. Kun pyysin tätä tutkimusta varten lapsia antamaan neuvoja vaikean lapsuuden läpikäyneille lapsille ja nuorille, kaikilla oli sama viesti: puhukaa. Työntekijälle saman ohjeen voisi kääntää: kuunnelkaa.

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tämän tutkimuksen tarkoitus on nostaa kuuluviin perhehoitoon sijoitetun lapsen kokemukset. Lapsilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa alle 18-vuotiaita, ja viitataan haastateltaviin tästä syystä lapsina tutkimuksen läpi. Haastateltavien lasten tarinoiden kuuleminen ja aito, vuorovaikutuksellinen läsnäolo haastattelutilanteessa olivat yhtä tärkeä osa tutkimusprosessiani kuin tutkimuksen kirjallinen tuotos – pro gradu. Tutkimuksen lähtökohta on induktiivinen eli aineistolähtöinen. Vaikka tutkimuksen tema, eli sijoitettujen lasten kokemukset, oli selkeä ennen tutkimuksen aloittamista, tutkimuskysymykset tarkentuivat prosessin aikana aineistolähtöisesti. (Braun & Clarke, 2006, 14–15.)

Tutkijalle olennainen pohdinta tutkimusaiheen suhteen on se, aiotaanko tutkimuksessa testata olemassa olevan teorian paikkansapitävyyttä vai tutkia uusia asiayhteyksiä (Joffe & Yardley, 2004, 58). Tämän tutkimuksen tarkoitus on nimenomaan jälkimmäinen, mikä määrittää osaltaan tutkimuskysymysten

muotoilua. Tämä tutkimus tähtää kokemusten ymmärtämiseen, ja tavoitteena on tuottaa kuvailevaa tietoa lasten elämästä ja menneisyyden tapahtumista.

Tutkimuksen tavoitteena on saada kuvailevaa tietoa perhehoitoon sijoitet-
tujen lasten elämästä ja selviytymisen keinoista. Vaikeasta lapsuudesta ponnis-
taminen on mittava haaste, ja eheytyminen vaikeista oloista vaatii suurta selviy-
tymisen tahtoa, sitkeyttä ja paljon tukea. Tutkimuksessa pyritään löytämään
vaikean lapsuuden kokeneen lapsen positiivista kasvua edistäviä tekijöitä. Ta-
voitteen täyttämistä varten olen muodostanut kaksi tutkimuskysymystä, joiden
välinen ero perustuu jakoon lapsen tarinan ja lasten selviytymisen keinojen vä-
lillä.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia ovat sijoitetun lapsen ajatukset omasta menneisyydestä, elä-
mästä nyt ja tulevaisuudesta?
2. Millaiset asiat ovat auttaneet sijoitettua lasta selviytymään vaikeasta
lapsuudesta?

Vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseen etsitään luvussa 5, Lasten
elämänvaiheet. Luvussa selvitetään vastausta tutkimuskysymykseen kuvaile-
malla lasten ajatuksia omasta menneisyydestä ja perheestä, siitä millaista elämä
on juuri nyt, ja millaisia ajatuksia lapsilla on tulevaisuutensa suhteen. Ensim-
mäinen tutkimuskysymys on kolmiosainen yhdistäen aspektit menneisyydestä,
nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Aloitan kuvailemalla sitä, miten lapset näke-
vät nyt oman menneisyytensä tapahtumat, ja miten he peilaavat menneisyyt-
tään omaan minuuteensa. Mitä tunteita lapsella on nyt omasta varhaislapsuu-
destaan? Onko lapsi sinut menneisyytensä kanssa? Toisena osa-alueena on lap-
sen nykyinen elämäntilanne. Miten hän näkee itsensä nykyään ja millainen on
hänen perhekäsityksensä? Mitkä asiat ovat lapselle tärkeitä? Kolmantena osuu-
tena etsin vastausta siihen, millaisia unelmia lapsella on tulevaisuudestaan.
Kaikkiin kolmeen osa-alueeseen olen etsinyt vastausta paitsi lasten tarinoista ja

taustoista, myös heidän piirtämistään aikajanoista ja tärkeiden asioiden kartoista.

Toiseen tutkimuskysymykseen etsitään vastausta luvussa 6, Selviytymisen keinot. Toinen tutkimuskysymys syventää ensimmäisen tutkimuskysymyksen teemoja. Tässä osiossa keskitytään pohtimaan laajemmin sitä, mitkä seikat näytettyivät tutkimuksen valossa tärkeiksi lasten selviytymisen kannalta. Tutkimuskysymyksen ratkaisun pohdinnassa hyödynnetään sekä ensimmäisen tutkimuskysymyksen valossa esiintyneitä teemoja että lasten esille nostamia selviytymiseen liittyviä ajatuksia. Toinen tutkimuskysymys on sisällöltään ensimmäistä laajempi ja yleisluontoisempi, sillä toisen tutkimuskysymyksen puitteissa siirrytään tarkastelemaan myös tutkimusteemoihin liittyvää suomalaista ja kansainvälistä tutkimusta.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimusstrategia

Tässä luvussa etenen deduktiivisesti filosofisesta perspektiivistä aloittaen, kuljettaen lukijaa tarkemmin läpi tutkimukseni strategisten, metodologisten ja analyttisten valintojen. Luvun lopussa selvennetään tutkimusraportin rakennetta lukijaystävällisyyden nimissä. Tämä tutkimus on kvalitatiivinen aineistolähtöinen tapaustutkimus, jota taustoittaa hermeneuttis-fenomenologinen tieteenfilosofia. Tutkimuksen aineisto on kerätty teemahaastatteluilla. Haastatteluaineistoa on analysoitu temaattisen sisällönanalyysin menetelmällä, ja tutkimuksen rakenne on koottu aineistosta nousseiden tekijöiden pohjalta aineistolähtöisen tutkimuksen periaatteiden mukaisesti.

Tutkimuksen taustalla on sekä hermeneutiikan että fenomenologian piirteitä, joten tutkimuksen perustukset koostuvat nämä kaksi yhdistäen hermeneuttis-fenomenologisesta tieteenfilosofiasta. Hermeneutiikan ja fenomenolo-

logian filosofiset lähtökohdat vaikuttavat nopealla silmäyksellä hyvin erilaisilta: siinä missä hermeneutiikka pyrkii ymmärtämään, fenomenologia pyrkii kuvailemaan. Yhdessä nämä kaksi filosofian alaa kuitenkin muodostavat vankan pohjan laadulliselle tutkimukselle, ja tässäkin tutkimuksessa sekä kuvaillaan lasten kokemuksia että pyritään ymmärtämään selviytymistä ilmiönä. (Kakkori & Huttunen, 2010.)

Judén-Tupakkan (2007) mukaan hermeneutiikka edustaa fenomenologiaa vanhempaa ajattelutapaa. Hermeneutiikan tarkoitus on merkitysten etsiminen, ymmärtäminen ja tulkinta. Sen sijaan filosofi Edmund Husserlin määrittelemä fenomenologia tarkastelee ilmiötä ilmiönä itsenään pyrkien kuvailevaan tietoon. Kuvaus tutkittavasta ilmiöstä syntyy tutkimusaineiston pohjalta. Fenomenologisesta lähtökohdasta tutkijan esiyymmärrys tutkimusaiheesta myönnetään, mutta samalla tutkijan on kyettävä irtautumaan oletuksistaan ja löydettävä vastauksia omasta aineistostaan. Fenomenologian tunnusmerkkinä voidaan myös pitää kuvailevaa tutkimusotetta, joka tässä tutkimuksessa niin ikään täyttyy. (Judén-Tupakka, 2007, 62–65.)

Tutkimuksen teko on perinteisesti jaettu metodisesti kvalitatiiviseen ja kvantitatiiviseen tutkimukseen. Jako on suurpiirteinen ja karkea: kaikessa tieteellisessä tutkimuksessa on paljon yhteisiä periaatteita kuten pyrkimys loogiseen todisteluun ja objektiivisuuteen (Alasuutari, 2011, 31–32). Tästä muistuttaa myös Tutkimuseettinen Neuvottelukunta (TENK), jonka antamien hyvän tieteellisen käytännön ohjeiden ensimmäinen lähtökohta on toimintatapojen rehellisyys, yleinen huolellisuus ja tarkkuus niin tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä kuin tutkimuksen ja sen tulosten arvioinnissa (HTK-ohje, 2012). TENK:in ohjeet pätevät kaikkeen tieteelliseen tutkimukseen, niin kvalitatiiviseen kuin kvantitatiiviseenkin. Puhuttaessa tutkimuksen hyvydestä tai huonoudesta on unohdettava erilaisten metodisten lähtökohtien arvottaminen. Tärkeintä on tehdä hyvää tutkimusta erilaisilla, tutkimuksen luonteeseen parhaiten sopivilla menetelmillä (Eskola & Suoranta, 2008, 14). Eittämättä kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen analyysi voidaan erottaa toisistaan, mutta niiden menetelmiä voidaan soveltaa ja usein sovelletaankin samassa tutkimuksessa ja

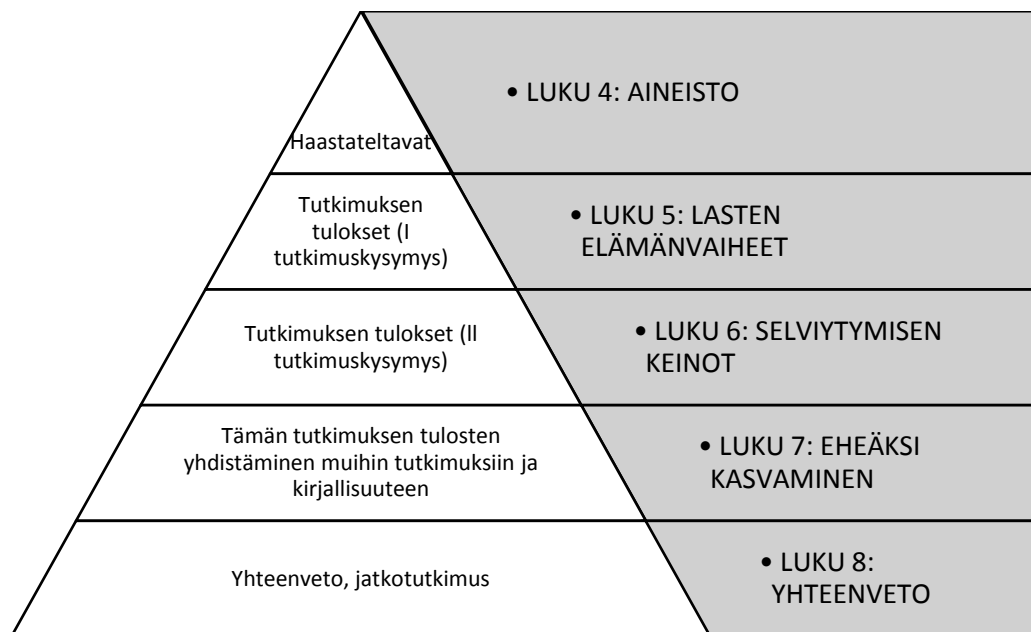
saman aineiston analysoinnissa (Alasuutari, 2011, 32). Tämä tutkimus sijoittuu luonteeltaan kuitenkin selvästi laadullisen tutkimuksen piiriin niin aineistokonsa kuin analyysimenetelmiensä puolesta.

Tämä tutkimus on aineistolähtöinen tapaustutkimus. Aineiston koodaukseen Eskola ja Suoranta (2008) tunnistavat kaksi periaatteellisesti erilaista lähtökohtaa. Tutkija voi lähteä liikkeelle ensinnäkin teoriaa hyödyntäen tai teoriaan perustuen, jolloin teoria ohjaa tutkimuksen kysymyksiä ja teemoja. Toinen tapa, jota tässä tutkimuksessa käytetään, on analysoida aineistoa aineistolähtöisesti ilman teoreettisia etukäteisolettamuksia. Tällöin tutkija ei anna esiyymmärryksensä häiritä aineiston tulkintaa. (Eskola & Suoranta, 2008, 151–152.) Eskola ja Suoranta perustelevat aineistolähtöisen analyysimenetelmän käyttöä tapauksissa, joissa tavoitteena on tuottaa perustietoa jonkin ilmiön olemuksesta (Eskola & Suoranta, 2008, 21). Tutkijan ennakkotiedot ja oletukset vaikuttavat väistämättä tutkimuksen tekoon, etenkin tutkimuksen aiheen ja teemojen valinnan vaiheessa (Joffe & Yardley, 2004, 58). Tapaustutkimuksen tapaan tässä tutkimuksessa pyritään ymmärtämään ja kuvailemaan juuri näiden lasten kokemuksia, eikä tuottamaan laajasti yleistettävää tietoa. (Gagnon, 2010, 2.)

Tutkimusta varten keräämäni aineisto on haastateltavien kuvaus todellisuudesta. Tässä niin kutsutussa realistisessa kielikäsitelyssä kieli on itsessään todellisuutta tuottava tekijä. Kieli on sosiaalisen todellisuuden tuote. Aineistoni koostuu lasten tuottamista tarinoista ja kokemuksista. (Eskola & Suoranta, 2008, 138–140.) Lasten muistot ovat voineet muuttua elettyjen vuosien varrella. Haastattelutilanteessa on luonnollista ja inhimillistä, että haastateltava valitsee sen, mitä haluaa kertoa haastattelijalle. Tutkijan on myönnettävä itselleen, että vuorovaikutustilanteissa jää aina jonkin verran sanomatta. Näin ollen tekstit eivät niinkään kuvaile kohdettaan kuin muodostavat jonkin version asiasta. (Eskola & Suoranta, 2008, 138–140.)

Tämän tutkimusraportin fyysinen rakenne etenee induktiivisesti yksityisestä yleiseen luku luvulta. Aineiston käsittely aloitetaan tämän tutkimuksen tasolta edeten aineistosta tuloksiin. Tuloksia käsitellen kahdessa erillisessä luvussa: luvussa 5 etsitään vastausta ensimmäiseen ja luvussa 6 toiseen tutkimus-

kysymykseen. Tämän jälkeen tämän tutkimuksen tuloksia verrataan suomalaiseen ja kansainväliseen tutkimukseen ja kirjallisuuteen. Viimeisenä osiona tutkimuksessa on yhteenveto, jossa summataan tutkimuksen tulokset, analysoidaan lastensuojelun ja perhehoidon asemaa Suomessa sekä pohditaan mahdollisia jatkotutkimuskohteita.

KUVIO 1. Tutkimusraportin rakenteen eteneminen yksityisestä yleiseen luku luvulta.

Kuten kuviosta 1 on nähtävissä, tutkimusraportti etenee yksityisestä yleiseen; suppeasta laajaan. Tutkimus lähtee liikkeelle haastateltavista (luku 5), jonka jälkeen haastattelujen perusteella etsitään vastausta tutkimuskysymyksiin (luvut 6 ja 7). Tämän jälkeen laajennetaan näkökulmaa yhteiskunnalliselle tasolle (luku 7) ja viimeiseksi (luku 8) yhdistetään tämän tutkimuksen anti yhteiskunnalliseen pohdintaan.

3.2 Tutkimuksen eettisyys

Eettinen pohdinta on ollut läsnä tämän tutkimuksen teon jokaisessa vaiheessa. Kuinka löydän nuoria haastateltavia? Minkä ikäisiä voin haastatella tämän kaltaisista teemoista? Miten varmistan, että en haavoita lasta kysymyksilläni? Mi-

ten kuulostelen lapsen vaikeita kokemuksia tutkijana mutta samalla läsnä olevana aikuisena? Eettisen tutkimuksen tekemisen peruseriaatteisiin kuuluu pohdinta siitä, millainen vaikutus tutkimuksen tekemisellä on haastateltavaan. Mitä hyötyä tai haittaa tutkimuksen tekemisestä voi olla tutkittavalle, miten hänen yksityisyytensä ja tutkimuksen luottamuksellisuus turvataan? (Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tietosuojaja, 1987, 9-12.) Omaa toimintaani ohjasi voimakkaasti tutkimuksen tekemisessä ja etenkin aineistonkeruun vaiheessa itse määrittelemäni *lapsen etu ennen tutkimusta* -periaate, jonka linjasin jo tutkimussuunnitelmaan tutkimuslupaa hakiessa:

Lapsen etu menee aina tutkimuksen teon edelle. Joskus asioista puhuminen voi olla jopa traumaattista: toisaalta uskon myös että lapsi, jonka kaikki vanhemmat ja lapsi itse ovat kokeneet halukkaaksi puhumaan aiheista, on melko vahvoilla jo lähtökohtaisesti. Se ei kuitenkaan vähennä omaa varovaisuuttani ja herkkyyttäni haastattelutilanteeseen. Kenties puhuminen voi olla jopa terapeutista lapselle, kun sille annetaan tilaa - *haastattelija tosiaan tahtoo kuulla mitä juuri minä itse ajattelen.*

Olisi liian suoraviivaista kutsua haastattelutilannetta itsestään selvästi voimaannuttavaksi tai terapeutiseksi kokemukseksi lapselle: tutkijana en voi tietää, kuinka lapsi tilanteen kokee. Pyrkimykseni lämminhenkiseen ja mielekkääseen keskustelutilanteeseen ilmeni kuitenkin siinä, että pyrin haastattelun teon ohessa rohkaisemaan, kehuaan ja kannustamaan haastateltaviani.

Luottamuksellisuus ja anonymiteetti ovat keskeiset käsitteet aineiston käsittelyssä. Kuten Eskola ja Suoranta (2008) toteavat, anonymiteettia on suojattava sitä tiukemmin mitä arkaluontoisemmasta asiasta on kysymys. Haastateltavien tunnistaminen valmiista tutkimuksesta on tehtävä mahdollisimman vaikeaksi. (Eskola & Suoranta, 2008, 56-57.) Tässä tutkimuksessa haastateltavien nimet on muutettu. Pohdin paljon sitä, minkälaisia asioita voisin lapsista kertoa heidän anonymiteettiään samalla suojaten. Tutkimuksessa ei mainita lasten syntymävuosia, vaan ainoastaan ikäluokat. Tutkimuksessa ei myöskään mainita esimerkiksi lastenkotien tai paikkakuntien nimiä. Tekstissä esiintyvistä lainauksista on häivytetty kaikki murre sanat yleiskielelle. Lasten yksityiskohtaiset

tarinat, huostaanoton syyt ja menneisyyden kokemukset jäävät osittain piiloon. Anonymiteetin suojaaminen ei kuitenkaan hankaloittanut tulosten raportointia, sillä esimerkiksi yksityiskohdat lasten menneisyyden tapahtumista eivät olleet tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä seikkoja. Lasten menneisyyden muistot vilahtelevat tekstissä etenkin luvussa 5.1. Menneisyyden kaiut, mutta siinäkin olen välttänyt yksityiskohtaisten tarinoiden auki kirjoittamista.

Tutkijana pohdin paljon sitä, millaisia tunteita haastattelutilanne saattaisi lapsissa herättää. Kun käsitellään lapsen kanssa näinkin syvälle meneviä asioita: minuutta, lapsuutta, kokemusta perheestä ja eheydestä, on pysyttävä todella hereillä ja tietoisena siitä, kuinka henkilökohtaisista ja yksityisistä asioista keskustelussa on kyse. Eskola ja Suoranta (2008) mainitsevat asian, joka kävi mielessäni usein tutkimusta aloitellessani: entä jos haastateltava lapsi tuskallisia tapahtumia muisteltuaan ja ahdistuu tai masentuu? Kuinka vältän tämän? Tästä syystä *lapsen etu ennen tutkimusta* -periaatteeni oli ehdoton, enkä tinkinyt siitä missään vaiheessa. Myös Eskola ja Suoranta (2008) peräävät tutkijan vastuuta käyttämällä esimerkkinä Milgramin kuuluisaa tottelevaisuuskoetta: onko oikeutettua tieteellisten tulosten takia saattaa koehenkilöt emotionaalisesti rasakaaseen tilanteeseen? (Eskola & Suoranta, 2008, 58–59.) Vaikka tämän tutkimuksen haastattelutilanteet ovat kaukana Milgramin auktoriteettien kunnioitusta mittaavista sähköiskukokeista, mietin eettisyyttä paljon, sillä haastattelutilanteiden toteuttaminen lapsen hyvinvointia kunnioittaen oli tutkimuksen tekemisen tärkein peruspilari.

Tutkijan vastuu ilmeni tässä tutkimuksessa esimerkiksi haastattelutilanteessa, jossa menehtyneen äidin muistelemisen näytti selvästi olevan lapselle kipeä ja kuohuttava asia. Lapsi vastasi asiaa koskeviin kysymyksiin lyhyesti ja jäykistyi selvästi, kun puhuimme aiheesta. Kun havaitsin tämän, päätin, että kipeästä aiheesta ei keskustella enempää. Tutkijan on oltava vastuullinen aikuinen haastattelutilanteessa ja toimittava eettisesti oikein, lasta suojellen ja kunnioittaen. Haastattelutilanteessa aikuinen omaa valtaa suhteessa haastateltavaan lapseen, mikä on syytä tiedostaa. Vastuullinen aikuinen ymmärtää haastattelu-

tilanteessa käyttävänsä väistämättä valtaa, ja pyrkii tietoisesti tekemään eettisesti oikeita ratkaisuja.

Kuten Eskola ja Suoranta (2008) muistuttavat, eettisten pulmien tunnistaminen ja välttäminen vaatii tutkijalta ammattitaitoa ja -etiikkaa. Tutkijalla täytyy olla riittävästi herkkyyttä huomioimaan oman tutkimuksensa eettiset ongelmakohdat. (Eskola & Suoranta, 2008, 59.) Patton (2002) kuvailee tilannetta, jossa hän haastattelijana huomaa haastateltavan kamppailevan tai epäröivän vastaamista kysymykseen, joka liittyy mahdollisesti kipeään aihealueeseen. Patton kertoo mitä itse sanoisi haastattelijana haastateltavalle kyseisessä tilanteessa:

”I realize that this is a difficult thing to talk about. Sometimes people feel better talking about something like this and, of course, sometimes they don’t. You decide how much is comfortable for you to share. If you do tell me what happened and how you feel, and later wish you hadn’t, I promise to delete it from the interview. Okay? Obviously I’m very interested in what happened, so please tell me what you’re comfortable telling me.”

(Patton, 2002, 415.)

Patton (2002) korostaa haastattelemisen palkitsevuutta tutkijalle. Onnistunut haastattelu antaa tutkijalle mahdollisuuden astua lyhyeksi hetkeksi haastateltavan maailmaan, avata uusia maailmoja ymmärrykselle. Patton huomauttaa, että hyvä haastattelija pitää haastattelemisesta. Tutkijan on siis oltava kiinnostunut kuulemaan, mitä haastateltavilla on sanottavana ja kunnioitettava ihmisiä, jotka suostuvat jakamaan tarinansa ja aikaansa haastattelijan kanssa. (Patton, 2002, 416–417.) Tutkijan on oltava kiitollinen pääsystä lapsen henkilökohtaiselle alueelle ja kohdeltava annettua tietoa arvostavalla ja rehdillä otteella.

Lapsen etu ennen tutkimusta -periaate on saattanut jopa parantaa tutkimukseni uskottavuutta. Tehtyäni muutamia haastatteluja totesin, että kun antautui vapaaseen dialogiin lasten kanssa, oli heidänkin helpompi puhua omista kokemuksistaan. Kuten Westcott ja Littleton (2005) toteavat, lapsia haastateltaessa lapset on usein nähty passiivisina ja voimattomina osapuolina, joilta tietoa täytyy saada. Vähemmän on tutkittu sitä, millä lailla lapset ovat mukana rakenta-

massa haastattelutilannetta. (Westcott & Littleton, 2005.) Vapaan dialogin myötä keskustelu haastattelutilanteessa ajautui uusille urille, jotka olisivat jääneet saavuttamatta ilman herkkyyttä tarttua nuoren puheisiin. Luopuminen kliinisestä kysymyksen esittäjän roolista oli tietoinen päätös, jonka tein tutkimukseni alkumetreillä. Lasta haastateltaessa tutkijan on rentouduttava ja antauduttava keskusteluun, mikäli hän halajaa kuulla aidosti lapsen tarinan ja kokemukset hänen itsensä kertomina.

3.3 Luotettavuus

Tutkijan objektiivisuus on laadullisessa tutkimuksessa ihanne, johon tulee pyrkiä toiminnan avoimuudella ja läpinäkyvyydellä. Samalla kuitenkin tutkijan on hyväksyttävä alusta saakka se, että omat oletukset vaikuttavat tutkimuksen kulkuun väkisin jollain tavalla. Tutkijan esiymmärrys tutkittavasta aiheesta linjaa osaltaan sitä, millaisia kysymyksiä tutkija kysyy, ja mitä hän haluaa selvittää. Kaikki tutkimusta koskevat linjaukset ja päätökset, joita olen matkan varrella tehnyt, ovat tarkentaneet tutkimuksen suuntaa. Tutkimus ei synny tyhjiössä, vaan tutkijan aktiivisen toiminnan tuloksena.

Tämä tutkimus on luonteeltaan aineistolähtöinen, minkä vuoksi tutkijan esiymmärrykseen aiheesta on syytä kiinnittää erityistä huomiota. Puhtaimmillaan aineistolähtöisyys on sitä, että tutkijan teorettinen kiinnostus ei ohjaa tutkimusta tietylle aihealueelle, vaan aihealue muodostuu aineiston myötä (Braun & Clarke, 2006, 12). Mutta mistä aiheesta tutkija haastattelee haastateltaviaan, mikäli hän ei jo valmiiksi suuntaa haastattelurunkonsa teemoja tietylle aihealueelle? Pelkästään haastattelurungon hahmotteleminen ohjaa tutkimuksen suuntaamista voimakkaasti, sillä haastattelurunko rajaa keskusteltavia teemoja tutkijan valitsemille osa-alueille. Tämän vuoksi on myönnetty, että tutkijat eivät voi täydellisesti vapauttaa itseään teoreettisista ja epistemologisista sitoumuksistaan tutkimusta tehdessään. Tutkimusaineisto ei muodostu epistemologisessa tyhjiössä. (Braun & Clarke, 2006, 12.)

Tutkijan kiinnostukset ja taustaoletukset vaikuttavat osaltaan siihen, millaisia kysymyksiä tutkija haastateltavilta kysyy. Oma tutkijan esiymmärrykseni muodostuu kokemuksista ja näkemyksistä, joita minulle on syntynyt opintojeni aikana ja opintojen ohella tekemieni lastensuojelualan tuntitöitteni kautta. Esi-tietoihini ja ymmärrykseeni kuuluu se, että olen luontaisesti kiinnostunut ihmisten sisäisistä voimavaroista, yksilön vahvuuksien löytämisestä ja niiden nostamisesta kasvatuksessa etusijalle. Voidaan ajatella ihmiskäsitykseni olevan positiivinen ja holistinen (ks. Rauhala, 2005). Taustanäkemykseni mukaan jokaisella lapsella on olemassa erilaisia selviytymisen keinoja, joita hän on käyttänyt selviytyessään elämän vaikeista tilanteista. Positiivisuuteen sisältyy tietoisuus ihmisen kasvun mahdollisuuksista, holistisuuteen pyrkimys ymmärtää ihmistä monimutkaisena ja -ulotteisena kokonaisuutena (Auvinen, 2003; Rauhala, 2005).

Aineiston analyysivaihe on tutkimuksen luotettavuuden kannalta erittäin keskeinen: tutkijan on minimoitava esiymmärryksensä vaikutus aineiston analyysiin ja tarkasteltava aineistoa sellaisenaan. Olennaista aineistolähtöisessä tutkimuksessa ja temaattisessa sisällönanalyysissä on se, että aineistoa ei yritetä mahduttaa valmiiksi rakennettuun koodausrunkoon. Päinvastoin; tutkija luo aineiston pohjalta koodausrungon. Näin ollen aineiston analyysivaiheessa teemoiksi voi nousta sellaisia asioita, joita haastateltavilta ei suoraan kysytty (Braun & Clarke, 2006, 12). Tässä tutkimuksessa odottamattomiksi teemoiksi nousi muutamia asioita, joita en kysynyt, mutta jotka haastateltavat nostivat itse esiin. Näitä teemoja olivat sijoitetuille lapsille suunnattu verkostoitumishanke sekä masennus, sillä kuten haastattelurungosta (Liite 1) on nähtävillä, kysymykseni eivät edes sivunneet mainittuja teemoja.

Koodausrungon puuttuminen ja aineistolähtöisyys toteutui konkreettisesti käytettäessä visuaalipohjaisia aineistonkeruumenetelmiä. Oman elämän aikajanana ja tärkeiden asioiden kartan piirtämisen voidaan ajatella olevan erityisen aineistolähtöisiä menetelmiä. Kummassakin visuaalipohjaisessa menetelmässä haastateltava sai eteensä tyhjän paperin ja lyhyet suulliset ohjeet, jonka jälkeen lapsi sai tarvitsemansa määrän aikaa piirroksen toteuttamiseen. Aloitettaessa

tyhjän paperin kanssa lapselle tarjoutuu tilaisuus nostaa esiin haluamiaan teemoja ilman että tutkija määrittelee tai ohjaa piirroksen sisältöä toivomaansa suuntaan. Tutkijan tehtävä on jättää oma esiyymmärryksensä sivuun, ja antaa haastateltavan toimia asiantuntijana.

Teorialähtöisyyden ja aineistolähtöisyyden välinen raja on joskus hämärä. Valinta siitä, putoaako tutkimus induktiivisen vai deduktiivisen päättelyn piiriin liittyy tutkimuksen lähtökohtiin. Mikäli tutkija muotoilee tutkimuskysymyksensä jo ennen aineistonkeruuta, kyseessä on deduktiivisen päättelyprosessin piirre. Mikäli tarkka tutkimuskysymys muotoutuu vasta aineiston analyysin myötä, tutkimus on luonteeltaan induktiivinen. (Braun & Clarke, 2006, 12.) Tämän tutkimuksen lähtökohdat ovat selkeästi enemmän jälkimmäistä. Siinä vaiheessa kun keräsin tutkimusaineistoa, tutkimuskysymykseni olivat vielä muodottomat ja tutkimukseni teemana yksinkertaisesti *sijoitettujen lasten tarinat ja selviytymisen keinot*.

Braun ja Clarke (2006) ovat määritelleet laadullisen tutkimuksen teossa esiintyvät kysymykset kolmelle tasolle. *Ensimmäkin* on olemassa tutkijan tutkimuskysymys tai -kysymykset, jotka ohjaavat tutkimuksen tekoa. Tutkimuskysymyksiä on mahdollista myös muotoilla uudelleen tutkimuksen edetessä. *Toiseksi* on olemassa kysymyksiä, joihin haastateltavat vastaavat. Tässä tutkimuksessa nuo kysymykset löytyvät haastattelurungosta. *Kolmannen* tason kysymyksiä ovat ne, jotka ohjaavat aineiston analysointia. On hyvä asia, mikäli näiden kolmen tason kysymysten välillä vallitsee jonkinlainen epäsuhtaisuus. Tutkijan on etsittävä ja tunnistettava aineistonsa teemoja aineistosta, eikä määritettävä teemoja etukäteen ja asetettava aineistoa väkisin valmiiseen muottiin. Onnistuneessa temaattisessa analyysissä tutkija tekee päätelmiä aineistostaan ja kertoo lukijalle, millaista tietoa aineisto antaa. (Braun & Clarke, 2006, 14–15, 24–25.) Avoimuus ja rehellisyys aineiston sisältämästä informaatiosta kasvattavat osaltaan tutkimuksen luotettavuutta.

4 AINEISTO JA MENETELMÄT

4.1 Haastateltavien valikoituminen

Tutkimuksen toteuttamisessa lähdin liikkeelle tutkimuslupien hakemisella. Kaupungin sosiaalityöntekijät ovat huostaan otettujen lasten ensisijaisia edunvalvoja, minkä vuoksi tämän kaltaisen tutkimuksen tekemiseen tarvitaan kaupungin tutkimuslupa. Lisäksi tutkimukseen on saatava lupa lapselta ja hänen biologisilta vanhemmiltaan. Käytännössä myöntymys edellytettiin myös vähintään yhdeltä sijoitetun lapsen sijaisvanhemmalta, sillä sijaisvanhemmat ovat keskeinen osa lapsen arkea ja elämää. Sijaisvanhempien myönteinen suhtautuminen tutkimuksen tekoon on ehdoton etu tutkimuksen teon kannalta. Sijaisvanhemmat osaavat osaltaan kertoa, mikäli lapsen osallistumiselle on heidän mielestään painavia esteitä.

Haastateltavat valikoituivat sosiaalityöntekijöiden harkinnan perusteella. Sosiaalityöntekijät ovat työnsä puolesta erittäin tarkkoja salassapitovelvollisuudestaan, onhan heidän tehtävänään huolehtia lasten hyvinvoinnista. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, 14§.) Tutkimuslupien kerääminen lapselta ja vanhemmilta työllistää jo entuudestaan kiireisiä sosiaalityöntekijöitä. Saatuaani kaupungin tutkimusluvan kävin esittelemässä oman tutkimukseni aiheen sosiaalityöntekijöille. Esittelytilaisuudessa kerroin tutkimukseksi alustavista linjauksista sekä toiveistani haastateltavien iän ja sijoituspaikan suhteen. Esitin toiveen siitä, että haastateltavani olisivat iältään 9-17 ikävuoden välillä. Alaikäraja määrittyi oman harkintani perusteella: haastattelussa käsiteltäisiin suuria ja mahdollisesti raskaita teemoja. Omana tavoitteenaani haastattelutilanteista oli keskustelu, jossa lapset kykenisivät sanoittamaan tarinaansa ja keskustelemaan omasta elämäntilanteestaan kutakuinkin ikätasonsa mukaisesti. Yläikäraja rakentui siitä, että täysi-ikäistyessään lapsi siirtyy lastensuojelun sijaishuollon piiristä jälkihuoltoon, ja halusin mukaan lapsia, jotka vielä elävät sijoitetun lapsen arkea sijaisperheessä. Halusin keskittyä tutkimuksessani sijoitetun lapsen kokemusmaailmaan silloin, kun lapsi vielä asuu sijaisperheessä. Lapsen ajatusprosessi omasta tilanteesta sai olla vielä kesken,

eikä omilleen muuttaminen tai etäisyys sijaisperheeseen ole vielä muuttanut lapsen ajatuksia suuntaan tai toiseen.

Pyysin sosiaalityöntekijöitä käyttämään harkintaa sen suhteen, minkälaisessa elämäntilanteessa olevia lapsia he pyytäisivät mukaan tutkimukseen. Koin tärkeäksi, ettei tutkimukseen pyydetäisi sellaisia lapsia, joiden perhetilanne on parhaillaan kriittinen ja elämäntilanne sen myötä hankala. Haastattelussa on tarkoitus keskustella omasta elämäntarinasta ja sijoituksesta, ja omaa tilannetta voi olla hankalaa ja ennen kaikkea kuormittavaa tarkastella kun kriisi on käynnissä ja sijoitusprosessi on kaikin puolin keskeneräinen. Korostin kuitenkin, että tutkimukseen osallistuvia ei tulisi rajata sen perusteella, että heidän kokemuksensa lastensuojelusta tai sijoituksesta olivat pelkästään positiivisia. Se olisi rajoittanut aineistoni ulottuvuuksia: tarkoituksena oli kerätä mahdollisimman monipuolista aineistoa sisältöön puuttumatta.

4.2 Aineistonkeruu

Aineistonkeruu toteutettiin vuoden 2014 loppukesän ja alkusyksyn aikana. Tapaamispaikat sovittiin haastateltavien aikataulujen ja toiveiden mukaisesti. Kuusi haastattelua toteutettiin lasten kotona ja yksi haastattelijan kotona. Kriteerinä haastattelutilalle oli rauhallisuus, jotta keskustelu voitiin käydä mahdollisimman yksityisesti. Luonnollisia keskeytyksiä tuli haastattelutilanteissa joitakin kun muita perheenjäseniä saapui kotiin, jolloin pidimme pienen tauon, ja jatkoimme haastattelua sen jälkeen. Taukoja pidettiin haastattelujen aikana tarpeen mukaan. Tapasin jokaista lasta yhden kerran. Aineistoa kertyi nauhurille yhteensä 536 minuuttia eli 8,9 tuntia.

Yhden tapaamisen aikana kerättiin niin haastatteluaineisto kuin visuaalispohjaiset piirroksinkin. Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina. Visuaalispohjaisista aineistonkeruumenetelmistä käytössä olivat aikajana ja tärkeiden asioiden kartta. Tämän tutkimuksen pääasiallinen aineisto koostui nimenomaan haastatteluaineistosta. Kummallakin visuaalispohjaisella menetelmällä oli ai-

neistonkeruussa erilainen tarkoitus. Aikajanan tarkoitus oli tukea haastattelutilanteessa käytävää keskustelua lasten elämästä, ja ikään kuin tarkentaa lapsen elämän kronologista kulkua. Tärkeiden asioiden kartta puolestaan muodostui itsenäiseksi aineistoksi, joka muodosti pohjan ja rungon aiheesta käydylle keskustelulle. Siinä missä aikajana *tuki* keskustelua, tärkeiden asioiden kartta *rakensi* keskustelua.

4.2.1 Haastattelut

Haastattelutilanne on aina vuorovaikutteinen ja aktiivinen kohtaamistilanne haastattelijan ja haastateltavan välillä huolimatta siitä, kuinka kovasti haastattelija pyrkii häivyttämään vaikutuksensa haastattelutilanteen kulkuun. Holstein ja Gubrium (2011) käyttävätkin aktiivisen haastattelun käsitystä korostaakseen sitä, että haastattelutilanteet yleisesti ottaen ovat luonteeltaan tulkitsevia ja aktiivisia prosesseja. (Holstein & Gubrium, 2011.)

Toteutin tutkimushaastattelut käyttäen teemahaastattelun periaatteita. Eskola ja Suoranta (2008) jakavat haastattelut neljään eri tyyppiin sen mukaan, kuinka tarkasti kysymykset on muotoiltu ja kuinka tarkasti tutkija on jäsennellyt haastattelutilanteen etukäteen. *Strukturoidussa haastattelussa* eli lomakehaastattelussa vastausvaihtoehdot on esitetty valmiiksi. *Puolistrukturoidussa haastattelussa* kysymykset ovat samat kaikille haastateltaville, mutta kysymyksiin vastataan omin sanoin. *Teemahaastattelussa* tutkija on määrittänyt enakkoon haastattelun aihepiirit eli teemat, joista on tarkoitus keskustella. *Avoimessa haastattelussa* puolestaan haastattelu muistuttaa keskustelua, jossa puhutaan tietystä aihepiiristä mutta kaikkia teema-alueita ei käydä läpi vaan teemat muodostavat enää hyvin väljän rungon haastattelutilanteelle. (Eskola & Suoranta, 2008, 86.)

Vaikka olen linjannut oman haastattelumenetelmäni teemahaastatteluksi syvähaastattelun sijaan, koen tutkimuksessani olevan myös syvähaastattelun piirteitä. Koen esimerkiksi syvähaastattelun periaatteiden mukaisesti luottamuksen olevan tutkimushaastattelun avainkysymys. Hyvä haastattelusuhde tulee rakentaa haastattelijan kyvyille tuntea empatiaa ja ymmärrystä (Siekkinen,

2001, 50–51). Erityisesti lapsia haastatellessa tutkijan empaattisuus, sensitiivisyyden tarve ja samalla myös eettisyys korostuvat, mistä kerroin enemmän luvussa 3.2.

Matti Kortteinen (1982) on kirjoittanut oman tutkimuksensa perusteella syvähaastattelemisesta, jossa haastattelun alussa muodostunut kuva haastattelavasta syvenee ja rikastuu haastattelun kuluessa. Kortteinen erottaa omista haastatteluistaan kolme peräkkäistä vaihetta. Haastattelun alkua leimaa molemminpuolinen tunnustelu ja epäily, ja keskustelunaiheet ovat pintapuolisia. Kontaktin pidentyessä on mahdollista siirtyä haastattelun toiseen vaiheeseen, johon kuuluu avoimuus ja vilpittömyys. Tässä vaiheessa haastateltava puhuu ja kertoo ja kysymysten merkitys laskee. Esiin nousee ongelmia ja vaikeuksia, joita haastateltava on elämässään kokenut. Kortteisen tutkimuksessa haastattelut johtivat aina kolmanteen vaiheeseen, jossa haastateltava selittää ja jäsentelee sitä, kuinka hän on selvinnyt elämästään ongelmista huolimatta ja niiden keskellä. Kortteinen toteaa että nämä kolme vaihetta eivät välttämättä ole yhtenäisiä jaksoja vaan esiintyvät lomittain. (Kortteinen, 1982, 295–297.) Siekkinen (2001, 46) kuitenkin muistuttaa, että syvähaastattelutermiä tulisi käyttää tutkimuksissa harkiten, sillä ”syvälle” pääseminen edellyttää esimerkiksi psykoanalyysistä puhuttaessa suurta määrää istuntoja. Kortteisen määrittämistä vaiheista tunnistan kuitenkin alun molemminpuolisen tunnustelun, luottamuksellisen avoimuuden ja haastattelun lopun ratkaisukeskeisyyden. (Kortteinen, 1982, 295–297.)

Yksittäisen aineiston kohdalla riittävydestä käytetään termiä saturaatio eli kyllääntyminen. Aineiston sanotaan olevan riittävä siinä vaiheessa kun uuden aineiston kerääminen ei tuota lisäarvoa tutkimuksen tuloksille. Eskola ja Suoranta (2008) puhuvat pisteestä, jossa aineiston tietty peruslogiikka alkaa toistua, eikä lisäaineisto enää tuota uutta tietoa aiheesta. (Eskola & Suoranta, 2008, 63.) Laadullisessa tutkimuksessa ei Eskolan ja Suorannan (2008) mukaan ole tarkoituksenmukaista pohtia sitä, mikä on yleisesti ottaen riittävä aineisto. Sopiva aineistomäärä riippuu tutkimuksen tavoitteista. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkkoja sääntöjä sen suhteen, minkä kokoinen aineiston on vähin-

tään oltava, jotta tulokset olisivat valideja tai yleistettäviä. Eskolan ja Suoranta korostavat erityisesti sitä, että laadullisessa tutkimuksessa tarkoitus ei ole kertoa aineistosta vaan rakentaa siitä teoreettisesti kestäviä näkökulmia (Eskola & Suoranta, 2008, 61–62). Sopiva määrä aineistoa riippuu siis aiheesta ja siitä, mitä tutkimuksella tavoitellaan. Tämän tutkimuksen kuvaileviin tavoitteisiin osallistujamäärä riitti tuomaan monipuolista sisältöä, sillä lasten taustat olivat hyvin erilaiset.

Toteutin haastattelujen litteroinnin sanatarkalla tasolla (Hirsjärvi & Hurme, 2000, 138). Koska tutkimuksen lähestymistapa on hermeneuttis-fenomenologinen eikä esimerkiksi keskusteluanalyttinen, en litteroinut huokaisuja. Myös haastateltavan puheenvuoron aikana haastateltavalta tuleva ”mm” tai ”joo” jäivät litteroinnin ulkopuolelle. Koska toteutin haastattelut haastateltavien valitsemissa ympäristöissä eli useimmiten heidän kodeissaan, haastatteluihin saattoi tulla keskeytyksiä jonkun perheenjäsenen käydessä paikalla tai mm. ryhdyttyessä kesken haastattelun ampuaisjahtiin. Näiden hetkien keskustelut jätin litteroimatta kokonaan, sillä ne eivät kuuluneet tutkimuksessa käsiteltäviin aiheisiin.

4.2.2 Visuaalis pohjaiset aineistonkeruumenetelmät

Haastatteluaineiston rikastamiseksi käytin lasten kanssa lisäksi kahta visuaalista aineistonkeräämisen menetelmää: aikajanaa ja tärkeiden asioiden karttaa. Jokainen lapsi teki erilaisen, oman näköisensä piirroksen. Esimerkki aikajanasta on liitteenä 2, ja esimerkki tärkeiden asioiden kartasta on liitteenä 3 tämän tutkimuksen lopussa.

Piirrosten, tarinankerronnan ja draaman hyödyntäminen aineistonkeruussa ovat esimerkkejä luovista aineistonkeruumenetelmistä. Niitä voidaan käyttää konstruktivistisina työkaluina, jotka auttavat haastateltavia kuvailemaan ja analysoimaan omia kokemuksiaan ja niiden merkityksiä. (Veale, 2006, 254.) Graafisia, piirtämiseen pohjautuvia menetelmiä on viime aikoina käytetty jonkin ver-

ran etenkin lasten haastattelemisessa. Visuaalisten menetelmien käyttäminen voi auttaa käymään läpi sellaisia asioita ja kokemuksia, joita haastateltavan on vaikea pukea sanoiksi. Visuaalisia menetelmiä voidaan käyttää haastattelun aikana, mikäli halutaan luoda kokonaisvaltaisempi kuva tutkittavasta aihepiiristä. Samalla otetaan huomioon myös erilaiset ilmaisutyyli, joita haastateltavilla on. (Bagnoli, 2009, 548–549.)

Aikajanaa käytettiin lasten kanssa käytävän haastattelun tukena. Haastattelun alussa lapsi sai tehtäväksi piirtää aikajanan, johon hän merkitsi mielestään merkittävimmät tapahtumat omasta elämänsään syntymästä alkaen nykyhetkeen saakka. Lapsi sai tähän aikaa niin paljon kuin tarvitsi. Haastattelu aloitettiin käymällä läpi lapsen aikajanaa. Aikajana auttaa saamaan tietoa siitä, mikä on lapsen itsensä mielestä ollut erityisen merkityksellistä hänen elämäntarinassaan. Tapahtumat, jotka lapsi haluaa merkitä aikajanalleen, heijastelevat lapsen määrittämiä tärkeitä asioita. (Bagnoli, 2009, 565.)

Haastateltavien kanssa tehty tärkeiden asioiden kartta oli ikään kuin sekoitus Bagnolin (2009) muotoilemaa visuaalisen minäkuvan (*the self-portrait*) ja suhdekartan (*the relational map*) tekemistä. Tärkeiden asioiden karttaa muotoillessaan lapsi loi oman visualisaationsa nykyisestä elämäntilanteestaan ja itselle tärkeimmistä asioistaan, aivan niin kuin visuaalisessa minäkuvassa. Tärkeiden asioiden kartassa oli myös suhdekartan piirteitä, sillä lasten kartoissa esiintyi myös heidän elämänsä tärkeitä ihmisiä erilaisilla merkityksellisillä etäisyyksillä heistä itsestään katsottuna. (Bagnoli, 2009, 550–556.) Tärkeiden asioiden kartta nosti keskustelussa esiin juuri niitä asioita, joita lapsi itse halusi.

Visuaalisesti tuotettua aineistoa on tässä tutkimuksessa käsitelty ja tulkittu haastatteluaineiston rinnalla. Aikajanan tuottamaa aineistosisältöä käytettiin pääasiassa lasten menneisyyden hahmottelemiseen ja siitä keskustelemiseen, ikään kuin keskustelun aloittajana ja keskustelun tukena. Sen sijaan tärkeiden asioiden kartta nousi aikajanaa enemmän esiin omana, yksittäisenä aineistomuotonaan, vaikkakin kartta herätti haastattelutilanteessa yhtä lailla keskustelua ja toimi keskustelun tukena. Tärkeiden asioiden kartat osoittautuivat aineiston analyysin vaiheessa myös haastattelutilanteesta irrotettuina merkittäviksi

tiedonlähteiksi. Karttojen sisältöä onkin analysoitu aikajanoja tarkemmin tutkimuksen tulosten tulkinnan vaiheessa luvussa 5.2.3.

4.3 Osallistujat ja heidän taustatietonsa

Tässä kappaleessa käsittelen seitsemän haastatteleman lapsen erilaisia lähtökohtia ja taustatietoja. Lasten taustatietojen läpikäynti tässä vaiheessa antaa tärkeää taustoittavaa tietoa suhteessa tutkimuksen varsinaisiin tuloksiin, joita käsitellään seuraavissa luvuissa (5 ja 6). Taustatiedot koostuvat pitkälti visuaalisesta aikajanasta, jonka lapset tekivät, ja keskustelusta jonka kävimme aikajanaan pohjautuen.

Tutkimukseen osallistui seitsemän alle 18-vuotiasta lasta. Osallistujista viisi on tyttöjä ja kaksi on poikia. Osallistujien ikähaitari on 12–17 vuotta. Tutkimuksen tuloksia käsitellessä esittelen lapset nimillä, jotta lukijan on halutessaan helpompi seurata yksittäisten lasten tarinoita. Jokainen lapsi saa tässä tutkimuksessa uuden nimen ja siten myös omat kasvot pelkän numeron sijaan. Esittelen teille vähitellen tutkimuksen tulosten myötä Niklaksen, Miian, Kiian, Riikan, Mikon, Iinan ja Saran ajatuksia ja kokemuksia elämästä sijaisperheessä.

Yhteistä näille lapsille on se, että jokainen heistä on huostaan otettu biologisilta vanhemmillaan ja asuu nyt sijaishuollon toimenä sijaisperheessä. Se, kauanko lapset ovat olleet huostaan otettuja tai kyseisessä sijaisperheessä, vaihtelee. Yhteisenä tekijänä haastatelluille lapsille on myös se, että jokainen heistä opiskelee joko peruskoulussa tai ammatillisessa koulutuksessa. Yhden lapsen biologiset vanhemmat ovat menehtyneet. Yhden lapsista toinen biologinen vanhempi on menehtynyt ja toinen on edelleen elossa. Neljän lapsen biologiset vanhemmat ovat eronneet, yhden ovat edelleen naimisissa. Lapsilta kerätyssä aineistossa korostuikin vanhempien korkea eronneisuus, mikä on samansuuntainen huomio kuin esimerkiksi Kivistöllä (2006, 56) ja Kitinojalla (2005, 137).

Viidellä seitsemästä lapsesta on sisaruksia ja/tai sisarpuolia. Biologisiksi sisaruksiksi lasken tässä sekä sisarukset että sisarpuolet. Kosonen (2001) on to-

dennut tutkimuksessaan, että sijoitetuilla lapsilla on muita pienemmät tärkeiden ihmissuhteiden verkostot. Tämän vuoksi suhteet sisaruksiin ovat erityisen tärkeitä sijoitetuille lapsille. Sisarukset tuovat pysyvyyttä sijoitettujen lasten muuttuviin perheverkostoihin. (Kosonen, 2001, 168; Hämäläinen, 2012, 180.) Tässä tutkimuksessa osoittautui selvästi, että sisarukset ja sisarpuolet ovat lapsille tärkeitä ja läheisiä. Muista sukulaisistaan lapset kertoivat haastattelutilanteessa vaihtelevasti: osa pitää tiiviisti yhteyttä sukulaisiinsa tai tiettyyn sukulaiseen, osa vähemmän. Nämäkin huomiot olivat samankaltaisia kuin Kivistön (2006) tutkimuksessa.

Alla olevassa taulukossa on tiivistetysti nähtävillä valikoituja taustatietoja haastattelemistani lapsista. Tiedot on kerätty lasten haastatteluista ja heidän tekemistään aikajanoista, joten tiedot ovat suurpiirteisiä, puheisiin ja lasten muistikuviiin perustuvia. Lasten ikä on taulukossa esitetty jakamalla lapset kahteen ikäluokkaan: 12–14- ja 15–17-vuotiaat. Lasten tarkka ikä on häivytetty heidän anonymiteettinsa suojaamiseksi. Samasta syystä aika, jonka lapsi on asunut nykyisessä sijaisperheessä, on merkitty kolmeen luokkaan: alle 5 vuotta, 5-10 vuotta ja yli 10 vuotta. Taulukossa on nähtävillä ikäluokan lisäksi lasten lastensuojelullisten toimenpiteiden määrä ja aika. Lapset on järjestetty taulukkoon huostaanottoiän perusteella nousevaan järjestykseen.

TAULUKKO 1. Haastateltujen lasten taustatietoja kronologisesti toteutuneista lastensuojelullisista toimenpiteistä.

Nimi ja ikäluokka	Ikä huostaan otetessa	Lastenkotikausien määrä/niissä vietetty aika	Sijaisperheiden määrä yht.	Nykyisessä sijaisperheessä asuttu aika
Sara 15-17v.	0v.	1 / alle 1kk	1	yli 10v.
Kiia 12-14v.	1v.	2 /1v.	1	5-10v.
Mikko 12-14v.	3v.	1/ alle 1kk	1	yli 10v.
Iina 15-17v.	3v.	1 / 1v.	1	yli 10v.
Niklas 12-14v.	4v.	1 / 1v.	1	5-10v.
Riikka 15-17v.	7v.	3 / 1v.	1	5-10v.
Miia 15-17v.	13v.	2 / 2v.	2	alle 5v.

Yllä oleva taulukko havainnollistaa sitä, kuinka heterogeenisiä lasten huostaanotto- ja sijoitushistoriat ovat. Siinä missä joku on käväissyt lastenkodissa lyhyen ajan vauvaiässä muistamatta siitä mitään, toinen on saattanut viettää lastenkodissa yhteensä useampia vuosia. Näin ollen myös se, kuinka kauan lapsi on asunut nykyisessä sijaisperheessään, vaihtelee suuresti. Haastattelemani lapset olivat Miiaa lukuun ottamatta asuneet ainoastaan yhdessä perheessä, siinä, jossa he nytkin asuivat.

Siinä missä Sara otettiin huostaan alle vuoden ikäisenä, Miian huostaanotto tapahtui vasta hänen ollessaan 13-vuotias. Nykyisessä perheessä asuttu aika kuvaa niin ikään sitä, kuinka kauan lapset ovat asuneet nykyisten sijaisvanhempiansa luona. Ajat vaihtelevat paljon. Esimerkiksi Miia otettiin huostaan vasta 13-vuotiaana, jonka jälkeen hän on ehtinyt asua lastenkodeissa kahteen otteeseen, ja yhdessä sijaisperheessä ennen nykyistä sijaisperhettä. Miia onkin haastatelluista lapsista ainoa, joka on asunut nykyisessä sijaisperheessään alle viisi vuotta. Sara edustaa toista ääripäätä: hän on asunut nykyisessä sijaisperheessä käytännössä koko elämänsä ajan. Useimmat lapsista asettuvat kuitenkin näiden kahden ääripään väliin.

Lastenkotikausien määrä puolestaan kertoo siitä, kuinka monta erillistä kertaa lapsi asui lastenkodissa. Lastenkoti saattoi olla sama tai eri paikka eri kerroilla. Esimerkiksi Mikko ja Sara viettivät vain hyvin lyhyen aikaa lastenkodissa ennen kuin pääsivät sijaisperheeseen. Riikka puolestaan on asunut kolmeen otteeseen lastenkodissa, vaikkakin jaksot ovat olleet niin lyhyitä että niiden yhteen laskettu aika on vain noin vuosi.

Haastatteluja tehdessäni sain tietää myös sellaisia kiinnostavia taustatietoja, joita en kysynyt lapsilta suoraan. Kolme lapsista kertoi olleensa masentunut jossain vaiheessa lapsuus- tai nuoruusikänsä, ja näistä lapsista kaksi kertoi olleensa masennuksen aikaan myös itsetuhoinen. Aineistokoon ollessa seitsemän, 43 % lapsista kertoi siis kärsineensä masennuksesta jossain vaiheessa elämäänsä. Haastattelemistani lapsista kahdella on todettu ADHD, ja näistä lapsista toisella on myös ollut masennus. Yhdellä lapsella on todettu hahmotushäiriö. Yhteensä neljällä lapsella on tai on ollut jonkinlainen diagnoosi. Aineistokokoni

ollessa seitsemän, oli haastattelemistani nuorista siis 57 % jonkinlainen diagnoosi.

Neljä lasta kertoi, että heidän vanhemmillaan on ollut mielenterveyden ongelmia. Tulos on yhteneväinen suomalaisten lastensuojelutilastojen kanssa. Vuonna 2008 kolme suurinta yksittäistä asiakirjoissa mainittua syytä huostaanottojen taustalla ovat väkivalta (63 %), päihteidenkäyttö (63 %) ja mielenterveysongelmat (57 %). Mielenterveysongelmilla viitataan tässä niin vanhempien kuin lapsen psyykkiseen oirehdintaan. (Hiitola & Heinonen, 2008, 50–51.) Tässäkin tutkimuksessa lasten huostaanottojen syyt ja taustat olivat moninaiset, mutta koska aihe ei ole tämän tutkimuksen keskiössä, ei haastattelemini lasten huostaanoton syihin paneuduta tämän enempää.

4.4 Aineiston analyysi

Olen toteuttanut aineiston analyysin temaattisen sisällönanalyysin menetelmällä. Temaattinen sisällönanalyysi hyödyntää sisällönanalyysin systemaattisuutta, mutta mahdollistaa suunnitelmallisemmin aineiston analysoinnin kontekstissaan (Joffe & Yardley, 2004, 57). Menetelmä on monella lailla teoreettisesti vapaa, ja se tarjoaa tutkijalle joustavan työkalun, jolla voi tarjota rikasta ja yksityiskohtaista tietoa aineistosta. Joustavuudestaan huolimatta myös temaattisessa analyysissä on kuitenkin käytänteensä ja ohjeensa, joita noudattamalla tutkimuksesta tulee laadukasta ja perusteltua. (Braun & Clarke, 2006.)

Temaattinen sisällönanalyysi sisältää parhaimmillaan sisällönanalyysin parhaat puolet. Aineiston merkityksiä kuvaillaan systemaattisesti luokittelemalla aineistoa sisällön perusteella eri kategorioihin. Aineiston merkityksellisyys ei ole aineistossa itsessään oleva ominaisuus, vaan tutkijan rakentama kokonaisuus. Niin sisällönanalyysissä kuin temaattisessa sisällönanalyysissä aineisto saa merkityksensä suhteessa tulkitsijoihinsa. Sisällönanalyysi on menetelmänä usein sopiva nimenomaan laadulliseen tutkimukseen, sillä analyysitapa sopii parhaiten aineistoihin, joissa sen ymmärtäminen ja kuvaileminen vaatii tutkijal-

ta sisällön tulkintaa. (Schreier, 2012, 1-2.) Sisällönanalyysia on kuitenkin kritisoitu siitä, että menetelmä saattaa johdattaa tutkijan luottamaan liikaa frekvensseihin. Ongelmaksi saattaa nousta se, että frekvenssejä tulkitessa tietyt ilmaukset on irrotettava konteksteistaan. Sisällönanalyysia onkin kritisoitu siitä, että se luottaa usein liikaa frekvensseihin unohtaen sen kontekstin, jossa ilmaus on alun perin esiintynyt. (Joffe & Yardley, 2004, 57.) Temaattinen sisällönanalyysi korostaa kontekstin merkitystä tulkinnassa. (Joffe & Yardley, 2004, 57.)

Sisällönanalyysia ja temaattista sisällönanalyysia yhdistää myös se, että niiden toteuttamisen kannalta ei ole väliä, onko aineisto sanallisessa vai visuaalisessa muodossa (Schreier, 2012, 3). Olen soveltanut aineiston analyysissa sisällönanalyysia niin litteroituun haastatteluaineistoon kuin visuaaliseen aikajanaan ja tärkeiden asioiden karttaan.

Alasuutari (2011) jakaa laadullisen analyysin havaintojen pelkistämisen ja arvoituksen ratkaisemisen vaiheeseen. Arvoituksen ratkaiseminen tarkoittaa merkitystulkinnan muodostamista tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden eli aineiston pohjalta. (Alasuutari, 2011, 38–44.) Ymmärsin pelkistämisen vaiheen sillä, että tutkija pyrkii hahmottamaan aineistonsa kokonaisuutena ymmärtääkseen aineistonsa kertomia seikkoja. Arvoituksen ratkaisemisen vaihe puolestaan liittyy siihen, että tutkija kykenee aineistonsa pohjalta vastaamaan tutkimuskysymyksiinsä.

Aloitin aineiston analyysin lukemalla haastatteluaineistoa läpi useaan kertaan. Alussa käsittelin ainoastaan haastatteluaineistoa. Vaikka kyseessä on aineistolähtöinen tutkimus, tekstistä etsittävät teemat pohjautuvat tutkijan esiymmärrykseen. Haastattelurunko ohjasi jo tutkimuksen teon alkuvaiheessa omaa kiinnostustani ja tutkimuskysymyksiäni, joihin lähdin etsimään vastausta aineistostani. (Joffe & Yardley, 2004, 59.) Aineiston laajuuden vuoksi panin paljon aikaa aineistoon tutustumiseen ja lasten tarinoiden läpikäyntiin ennen kuin aloitin analysoinnin. Noudatin Eskolan ja Suorannan (2008) periaatetta siitä, että aineisto on tunnettava perinpohjaisesti ennen kuin tutkijan on mahdollista tehdä tulkintoja (Eskola & Suoranta, 2008, 151).

Lukiessani aineistoa läpi aloin huomata haastatteluaineistosta esiin nousevia yhtäläisyyksiä. Havaintoni pohjautuivat alustaviin tutkimusteemoihini. Merkitsin värikynillä aineistosta sellaisia lainauksia, jossa puhuttiin tutkimusaiheen kannalta keskeisistä asioista. Aineiston koodaukseen kuuluu aineistosta nousevien kaavojen ja toistuvuuksien huomaaminen ja aineiston jaottelu niin, että toistuvuuksien sisältö näyttäytyy selkeämpänä. (Joffe & Yardley, 2004, 59.) Samaan tapaan kävin läpi myös niin aikajanoja kuin tärkeiden asioiden karttoja. Aikajanat toimivat lähinnä haastatteluaineistoa täydentävänä aineistona, mutta tärkeiden asioiden karttoja analysoin tarkemmin etsimällä niistä yhtäläisyyksiä ja luokittelemalla vastauksia.

Litteroitua aineistoa kertyi seitsemästä haastattelusta yhteensä 260 sivua. Eskola ja Suoranta (2008) muistuttavat, että laadullisen analyysin tavoitteena on tiivistää kerättyä aineistoa ja kasvattaa sen informaatioarvoa luomalla hajanaisesta aineistosta selkeä ja ymmärrettävä (Eskola & Suoranta, 2008, 137). Koska aineistoa oli paljon, oli redusointi eli aineiston järjeittäminen aloitettava mahdollisimman pian, jotta varsinainen analysointi pääsisi alkamaan. Aloitin redusoinnin poimimalla kaikki tutkimusaiheen kannalta keskeiset lainaukset. Redusoitu aineisto jakautui luonnollisesti erilaisiin kategorioihin sen perusteella, mistä lainauksessa puhuttiin. Tässä vaiheessa kategorioita olivat perhekäsitys, tarinani, tulevaisuus, millainen olen, lastensuojelu, masennus, verkostoitumishanke, ystävät, minulle tärkeät asiat ja opit. Tässä vaiheessa tiesin että tulisin asettelemaan kategorioita toistensa lomaan ja muovaamaan niitä vielä jatkossa. Lopullisiksi kategorioiksi muodostuivatkin seuraavat:

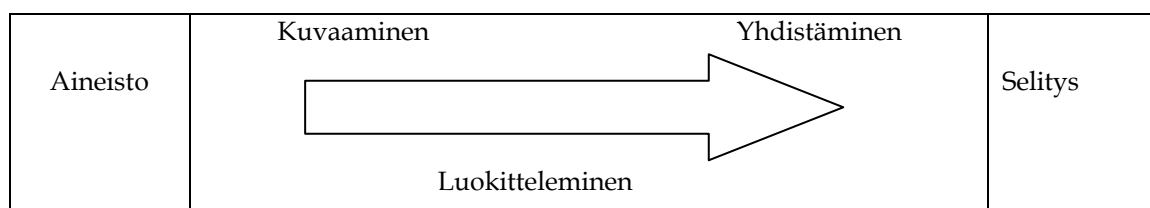
Menneisyyden kaiut (tarinani, lastensuojelu, masennus)

Elämäni nyt (millainen olen, ystävät, perhekäsitys, minulle tärkeät asiat)

Tuntematon huomina (tulevaisuus)

Selviytymisen keinot (opit, verkostoitumishanke, sekä koostetta muista kategorioista)

Kun kategoriat ja niihin luokiteltavat osa-alueet olivat selviä, aineiston analysointi sujui jouhevammin. Aineisto asettui lopullisessa tutkimuksessa kronologiseen järjestykseen menneisyydestä nykyisyyden kautta tulevaisuuteen, jonka jälkeen viimeisenä omana lukunaan päätyisin esittelemään selviytymisen keinoja. Luku 6, Selviytymisen keinot, kokoaa yhteen aiempien kappaleiden tuloksia ottaen samalla huomioon ”opit”-luokan, joka aineistosta nousi esiin. Aineiston analyysi eteni lineaarisesti Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2005) oppien mukaisesti, kuten seuraava kuvio osoittaa.

KUVIO 2. Aineiston analyysin eteneminen vaiheittain. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2005, 211.)

Yllä oleva kuvio havainnollistaa laadullisen tutkimuksen tekemisen etenemistä. *Aineiston* keräämisen jälkeen tutkija alkaa *kuvaata* aineistoaan ja luoda siihen selkeyttä redusoimalla. Sen jälkeen tutkija *luokittelee* aineistoaan ja alkaa *yhdistää* luokituksissa syntyneitä teemoja luodakseen *selityksen*, joka antaa lisää tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2005, 211.) Kahdessa seuraavassa luvussa kerrotaan tämän tutkimuksen tuloksista, eli keskitytään laadullisen tutkimuksen teon selityksen vaiheeseen.

5 LASTEN ELÄMÄNVAIHEET

Tässä luvussa selvitetään haastatteluaineiston ja aikajanojen avulla vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: millaisia ovat sijoitetun lapsen ajatukset omasta menneisyydestä, elämästä nyt ja tulevaisuudesta? Tavoitteena on kuvata lasten erilaisia ajattelutapoja ja käsityksiä oman elämän kulusta. Samalla muodostuu yleiskuva siitä, millaisena lapset näkevät oman elämänsä tapahtu-

mat sekä millaisena he näkevät perheensä ja oman itsensä. Tämä luku kartoittaa lasten kokemuksia ja kuvauksia, lisää ymmärrystä lasten ajattelutavoista ja luonteenpiirteistä, mikä puolestaan on vahvassa yhteydessä lasten käyttämiin selviytymisen keinoihin.

Saralla, Kiialla, Mikolla, Iinalla, Niklaksella, Riikalla ja Miialla on hyvin erilaiset lähtökohdat omille tarinoilleen (ks. luku 4.3), mutta heitä yhdistää kokemus sijaisperheessä asumisesta, mikä on vaikuttanut heidän elämänvaiheidensa rakentumiseen. Lasten käsitykset elämästä ovat muovautuneet henkilökohtaisten kokemusten myötä. Lasten kokemukset tulevat valottamaan sitä, millaisia asioita tässä tutkimuksessa haastatellut sijoitetut lapset käyvät läpi, ja miten heidän menneisyytensä vaikuttaa heidän ajatuksiinsa nykyhetkestä ja tulevaisuudesta. Tämän tutkimuksen valossa lapsilla on elämässään useita resilienssin viittaavia tekijöitä. Lasten kuvaukset omista elämänvaiheista liittyvät siihen, miten he asennoituvat omaan elämäänsä ja minuuteensa, joka puolestaan on yhteydessä heidän käyttämiinsä selviytymisen keinoihin, joita käsitellään luvussa 6, Selviytymisen keinot.

Luvussa edetään kronologisesti. Alaluvussa 5.1. *Menneisyyden kaiut* selvitetään sitä, mitä lapset ajattelevat haastatteluhetkellä menneisyydestään, huostaanotosta, perheeseen sijoittamisesta ja biologisesta perheestään. Alaluvussa pohditaan myös jälkiä, joita menneisyyden kokemukset ovat jättäneet lapsiin. Sen jälkeen siirrytään toiseen alalukuun, 5.2. *Elämä nyt*: siihen, millaiseksi lapsi kokee elämänsä juuri nykyhetkenä haastattelua tehdessä, mitä hän ajattelee itsestään, millainen on hänen perhekäsityksensä ja mitä ovat hänen elämänsä tärkeimmät asiat juuri nyt. Kolmannessa alaluvussa, 5.3. *Tuntematon huomina*, käsitellään lasten tulevaisuuden suunnitelmia ja unelmia, sitä millaisena he pitävät omia tulevaisuuden näkymiään.

5.1 Menneisyyden kaiut

Kuten haastattelurungosta (Liite 1) on nähtävillä, haastattelun ensimmäinen osa-alue koski lasten menneisyyttä ja tarinoita. Tämä kappale sisältää kuvauksia siitä, mitä lapset ajattelevat menneisyydestään haastattelun hetkellä. Haastattelemani lapsia yhdistää menneisyyden trauma varhaisesta kotoa lähtemisestä. Kyseessä on jokaiselle erilainen, mutta yhtä kaikki lapsen holistiselle kehitykselle poikkeuksellinen tapahtuma joka on muuttanut lapsen elämän suunnan jo varhain.

Lasten menneisyyden osalta tämän luvun käsitteleminen on jaettu kolmen alaotsikon alle sen mukaan, millaisia ajatuksia lapsilla oli haastatteluhetkellä oman menneisyytensä tapahtumista. Ensin käsitellään lasten ajatuksia huostaanotosta ja sijoituksesta, jonka jälkeen pohditaan sellaisia pahan olon jälkiä, joita menneisyyden tapahtumat ovat lapseen jättäneet. Viimeisenä käsitellään sijoitettujen lasten suhdetta omaan biologiseen perheeseen. Kuten myöhemmin luvussa 6 tullaan huomaamaan, lasten suhtautumisella oman menneisyyden tapahtumiin on suuri merkitys lapsen selviytymiselle.

Huostaanotto ja sijoitus

Siinä missä osalle lapsista huostaanottotilanne on jäänyt syvästi mieleen, osa ei muista siitä paljoakaan. Aina muistot huostaanotosta tai sijaisperheeseen pääsystä eivät olleet positiivisia. Joillain sijoitukseen liittyi ikäviä muistoja ja ajatuksia. Ajatukset liittyivät esimerkiksi tilanteisiin, joissa huostaanotto on tapahtunut. Esimerkiksi seuraavissa tapauksissa lapset muistivat huostaanottotilanteet rauhattomina ja jännitteisinä. Lapsi saattoi myös olla epä tietoinen tilanteesta ja siitä, mitä huostaanotto tarkoittaa ja miksi se tapahtuu. Lapsilla oli epä tietoisuutta siitä, näkisikö hän esimerkiksi äitiään enää koskaan. Lapselle saatettiin myös sanoa, että huostaanottoon liittyvää syytä ei voi niin pienelle lapselle edes kertoa, kuten Niklaksen tapauksessa kävi.

*H: Sillon kun tuli näitä huostaanottopäätöksiä niin miltä ne silloin tuntu?
Riikka: Ihan kauheelta. - - Ne kaikki tilanteet missä mut on huostaanotettu ei ole ollut mitään maailman rauhallisimpia.*

Äiti piti mua sylissä ja sitten mä muistan että mä potkin ja riehuin ja äiti joutu pitelemään mua kauheen kovaa kiinni. - - Mä varmaan luulin että mä en enää ikinä näkis äitiä, mä varmaan luulin jotenkin silleen kun mä olin niin pieni. - Kiia

Mä muistan että mut haettiin jostain päiväkodista autoon ja sit mä vaan menin lastenkonttiin. Sit mä mietin että minkä takia, jotain sanottiin että ei ehkä ton ikäiselle tarttis puhua siitä. Sitten mä olin siellä, siellä oli ihan mukavaa mun mielestä siellä lastenkodissa. Oli paljon kavereita ja tälleen. - Niklas

Pienelle lapselle huostaanotto ja lastensuojelu ovat merkityssisällöltään vieraita asioita. Lapsen voi olla vaikeaa ymmärtää sitä, minkä vuoksi hän joutuu lähtemään biologisten vanhempiensa luota. Lapsi on jopa saattanut ajatella olevansa jollain tasolla syyllinen siihen, että on joutunut lähtemään kotoa. Esimerkiksi Kiia liitti syyllisyyden ja vihan tunteensa omaan pahaan oloonsa ja masennuskauteensa. Kiia kuvaili tunteneensa olonsa virheelliseksi, "outolinnuksi" ja pohjineensa uskonsa kautta sitä, miksi juuri hänessä oli "virhe".

Joskus kun mulla itelläkin oli tosi paha olla ja sitä masennusta, niin mä ajattelin että meidät sijoitettiin sen takia koska mä oon tällainen, että se johtui jotenkin musta että meidät sijoitettiin, kun mä oon niin erilainen. Sitten mä olin kauheen vihanen että jos kerran Jumala teki mut, niin miksi se anto just mulle tällasen vian tai teki muhun virheen. Niin ne oli aika semmosia vaikeita asioita. Jotenkin musta tuntuu että mä oon outolintu, että mussa on joku virhe tai semmonen. - Kiia

Joillekin lapsista oli piirtynyt valokuvantarkka muisto siitä hetkestä, kun heidät sijoitettiin perheeseen. Uuteen perheeseen tutustuminen voi olla jännitteinen tapahtuma, mutta toisaalta lapset ovat voineet suhtautua tilanteeseen osoittaen suurta joustavuutta. Esimerkiksi Kiia kuvailee seuraavassa katkelmassa olleensa innoissaan uuden kodin saamisesta vietettyään ensin aikaa lastenkodissa. Innostusta ei varjostanut edes se, että tyttö kaatui juostessaan täyttä vauhtia sijaisvanhempiensa autoa kohti ja sai kipeitä ruhjeita. Uutta kotia ja sijaisvanhempia oli selvästi odotettu. Kiian kuvaus sijaisperheeseen muuttamisesta on sävyltään positiivinen ruhjeista huolimatta.

Mä muistan kun mä olin kauheen innoissani kun me saatiin koti. Ne [sijaisvanhemmat] tuli ensin tapaamaan meitä yhen kerran ja sitten seuraavan kerran me lähetettiin. Mä muistan vielä sen kun mä juoksin täysii sitä hiekkatietä alaspäin autolle päin, sit mä kaa-duin suoraan naamalleni. -- Kauhee huuto ja sit takas sisälle laittamaan laastaria ja puhistamaan haavoja. - Kiia

Useimmat lapsista kokivat haastatteluhetkellä hyvänä asiana sen, että heidät on aikanaan otettu huostaan ja sijoitettu sijaisperheeseen. Lapset olivat vääjäämättä pohdiskelleet omaa tarinaansa elämänsä aikana joko yksin, biologisten vanhempien ja sijaisvanhempiensa tukemana. Lapset peilasivat sijoituksen vaikutuksia omaan elämäänsä ja siihen, miten hyvin he pärjäävät nykyään. Lapset näkivät oman kehityksensä ja kasvunsa huostaanoton jälkeisenä aikana positiivisena. Lapset kokivat, että he olivat oppineet sijaisperheessään tärkeitä taitoja, joka oli saattanut esimerkiksi vaikuttaa positiivisella tavalla koulumenestykseen. Lisäksi lapset kertoivat saaneensa sijaisperheessä asuttuaan uusia kavereita ja päästyään matkustelemaan.

Koulu menee hyvin ja mulla on tasapainonen ja niinku rauhallinen ja semmonen terve ympäristö missä mä elän. Se on mun mielestä vaikuttanut mun elämään hyvällä ja positiivisella tavalla, vienyt niitä mun lahjoja ja taitoja eteenpäin. - Kiia

H: Mitä sä aattelet nyt oliko se hyvä asia vai huono asia [että sijoitettiin]?

Niklas: On se oikeestaan ihan hyvä sillain, mulla on tullut täällä kavereita, sitten oon oppinut ihan kaikkia, mä oon matkustellut paljon sitten kaikkee tollasta.

Sen lisäksi, että sijoituksen nähtiin vaikuttaneen taitoihin ja kokemuksiin, sijoituksella oli ollut vaikutuksensa myös lapsen minuuteen ja välitetyksi tulemisen tunteeseen. Itsevarmuuden koettiin kehittyneen huostaanottohetkestä alkaen. Sijaisperhe koettiin välittävänä ympäristönä, jota ilman lapsi ”menisi missä haluaisi” eikä välttämättä kävisi koulussakaan. Välitetyksi tuleminen nähtiin olennaisena osana sitä, että lapsi kykeni suorittamaan itselle asetetut velvollisuudet, joilla tässä tarkoitettiin koulunkäyntiä.

H: No jos vertaa siihen kolmanteen huostaanottohetkeen niin minkälainen sun elämätilanne on sun mielestä nyt?

Riikka: Paljon, paljon parempi. Mä oon nykyään itsevarmempi. Uskallan ja osaan puhua näistä asioista.

Oon kyllä miettinyt että [ilman sijotusta] mä menisin missä haluaisin, ei olisi mitään väliä millon mä tuun kotiin, ei olis väliä oonko koulussa. Tai ei silleen välitettäis niin paljon. – Sara

H: Miten se on muuten vaikuttanut se huostaanotto sun elämään?

Miia: Kyllähän se laitto silleen kun miettii, että kyllähän siinä pieni pää meni sekasin.

H: Jos miettii millasta sun elämä ois jos sua ei ois otettu huostaan.

Miia: Niin sitäkään ei tiiä, ehkä se ois ollu jotenkin aika raskasta kun joka päivä –

H: - joka päivä jotain?

Miia: Nii.

H: Väkivaltaa?

Miia: Nii, kyllä se sitten on parempi näin.

Ajatukset sijoituksesta ja lastensuojelusta olivat muuttuneet vuosien varrella. Lapsuuden vihaisuus ja katkeruus olivat lasten mukaan johtuneet esimerkiksi ymmärtämättömyydestä. Ajan myötä tunteet olivat muuttuneet ymmärtäväisempään suuntaan, ja lapset olivat ymmärtäneet että huostaanotto oli tehty lapsen omaa parasta ajatellen.

Se oli kyllä aika hirveätä, että ei oikeen ymmärtänyt sitä että miksi ja sitten sitä ehkä vähän suuttukin. – Miia

Ennen mä en oikeen vielä hyväksynyt mun sijotusta ja mä olin katkera siitä sosiaalityöntekijöille ja tälleen, mutta nyt mä oon alkanut ymmärtää että se on vaan mun parhaaks. – Riikka

Kaiken kaikkiaan huostaanotto ja sijoitus olivat lapsille asioita, joita oli täytynyt käsitellä ja pohtia tapahtumien aikana tai niiden jälkeen. Huostaanotto- ja sijoitushetkellä lapsen suhtautuminen tilanteeseen on voinut olla esimerkiksi innostunutta tai ahdistunutta. Oman menneisyyden käsitteleminen ja siitä puhuminen sijaisvanhempien, biologisten vanhempien, kavereiden tai ammattihenkilöiden kanssa tuki lapsen ymmärrystä ja tietoisuutta siitä, mitä omassa menneisyydessä oli tapahtunut ja miksi. Asioiden pohtimisen myötä useimmat lapsista

olivat tulleet siihen lopputulokseen, että huostaanotto ja sijoitus olivat vaikuttaneet heidän elämäänsä ja kehitykseensä positiivisella tavalla.

Pahan olon jäljet

Kolme haastattelemistani lapsista kertoi kärsineensä masennuksesta jossain elämänsä vaiheessa. Osa lapsista mainitsi masennusdiagnoosin, osa puhui masennuksesta ylipäättään. Jokainen lapsista kuvasi masennustaan koetuksi ja muiden havaitsemaksi apeudeksi, alavireisyydeksi ja toivottomuudeksi, joka häiritsi päivittäistä elämää. Kuvaus vastaa esimerkiksi Melartinin ja Vuorilehdon (2009) kuvausta masennuksesta. Jokainen haastatelluista lapsista koki voitavansa nyt paljon paremmin kuin ollessaan masentunut. Jokainen heistä osasi eritellä asioita, joiden ajatteli vaikuttaneen masentuneisuuteen. Joillain lapsista masentuneisuus oli ilmennyt väsyneisyytenä, joillain itsetuhoisuutena, viiltelyinä, karkailuna ja jopa itsemurhayrityksenä. Alla on muutama lainaus lasten kertomista oireista.

Mä vaan nukuin ja oli valot pois huoneesta. Mä en jaksanut tehdä mitään, ja mä sain semmosen mielialalääkityksen ja sitten se paheni, että oli kauheasti itsetuhoisia ajatuksia ja mä karkailin kotoa. - - Mä olin vaan kauheen äkänen koko ajan. - Sara

H: *Minkälaista itsetuhoisuutta sulla oli?*

Riikka: *No mä viiltelin, mä olin yrittänyt itsemurhaa. - - Se oli synkkää aikaa. Että en löytänyt mistään valoa ja tälle.*

H: *Entäs se viiltely?*

Sara: *Oli niin kauheen paha olo.*

Lähes jokaisella ihmisellä on jossain elämänvaiheessaan ohimeneviä mielialan laskun tai surun tunteita, mutta kaikilla tunteet eivät muutu varsinaiseksi masennukseksi (Melartin & Vuorilehto, 2009). Haastatteluhetkellä lapset analysoivat ajatuksiaan siitä, minkälaiset seikat olivat aiheuttaneet heille masennusta. Jokainen heistä mainitsi oman menneisyytensä kokemukset tai menneisyysdes-

tään paljastuneet asiat vähintään osasyynä masentuneisuuteensa. Masennusta kuvailtiin menneisyydessä tapahtuneiden asioiden muistamisen ja elämässä tapahtuneiden muutosten aiheuttamana reaktiona. Masennuksen kuvailtiin myös liittyneen siihen, että lapsi on ryhtynyt pohtimaan tarkemmin sitä, miksi on sijaisperheessä. Lasten kuvauksissa masennus näyttäytyy eräänlaisena kiipeiden asioiden käsittelyvaiheena, jonka aikana pohditaan omaa minuutta ja menneisyyttä.

Menneisyys painoi ja mä puhuin täällä aika paljon kaikkea mitä mä muistin, nykyään en edes muista mitä mä olen [sijais]äitille puhunut. -- Joskus mä olin itkenyt ja sanonut että miksi mä en ole voinut olla lapsi ja silleen. Kun on muistanut niitä kaikkia, ja on tullut varmaan sitä muutostakin, ja kaikki stressi purkautu sitten sillon yhtenä vuonna. Vaikka mä en sitä ite oikeen ymmärtäny sillon että mistä se johtu. – Kiia

Varmaan kun rupes miettimään niitä mitä kaikkea on pienenä tehnyt, ja miksi on täällä, ja kun sai tietää vasta enemmän siinä iässä, niin sitten varmaan ne tuo silleen. Monesti mä itkeskelin aina yöt. – Sara

Ehkä se oli semmosta itsensä ettimistä ja kaikki asiat vaikutti hirveen vahvasti muhun. - - Ehkä se mun rankka lapsuus on kanssa niinkun osasyynä siihen [masennukseen]. – Riikka

Kun lapsella on ikään kuin kaksi perhettä, lapsi saattaa kokea monenlaisia tunneristiriitoja. Lapsi voi kokea paineita tai oletuksia siitä, miten hänen pitäisi suhtautua esimerkiksi sellaisiin biologisiin sukulaisiinsa, joita ei ole koskaan tavannut. Lapselle biologiset sukulaiset voivat tuntua tuntemattomilta ihmisiltä, joiden kanssa tulisi käyttäytyä kuin läheisten sukulaisten kanssa. Ristiriita voi aiheuttaa ahdistusta, kuten Sara seuraavassa lainauksessa kuvaa. Samaan hengenvetoon Sara kuitenkin toteaa tilanteen olevan nykyään hyvin erilainen kuin ristiriitaisten tuntemusten aikaan.

H: Niin tavallaan siinä vaiheessa [kun sinulla oli masennusta] ruvettiin avaamaan sitä. Että olitko sä siihen asti ollut, että sä et kauheesti tiennyt sun taustasta?

Sara: Oli, sillon oli just just siskon rippijuhlat, siellä näin ensimmäisen kerran mun kummitätiä. - - Se oli hirveän ahistavaa. Ihan tuntemattomat ihmiset, niin sitten pitäis ollakin niin läheistä sukua. Mutta ollaanhan me nyt kummitädin kanssa hirveen läheisiä, että mä oon sen pojan kummi.

Masennusta kokeneet lapset olivat käsitelleet masennustaan monilla tavoilla. Haastatteluissa kävi ilmi, että jotkut olivat saaneet apua osastohoidosta, jotkut lääkkeitä, jotkut ympärillään olevista ihmisistä. Kaikki masennusta kokeneet lapset korostivat voivansa nyt paremmin, ja masennus sijoitettiin aikajanalla menneisyyteen. Masennuksesta selviämiseen ja sen käsittelemiseen saattoi auttaa myös lapsen luonne ja kyky kääntää vaikeat asiat hyödyksi, voimavaraksi.

H: *Mitkä asiat auttoi siinä [masennuksesta selviämisessä]?*

Riikka: *Kaverit autto tosi paljon. Sitten auttoi vanhemmat ja sijaisäiti. - - Mulla on aina ollut semmonen puoli että mä osaan jotenkin vaikeet asiat niitten jälkeen kääntää hyödyksi.*

Masennusta kokeneet lapset kokivat, että omien tunteiden taustalla oli paljon omaan menneisyyteen liittyvää painolastia. Joissain tutkimuksissa stressin, ahdistuneisuushäiriön, masennuksen ja masennustilan sekä lapsuuden traumojen välillä on havaittu yhteyksiä (Korkeila, 2008). Myös lapsuuden ajan henkinen tai fyysinen kaltoin kohtelu altistavat masennukselle vielä aikuisiässäkin, erityisesti koskien niitä, joilla on geneettinen taipumus masentuneisuuteen (Melartin & Vuorilehto, 2009). Haastatellut lapset kokivat selvinneensä masennuksesta tukiverkostonsa ja oman asennoitumisensa avulla, ja pystyivät jälkikäteen analysoimaan omia masennuksen aikaisia tunteitaan ja kokemuksiaan tarkasti.

Suhde biologiseen perheeseen

Kotoa pois sijoittamisella on vaikutuksensa myös siihen suhteeseen, mikä lapsella on biologisiin vanhempiinsa ja perheeseen. Sijoitetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa välinen suhde voi olla joko lasta tukeva, tai lapsen hyvinvointia uhkaava asia. Pääasiassa biologiset vanhemmat kuitenkin kuuluvat lapsensa sosiaaliseen verkostoon myös huostaanoton jälkeen. (Eronen, 2013, 80.) Vanhempien ja lasten suhteessa tapahtuu muutos vähintäänkin fyysisellä tasolla, kun lapsi asuu biologisen kodin ulkopuolella. Moni sijoitetuista lapsista

on myös kokenut toisen tai molempien biologisten vanhempiensa menehtymisen. Tässä tutkimuksessa kahden lapsen toinen tai kumpikin biologinen vanhempi oli menehtynyt ennen huostaanottoa. Tulos on vastaava kuin Erosen (2013) tutkimuksessa, jossa 17 % sijaishuollon lapsista oli kokenut biologisen vanhemman tai vanhempien kuoleman ennen huostaanottoa tai sen aikana.

Moni tämän tutkimuksen lapsista oli haastattelun hetkellä käsitellyt omaa suhdettaan biologisiin vanhempiin ja analysoinut kasvuprosessinsa aikana suhdetta monella tavalla. Lapsen ajatukset biologisista vanhemmista saattoivat olla ailahtelevia esimerkiksi sen mukaan, kuinka vanhemmat käyttäytyivät. Toisaalta positiivista yhteyttä vanhempiin on voinut pitää yllä suorapuheisuus: esimerkiksi päihteidenkäytön suhteen vanhemmat ovat olleet rehellisiä ja kertoneet, etteivät halua aiheuttaa lapselle tahallaan pahaa mieltä.

H: Minkälaisia tunteita sulla on silloin kun sä oot sun biologisten vanhempien kanssa?

Riikka: Riippuu vähän että minkälaisessa tilassa ne on. Jos ne on selvin päin niin sit se on mulle tosi hyvä asia, ja mä oon ilonen, mut sit jos ne rupee juomaan kun mä oon siellä niin mä oon tosi surullinen ja vihanenkin niille. - - Meiän välit on todella hyvät. Vaikka on ollu hirveä lapsuus, mut ehkä se on se, että ne on aina sanonut ja kertonut että ne välittää, ja ne ei niinkun tahallaan halua mulle pahaa mieltä tuottaa.

Toisaalta vahva tunneside biologisiin vanhempiin voi olla lapselle ilmiselvä. Tunteet eivät juuri ailahtele, vaan tunneside on luonteeltaan tiivis. Suhtautuminen vanhempien tilanteeseen, osaltaan myös tilanteen hyväksyminen, on keskeinen osa menneisyyden hyväksymistä ja menneisyyden käsittelemistä. Tunne siitä, että tilanteelle ei voi mitään, kuvastaa myös ajatusta siitä että tilanne on hyväksyttävä sellaisenaan.

Siis kyllä mä niistä tykkään ja kaikkea tällaista hyvää. Mitä vaan voi isää tai äitiä kohtaan tuntea. - Niklas

H: Keskusteltteko te tästä alkoholismista siellä [biologisten vanhempien kanssa]?

Riikka: Mulle on aina selitetty että se on koko perheen sairaus ja sille ei valitettavasti voi mitään.

Tunteet biologisia vanhempia kohtaan voivat olla ristiriitaisia. Lapsi voi tuntea vihaa ja katkeruutta vanhemmilleen omasta menneisyydestään – toisaalta haavat voivat ajan myötä parantua, mikä myös kieli menneisyyden hyväksymisestä. Lapset ovat pohtineet omaa historiaansa ja sitä, mitä huostaanotto on heidän elämälleen tarkoittanut. Aineistossa nousi esiin myös lasten tietoisuus siitä, että omaan menneisyyteen jääneet patoumat voivat nousta esiin tulevaisuudessa. Siitä huolimatta suhtautuminen myös näiden negatiivisten tunteiden käsitteelyyn oli positiivista.

Sara: Mun biologisella äitillä on nyt tyttö jonka se on pystynyt pitämään niin silleen huomaa että se on siitä oppinut, mitä ei oo meille pystynyt antamaan.

H: Ootko sä katkera siitä?

Sara: Oon. En enää niin pahasti mutta tosi äkäinen olin jossain vaiheessa, että en mä edes puhunut äidille.

H: Onko sulla sitten [biologista] äitiä kohtaan mitään sellasia patoumia?

Kiia: No ei ainakaan vielä, mutta mulle aletaan tekee sellasta terapiamuotoa että aletaan käymään niitä asioita. - - Lääkäri sano että ois hyvä käyä ne nyt nuorena ettei ne tule sitten aikuisena eteen. - - Äiti sanoi että siinä kohtaa voi sitten tulla semmonen joku juttu, ja että se on ihan normaalia ja hyväksyttävää että se tulee.

Suurin osa lapsista piti suhdetta biologisiin vanhempiin tärkeänä, ja oli asiaa käsiteltyään oppinut hyväksymään tilanteen. Suhde biologisiin vanhempiin saattaa vaurioitua huostaanottoon johtaneiden syiden vuoksi, tai huostaanoton myötä. Lasten kertomuksissa vaihteli se, pitivätkö he yhteyttä biologisiin vanhempiinsa vai eivät: osa piti yhteyttä tiiviisti, osa toiseen vanhempaan enemmän, joku ei pitänyt yhteyttä oikeastaan kumpaankaan. Eronen (2013) tutkimuksessa 92,4 % lapsista oli pitänyt yhteyttä biologiseen äitiinsä ja 77,8 % biologiseen isäänsä sijaishuollon aikana. (Eronen, 2013, 80.)

Tunteet biologisia vanhempia kohtaan voivat olla menneisyyden tapahtumista huolimatta syviä ja välittäviä (ks. Eronen, 2013). Tämä tutkimus osoittaa, että lapset olivat käsitelleet ja pohtineet ristiriitaisia tuntemuksiaan, minkä avulla he olivat oppineet hyväksymään oman menneisyytensä tapahtumat. Kaikki lapset eivät kuitenkaan pitäneet biologisia vanhempiaan tai toista van-

hempaansa itselleen merkityksellisenä tai läheisenä. Käsitys omien biologisten vanhempien merkityksestä omassa elämässä on osa lasten perhekäsitystä. Eri-laisia perhekäsityksiä ja suhtautumista niin biologisiin vanhempiin kuin sijais-vanhempiin käydään läpi luvussa 5.2.2.

5.2 Elämä nyt

Tässä luvussa käydään läpi lasten haastatteluhetkellä tuottamia ajatuksia omas-ta sen hetkisestä elämästä. Haastattelussa lapsilta selvitettiin heidän ajatuksia omaan elämään keskeisesti kuuluvista asioista sekä siitä, mitä lapset ajattelevat itsestään, ympärillä olevista ihmisistä ja elämästään (ks. liite 1). Tässä luvussa käydään läpi lasten erilaisia käsityksiä.

Tämä luku on jaettu kolmeen alalukuun. Ensin käsitellään lasten minäku-va. Mitä lapsi ajattelee itsestään? Miten hän suhtautuu itseensä? Millaisena hän näkee itsensä? Mikä merkitys on sillä, mitä lapsi ajattelee itsestään? Lasten minäkuvien käsittelyn osuus on jaettu kahteen alaotsikkoon: oma luonne sekä sosiaalisuus ja tunneilmaisuus. Toisessa alaluvussa käsitellään lasten erilaisia perhekäsityksiä. Keitä lapsi laskee kuuluvaksi omaan perheeseensä? Kokeeko lapsi kiinnittyneensä sijaisperheeseensä? Perhekäsitysten yhteydessä määritellään myös lasten vastauksista koostettu ajatus siitä, millainen on hyvä perhe. Vii-meisessä alaluvussa siirrytään käsittelemään sitä, mitä asioita lapset pitävät elämässään kaikkein tärkeimpinä. Se mikä on lapselle tärkeää, toimii myös lasta vahvistavana ja hänen elämänsä mielekkyyttä lisäävänä elämänsisältönä.

5.2.1 Minäkuva

Eräs haastattelussa käsitellyistä osa-alueista liittyi siihen, miten ja millaisina lapset näkevät itsensä. Aihepiirissä tutkimuksen kannalta mielenkiinnon koh-

teena oli se, pystyikö lapsi tuottamaan ja pohtimaan sitä, mitä ajattelee itsensä, ja miten hän näkee itsensä. Ajatteleeko lapsi itsestään enemmän positiivisia vai negatiivisia ajatuksia? Minäkuvan kehittyminen on keskeistä yksilön voimavarojen kasvulle, ja esimerkiksi Siitonen (2013) näkee eräänä voimaantumisen peruspilarina minäkuvan vahvistamisen. Voimaantumisella tarkoitetaan tässä yksilön sisäisen voimantunteen kasvua ja omien voimavarojen tunnistamista ja hyödyntämistä. Myönteiseen minäkuvaan kuuluu käsitys siitä, millainen minä olen, ymmärrys omista ominaisuuksista ja piirteistä. (Siitonen, 2013.) Itsetuntemukseen liittyy siis kyky kuvailla itseään ja kertoa asioita itsestään.

Lapsen minäkuvaa pyrittiin selvittämään tiedustelemalla esimerkiksi lapsen suosikkiharrastuksia, asioita joissa hän on mielestään hyvä, millainen hän on luonteeltaan, miten hän viihtyy sosiaalisissa tilanteissa, kenelle ja miten hän näyttää tunteitaan, missä paikoissa hänellä on hyvä olla ja miltä hänestä tuntuu eri perheenjäsentensä seurassa. Siitosen (2013) mukaan neljä peruspilaria muodostavat voimaantumisen perustan: itsearvostus, itseluottamus, minäkuva ja identiteetti. Lapsen positiivinen käsitys itsestään ja minuudestaan voi tukea resilienssin kasvua. Positiivisen identiteetin kehittyminen on yhteydessä myös minäpystyvyyden tunteeseen, joka niin ikään voi toimia yksilöä vahvistavana tekijänä. (Stein, 2005.)

Joillekin tämän tutkimuksen lapsista itsestä puhuminen ja itsensä kuvailu osoittautui vaikeaksi tehtäväksi. Jokainen lapsista kuitenkin pystyi tuottamaan jonkinlaisia ajatuksia itsestään. Omasta minuudesta puhuminen voi olla hyvin henkilökohtainen ja hankala asia, vaikka kyseessä olisi tuttu ihminenkin, jolle puhua. Tässä tutkimuksessa huomasin, että lapsen ikä ei ollut yhteydessä siihen, kuinka hyvin lapsi osasi kuvata minuuttaan ja sitä, millainen on.

Oma luonne

Lapset tuottivat itsestään haastattelutilanteessa positiivisia kuvauksia. Positiivisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että lapsi vaikutti ajattelevan itsestään hyvää, vaikka saattoi mainita myös itsessään negatiivisena pitämänsä

luonteenpiirteen. Positiivisuus ei poissulkenut sitä, että lapsi näki itsessään joitain parannettavaa tai piirteen, jonka laski itse heikkoudekseen tai huonoksi puolekseen. Jokainen haastateltavista lapsista pystyi kertomaan joitain asioita siitä, minkälaisena näkee itsensä. Jokainen osasi tuottaa jonkinlaisen kuvauksen omasta luonteestaan. Omina heikkouksinaan tai huonoina puolinaan lapset pitivät esimerkiksi omaa itsepäisyyttä, laiskuutta, suurpiirteisyyttä tai lyhyttä kärsivällisyyttä.

H: Jos sun pitäisi kuvailla itseäsi niin millainen sä olet luonteeltasi?

Riikka: Mä oon ystävällinen, herkkä mut sit toisaalta vahva.

Mä oon aika itsepäinen jossakin asioissa. Sitten mä oon välillä vähän laiska ja vähän suurpiirteinen, ja sitten mä oon joskus vähän haaveileva. - - Mä tykkään puhua ja sit mä oon välillä aika kovaääninen. - Kiia

Mä oon aika huumorintajuinen. Mulla on lyhyt kärsivällisyys. - - Mä en tykkää yhtään kalastuksesta sillä siinä pitää oottaa. - Niklas

Muutamassa haastattelussa nousi esiin seikkoja, jotka liittyvät vahvan itsetunnon perustuksiin. Esimerkiksi Kiia pohti sitä, kuinka oma minäkuva saattoi vaihdella päivästä riippuen. Joskus ajatus itsestä ja omasta ulkonäöstä on positiivinen, joskus on ”huonoja päiviä”. Kuitenkin yleisesti ottaen Kiia koki, että hänellä on aika hyvä käsitys itsestään. Hyvä itsetunto sallii ajatusten ailahtelut, jos itsetunnon peruspohja on hyvä ja vakaa. Hyvä itsetunto on jossain määrin pysyvä tila: yksilö luottaa itseensä heikkouksistaan huolimatta. (Salonen, 2006, 7.) Riikan puheissa tulee niin ikään esiin vakaa itsetunnon peruspohja. Riikka puhuu itsensä löytämisestä ja siitä, että hän on tunnistanut omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Hän myös itse kertoo tulleen tasapainoisemmaksi esimerkiksi ujoutensa suhteen. Riikan mukaan muut ihmiset ovat kuvailleet häntä selviytyjäksi.

H: Onko sulla sun mielestä hyöä itsetunto että ajatteletko sä itsestäsi positiivista vai negatiivista ylipäättään?

Kiia: Se riippuu aina päivästä mutta yleensä mä kyllä ajattelen itsestäni aika positiivisesti, että mun mielestä mä oon ihan tarpeeksi hyönnäköinen. Välillä tuntuu että jotkut semmoset huonot päivät, että miksi mä oon tällainen, miksi mulla on adhd. Mutta siis yleensä mulla kyllä on silleen aika [hyvä käsitys].

Mä oon löytänyt itteni. Omat vahvuudet, omat heikkoudet, musta on tullut paljon tasa-painosempi. Mä en oo enää niin kauheen ujo. Mä oon oppinut puhumaan asioista. – Riikka

H: Mitä sä luulet että muut aattelee susta? Tai minkälaista palautetta sä muilta ihmisiltä saat?

Riikka: Sitä että mä oon tosi vahva, ja mä oon selviytyjä, ja että mä oon tosi ystävällinen. Mä tuun yleisemmin ihmisten kanssa hyvin toimeen.

Pyrin selvittämään haastateltavien itsetuntemusta tiedustelemalla sitä, miten he näyttävät ja ilmaisevat erilaisia tunteitaan. Osa lapsista pystyi erittelemään tarkasti, miten tietty tunne näkyy heidän käytöksessään. Osalle se puolestaan oli hankalaa, ja vetäytyminen omiin oloihinsa oli mieluisampi tapa käsitellä tunteita kuin niiden ilmaiseminen.

H: Huomaaks susta millä tuulella sä oot?

Iina: - - Sit ku kaikki on hyvin niin mä oon ilonen. Jos mä oon surullinen niin mä ehkä vetäänny omiin oloihin.

Realistiseen minäkäsitykseen kuuluu se, että ihminen näkee itsessään sekä vahvuuksina että heikkouksina pidettyjä luonteenpiirteitä. (Mruk, 2013, 122.) Lapset pystyivät näkemään itsessään paljon hyvää, eivätkä heikkouksina pidettävät luonteenpiirteetkään estäneet lapsia suhtautumasta itseensä positiivisesti. Huonoista päivistä huolimatta on tärkeää, että ajattelee itsestään pääasiassa hyvää.

Lasten kuvauksissa kajasti positiivisuus oman minuuden suhteen. Toisten ihmisten osoittama lämpö, rohkaisu, kunnioitus ja tuki ovat välttämättömiä hyvän itsetunnon kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi. (Mruk, 2013, 67-68.) Tällaista tukea lapset olivat myös saaneet. Toisaalta mitkään yksittäiset perheeseen tai sosiaaliseen asemaan liittyvät tekijät eivät määritä itsetuntoa, vaan vaikuttajia on useita ja monenlaisia. Voidaan nähdä jopa positiivisena asiana, että perhetehtäjien ja itsetunnon välillä on havaittu vain heikko yhteys. Perheolosuhteet

eivät siis toimi itsetunnon määrittäjinä, vaan myös muut tekijät vaikuttavat itsetunnon vahvistumiseen. (Mruk, 2013, 67–68.)

Sosiaalisuus ja tunneilmaisu

Lapset kyky tuottaa ajatuksia omasta sosiaalisuudesta liittyy eheään minäkuvaan. Etenkin hyvän tunneilmaisun taidot voivat suojata lasta, ja auttaa häntä eheytymään. Positiiviset vertaissuhteet vahvistavat yksilön selviytymistaitoja (MacConville & Rae, 2012, 25). Yksilön luonteenpiirteistä esimerkiksi rohkeuden ja hyvien vuorovaikutustaitojen on todettu suojaavan yksilöä mielenterveysongelmilta (Seligman, 2002, 5). Tässä luvussa kiinnostuksen kohteena ei ole niinkään se, viihtyykö lapsi yksin, kuin se, kokeeko hän pystyvänsä ilmaisemaan ja purkamaan erilaisia tunteita itselleen sopivimmilla tavoilla, vai patoutuvatko tunteet. Yksin viihtyminen ei ole suoraan osoitus huonoista tunneilmaisun taidoista, vaan sosiaalisuus on ihmisen temperamenttipiirre. (Keltikangas-Järvinen, 2008, 60–65.)

Tähän osioon on koottu lasten pohdintoja omasta sosiaalisuuden asteesta ja siitä, miten he ilmaisevat tunteitaan muille ihmisille. Sosiaalisuuden suhteen lasten vastaukset jakautuivat kahteen ryhmään: osa näki itsensä sosiaalisina, osa ei niinkään. Neljä seitsemästä lapsesta kertoi viihtyvän paremmin porukassa kuin yksin. Enemmän sosiaalisiksi itsensä luokittelevat lapset pohdiskelivat monin sanakääntein omaa suhtautumistaan sosiaalisiin tilanteisiin: lapsi saattoi kuvailla olevansa laumanjohtaja tai kertovansa, ettei viihdy ollenkaan yksin.

H: Jos sun pitäisi valita, niin oletko enemmän semmonen joka viihtyy porukassa vai joka viihtyy yksin?

Kiia: Porukassa ehdottomasti. Mä oon aika usein semmonen laumanjohtaja, ja sit pidän niinkun sitä tunnelmaa yllä ja hauskuutta. - - Tietenkin sit on joitain päiviä että haluaa olla yksin.

Mä oon hirveen semmonen sosiaalinen, mä en tykkää olla oikeestaan yksin että jonkun kanssa on aina oltava. - Iina

H: *Tykkäätkö sä enemmän olla yksiksesi vai porukassa?*

Mikko: *Kyllä mä enemmän kavereitten kaa. - - Tuttavien ja kaikkien sukulaisten.*

Mää oon enemmän sosiaalinen. - Sara

Kolme lapsista sanoi selvästi viihtyvänsä paremmin yksin, tai kuten lainauksissa mainitaan, olevansa enemmän erakkoluonteisia kuin laumaeläimiä. Lapsi saattoi myös tunnistaa yksin viihtymisen kumpuavan omasta lapsuudestaan, jolloin hän on viettänyt paljon aikaa yksin. Lapsuuden yksinololla saattoi olla lapsen mielestä vaikutuksensa siihen, miten lapsi koki oman sosiaalisuutensa nuoruusiässä. Toisaalta yksin viihtyminen ei välttämättä kerro siitä, ettei lapsi viihtyisi muiden kanssa: hän vain saattoi kokea itsensä enemmän intro- kuin ekstrovertiksi ihmiseksi.

Kyllä mä viihdyn yksinkin tosi hyvin. Mä oon silleen enemmän introvertti. - - Mä oon vaan huomannut että mä viihdyn yksin. - Niklas

H: *Jos pitäisi valita niin oisitko sä ennemmin laumaeläin vai sellanen erakko?*

Miia: *Varmaan ehkä erakko kuitenkin, että kun mä viihyn niin hyvin yksin. Et kyl mä pärjään sosiaalisissa tilanteissa mut kyllä mä mieluummin oon ehkä yksin.*

H: *Nii sä viihdyt yksin?*

Miia: *Joo siis ehkä se sieltä lapsuudesta kumpuaa.*

Ehkä mä oon enemmän erakko. - - Siis palapelit on yksi asia, mitä mä rakastan tehdä yksin. Sitten maalaaminen. Mä en voi maalata jos joku muu on paikalla, että se pitää todellakin tehdä yksin. - Riikka

Lasten tunneilmaisun monet muodot ja tyylit nousivat selkeästi esiin aineistosta. Lapsilla oli vaihtelevia kokemuksia ja ajatuksia siitä, miten ja millaisia tunteita he ilmaisevat eri ihmisille ympärillään. Jotkut lapsista olivat tottuneet ilmaisemaan muille eri tunteitaan, joillekin se oli vaikeampaa, tai he eivät kokeneet sitä tarpeelliseksi. Aineistosta nousi selvästi esiin se, että lapsilla oli omanlaisiaan tunteiden hallinnan ja purkamisen käytössään. Rohkeus ilmaista tuntei-

ta sijaiskodissa nousi esiin: jos lapsi on huonolla päällä, se myös näkyy ja kuuluu muille paikallaolijoille kotona.

H: *Miten sä vaikka sitten yleensä täällä kotona näytät sun eri tunteita?*

Kiia: *Jos mulla on huono päivä niin se kyllä näkyy ja kuuluu, että mä meen portaat silleen 'tum tum tum' ja sit mun ilme on semmonen ihan kun mä oisin syönyt jotain hapankorppua, ja sitten mä tiuskin kaikille. Ja sitten jos mä oon surullinen, en mä tiedä, yleensä mä oon kotona vaan pelkästään vihanen (nauraa).*

Niklas: *Mä en täällä [sijaiskodissa] oikeesti yhtään pelkää näyttää mun tunteita. Jos mä oon vähänkin vihanen ja mulle sanotaan jotain ärsyttävää niin mä oon silleen 'jjooo'.*

H: *Okei, huudatko sä vai mitä sä teet kun sä oot vihanen?*

Niklas: *Huudan ja sitten kaikkee tällasta.*

H: *No onko semmosia tunteita mitä sä et sit kellekään näytä?*

Niklas: *Ei.*

Kysyin myös lapsilta sitä, millaisilla tavoilla he purkavat tunteitaan. Lapset olivat kehittäneet itselleen monenlaisia keinoja, joilla purkaa erityisesti vihaisuuden ja surun tunteita. Haastatteluissa nousi esiin musiikin merkitys monelle lapselle mielialan parantamisessa, sillä peräti kolme lapsista ilmoitti musiikin olevan heille keino piristää itseään tai purkaa vihan tunteita. Musiikin korostunut merkitys käy hyvin yhteen myös lasten tärkeimpien asioiden karttojen kanssa, joita käsitellään kappaleessa 4.2.3. Esiin nousi myös itkemisen ja liikunnan, fyysisyyden, merkitys tunteiden purkamisessa.

Sit joskus kun oikeen suututtaa, mä saatan lähteä juoksemaan vaan, ja juoksen niin pitkälle kun tuntuu että kuolee. Ja joskus mä meen tonne mettään istumaan. - Sara

H: *Miten sä näytät tunteita?*

Riikka: *Itkeminen on se tapa suurin piirtein. Että vihaa mä en näytä melkeen ollenkaan, et se on ehkä enemmän kirjottaminen ja tää minkä kautta mä osan tunteista puran.*

Kaikki eivät kuitenkaan kokeneet luonnolliseksi ilmaista omia tunteitaan, tai ainakin tunneilmaisusta puhuminen haastattelutilanteessa osoittautui hanka-

laksi. Jotkut lapset kertoivat pitävänsä tunteensa omana tietonaan ja halusivat pärjätä tunteidensa kanssa yksin.

H: *Eli kenelle ihmisille sä näytät sun tunteita?*

Miia: *No mä oon kyllä vähän sisäänpäin, että mä en näytä niitä kellekään. Mä pidän ne sitten itelläni, että en mä kauheen usein niitä kyllä näyttele. - - Mää haluan pärjätä yksin.*

H: *Onko mitään tunteita mitä sä et näytä kenellekään?*

Mikko: *En mä oikeen tiedä.*

H: *Semmosia tunteita mitä sä pidät vaan itelläs.*

Mikko: *En oikeen tiedä että.*

H: *Jos on vaikka surullinen tai jos on vähän ahdistunut tai jotain sellasta.*

Mikko: *En mä niitä oikeen näytä.*

Ihmisen temperamenttipiirteinä sosiaalisuus on jatkumo, jonka toisessa ääripäässä on yksin viihtyminen ja toisessa tarve olla ihmisten kanssa. (Keltikangas-Järvinen, 2008, 60–65). Osa lapsista katsoi viihtyvänsä mieluummin muiden ihmisten seurassa, osalle yksinolo oli mieluisampaa. Osalle lapsista omien tunteiden ilmaiseminen ja purkaminen oli helppoa, osa taas koki tunneilmaisun vaikeaksi. Lasten suhtautuminen sosiaalisiin tilanteisiin ja halu ilmaista tunteita vaihteli. Merkittävää kuitenkin on se, miten tarkkaa tietoa omasta sosiaalisuudesta lapset pystyivät tuottamaan. Kyky analysoida itseään ja tunnistaa tunteitaan liittyy hyvään itsetuntemukseen (Sinkkonen, 2004).

5.2.2 Perhekäsitys

Tässä luvussa käsitellään lasten perhekäsityksiä sekä heidän omia perhearvojaan haastatteluhetkellä. Lapset pohtivat eri näkökulmista sitä, keitä heidän perheeseensä kuuluu. Kuten taustatiedoista on nähtävillä, lapset ovat viettäneet hyvinkin eri pituisia aikoja sijaisperheissään. Haastattelutilanteessa pyysin lasta itse määrittelemään sen, ketkä hänen mielestään kuuluvat hänen omaan per-

heeseensä. Esimerkkinä perheen määrittämisen tilanteesta haastatteluhetkellä seuraava katkelma:

H: *Jos sun pitäisi määrittää ketä kaikkia sun perheeseen kuuluu, jos sä saat ite valita, niin ketä kaikkia siihen kuuluisi?*

Kiia: *No ainakin siihen kuuluu siihen kuuluu sijaisä, sijaisäiti, ja [biologinen] pikkusisko ja [biologinen] pikkuveli. Sit siihen kuuluu niinkun biologinen äiti ja sit meidän kissat.*

Lasten henkilökohtaiset määritelmät perheestä erosivat toisistaan huomattavan paljon. Alla olevaan taulukkoon olen koonnut haastatteluiden pohjalta lasten erilaisia perhekäsityksiä eli sitä, keitä henkilöitä lapset laskivat perheenjäsenikseen.

TAULUKKO 2. Lasten määritelmiä omaan perheeseen kuuluvista perheenjäsenistä sekä lasten perhekäsitykset. Lyhenteet: s. = sijaisperheen, b. = biologisen perheen.

	Niklas	Miia	Iina	Mikko	Sara	Riikka	Kiia
Perheeseen kuuluu	s. vanhemmat b. vanhemmat b. sisarukset s. sisarukset	b. isä b. sisarukset	b. isä (b. äiti menehtynyt)	b. sisarukset s. vanhemmat isovanhemmat (b. vanhemmat menehtyneet)	s. vanhemmat b. vanhemmat s. sisarukset b. sisarukset	s. vanhemmat b. vanhemmat s. sisarukset tuttava-perhe	s. vanhemmat b. äiti b. sisarukset s. sisarukset
Perhekäsitys	Lavea	Rajattu	Rajattu	Lavea	Lavea	Lavea	Rajattu

Jokainen lapsi määritteli itselleen useamman kuin yhden perheenjäsenen. Perhekäsityksissä oli kuitenkin suuria eroja. Lasten määritelmien perusteella perhekäsitykset jakoutuivat kahteen eri perhekäsityksen muotoon: laveaan ja rajattuun perhekäsitykseen. *Laveassa perhekäsityksessä* lapsi koki perheeseensä kuuluviksi vähintään biologiset vanhempansa, mikäli he ovat elossa, sijaisvanhempansa, biologiset sisaruksensa ja sukulaisensa sekä mahdollisesti myös muita ympärillään olevia ihmisiä. *Rajatussa perhekäsityksessä* lapsi puolestaan rajaa tie-

toisesti joko sijais- tai biologisia elossa olevia vanhempiaan tai sukulaisiaan perhekäsityksensä ulkopuolelle. Siinä missä Iina laski perheeseensä kuuluvaksi ainoastaan biologisen isänsä ja koiran, Riikan käsitys perheestä oli hyvin laava. Iina kertoo suoraan, ettei koe sijaisperhettä omaksi perheekseen. Riikka puolestaan pitää perheenään sekä sijaisperhettään, biologista perhettään että lähipiiriin kuuluvaa tuttavaperhettään.

H: *Keitä sun mielestä kuuluu sinun perheeseen? Sä saat sen ite päättää.*

Iina: *Isä.*

H: *Kuuluuko muita?*

Iina: *Koira. - - Et sitte mä en koe sitä niinku omaks perheeks sitä sijaisperhettä.*

No perhe sana on mulle tosi laaja käsitys. Että mun sijaisperhe on mun perhe, sitten mun biologinen perhe on mun perhe, sitten siihen kuuluu vielä yks tuttavaperhe - - ni nekin on mulle kun perhe. - Riikka

Neljä lapsista kuului perhekäsitykseltään lavean perhekäsityksen piiriin, ymmärtäen perheen tarkoittavan laajasti ympärillä olevia sijais- ja biologisen perheen jäseniä. Kolme lapsista puolestaan rajasi oman perhekäsityksensä ulkopuolelle joko omia sijais- tai biologisia vanhempiaan. Lapsista Iina ja Miia rajasivat sijaisvanhempansa perhekäsityksensä ulkopuolelle. Tämän lisäksi Miia ja Kiia jättivät mainitsematta elossa olevia biologisia vanhempiaan. Miia jätti mainitsematta sijaisvanhempiansa lisäksi biologisen äitinsä, ja Kiia biologisen isänsä. Syyksi biologisen äitinsä rajaamiseen Miia kertoi, ettei äiti ole tullut hänelle läheiseksi, eikä hän pidä vanhempiinsa yhteyttä. Kiia puolestaan pohtii, ettei isä muistanut edes hänen syntymäpäiväänsä, ja ettei hän oikeastaan edes tunne isäänsä. Kiia myös korostaa, että sijaisisä on hänelle niin kuin isä.

Miia: *Kyl mä niinku isän lasken siihe vielä ja sitte varmaa nyt kaks isosiskoa. Se on se mun perhe.*

H: *Okei, äiti ei kuulu perheeseen?*

Miia: *Ei, ei kuulu.*

H: *Mistä syystä?*

Miia: *Emmä oo silleen asunut sen kaa niin paljon tai siis oon mää asunut mutta ei se tullu silleen läheiseks mulle. - - Emmä piä niihin [biologisiin vanhempiin] yhteyttä eikä ne muhun.*

Vaikka se [biologinen isä] aina sanoo mulle että oi kun sä oot rakas, niin se ei muistanut ees mun - - syntymäpäivää, se ei laittanut viestiä eikä soittanut, niin sitten mä aattelin että ehkä mä en ole sille kauhean tärkeä. Jotenkin musta tuntuu että se ei mua haittaa koska mä en edes tunne sitä - - et se on vähän niin kuin tuttu tai tuttava enemmänkin. Että toi [sijais]iskä on mulle niin kuin isä. - Kiia

Lapset jakautuivat haastattelujen perusteella kahteen ryhmään sen perusteella, olivatko he kokeneet emotionaalista kiinnittymistä sijaisperheeseensä vai eivät. Kuvaustensa perusteella viisi lapsista koki kiinnittymistä ja perheen kokemusta sijaisperheessään, kaksi lapsista ei kokenut. Kiinnittymisen kokemus ilmeni tilanteissa, joissa lapset puhuivat perheestään, asumisestaan ja kiintymisestä jota kokivat joko sijais- tai biologisia vanhempiaan kohtaan. Lapsi saattoi tiedostaa, että biologinen äiti toivoi hänen muuttavan luokseen, mutta samalla todeta sijaisperheen omaksi kodikseen, mikä on osoitus kiintymisestä perheeseen sekä oman perhetilanteen arvioinnista.

H: *Haluisko sun biologinen äiti että sä muuttaisit sen luo?*

Kiia: *Kyllä se varmaan sitä haluaisi tai sitä toivoisi tai unelmoisi että me voitaisiin muuttaa sinne, mutta se on varmaan se tosiasia että ei me varmaan voida ikinä. Ei se varmaan ikinä pysty pitämään meistä silleen huolta.*

H: *Niin että parempi sul on täällä?*

Kiia: *Niin on ja täällä on mun elämä ja mä oon tottunut asuu täällä ja tää on niinkun mun koti.*

H: *Onko sun mielestä sun sijaisäiti ja isä sun vanhempia myös?*

Niklas: *No oikeestaan on.*

Toisaalta kaikki lapsista eivät olleet kokeneet vastaavaa kiinnittymistä sijaisperheeseensä. Kiinnittymättömyys ilmeni siinä, miten lapset kuvailivat perhetään ja elämäänsä sijaisperheessä. Lapsi saattoi kuvailla, ettei tuntenut sijaisperhettä kovinkaan hyvin, tai sanoa suoraan ettei koe sijaisperhettä omaksi perheekseen.

H: *Onko sulla täällä perheessä semmosta [kannustavaa ihmistä]?*

Miia: *Emmä silleen tunne sitä niin voimakkaasti.*

H: *Tätä perhettä?*

Miia: *Nii.*

H: *Mitä nää perheenjäsenet sulle merkitsee?*

Miia: *Ei ne sillai kauheesti mitään merkitse.*

Mä en koe sitä niinku omaks perheeksi sitä sijaisperhettä. - - Ei niistä ikinä tuu mun äitiä eikä isää. - - Että mulla on ainoa yks perhe - - se on [biologinen] isä. - - Vaikka ei ihmiset olisikaan läheisiä niin se on hyvä silti olla paikka jossa asua, ettei ihan tuolla kadulla tavii olla. - Iina

Osa lapsista arvioi oman menneisyytensä vaikutusta omaan kykyyn kiintyä eri ihmisiin ja paikkoihin. Lapset peilasivat kiintymisen vaikeutta suhteessa oman menneisyytensä kokemuksiin, ja niiden aiheuttamaan painolastiin. Lasten elämässä ympärillä olevien ihmisten vaihtuminen tai lapsen "heittely" paikasta toiseen voivat aiheuttaa sen, että lapsi tiedostaa ihmisiin ja paikkoihin kiintymisen olevan vaikeampaa kuin ennen.

Elämä on ollut aika paljon semmosta menettämistä, että mä oon menettänyt kaikkia tärkeitä ihmisiä, ja se näkyy varmaan tänä päivänä niin että kun tota äitillä on uus miesystävä niin jotenkin musta tuntuu että siihen on paljon vaikeempi kiintyä. - - Jotenkin tuntuu että nykyään se on paljon vaikeempaa. - Kiia

Sillein lapsena jo sillein heiteltiin silleen äitille isälle äitille isälle, ei oikeen tiennyt että missä millonkin asuu, niin niin sit se ehkä sillei ei oo kiintynyt silleen mihinkään paikkaan. - Miia

Lapsilla oli hyvin erilaisia, selkeitä näkökulmia siihen, millainen on juuri heidän perheensä. Perhekäsitys oli lapsesta riippuen joko rajattu tai lakea. Niklak-sella, Mikolla, Saralla ja Riikalla perhekäsitys oli lakea. Iinalla, Miiällä ja Kiiällä perhekäsitys oli rajattu. Tuloksissa on huomattavissa yhteys lasten rajatun perhekäsityksen ja emotionaalisen kiinnittymättömyyden välillä. Iina että Miia, jotka eivät kokeneet kiinnittymistä sijaisperheeseensä, omasivat myös rajatun perhekäsityksen. Iina ja Miia eivät kokeneet kiintymystä sijaisperhettään koh-

taan, ja rajasivat sijaisvanhempansa perhekäsityksensä ulkopuolelle. Kolmas rajatun perhekäsityksen omaavista lapsista, Kiia, koki kiinnittyneensä sijaisperheeseensä mutta rajasi biologisen isänsä perhekäsityksensä ulkopuolelle. Lasten erilaiset perhekäsitykset ja ajatukset perheestä ovat osoitus oman tilanteen mutkikkuudesta ja yrityksestä asetella oman elämän palasia kohdalleen.

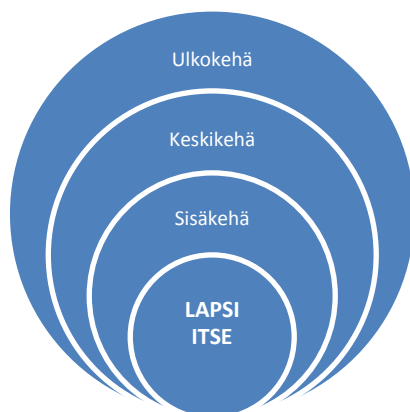
Hyvä perhe

Aineistosta nousi esiin lasten erilaisia näkökulmia siihen, mitä he pitävät ihan-teellisina perhearvoina, niin kutsuttuina hyvän perheen tunnusmerkkeinä. Lasten perhearvot ovat osa heidän omaa perhekäsitystään. Määrittelin lasten perhearvoja selvittämällä lapsilta sitä, mitä perhe heidän mielestään tarkoittaa ja mitkä asiat ovat heidän mielessään perheessä tärkeimpiä. Useimmat lapsista korostivat, että perhe on tärkeä asia heidän jokapäiväisessä elämässään. Jotkut lapsista liittivät keskustelun perheen merkityksestä suoraan omaan perheeseensä, kun taas jotkut pohtivat perheen merkitystä yleisellä tasolla. Lasten vastauksissa oli kuitenkin todella paljon yhteneväisyyksiä, ja kaikki perhearvoja käsittelevät vastaukset olivat keskenään samassa linjassa. Yhdistämällä lasten ajatukset tärkeistä perhearvoista, loin aineiston pohjalta tiiviin kuvauksen siitä, millainen on tämän tutkimuksen perusteella hyvä perhe.

Perhe merkitsee paikkaa, jossa on hyvä olla. Perheenjäsenet ovat toisilleen tuki ja turoa. Perheessä tukea saa aina, kun sille on tarve. Perheeseen kuuluu rakastamista ja rakkautta. Perheen kesken ei saa olla liikaa salaisuuksia, vaan perheenjäsenet pystyvät olemaan avoimia toisilleen kaikesta. Hyvässä perheessä ei myöskään huudeta, vaan ollaan ystävällisiä toisiaan kohtaan. Yksi tärkeimmistä asioista, ellei jopa tärkein asia, perheessä on keskinäinen luottamus. Hyvässä perheessä ollaan "kasassa", eli tehdään mahdollisimman paljon asioita yhdessä. Sillä ei ole juuri väliä mitä tehdään yhdessä - kunhan vain tehdään.

5.2.3 Elämän tärkeimmät asiat

Pyysin lapsia piirtämään kartan ohjaten heitä kirjoittamaan miellekartan muotoon elämänsä tärkeimpiä asioita kuten ihmisiä, paikkoja, harrastuksia ja esineitä. Pyysin lapsia kirjoittamaan tärkeimmät asiat lähelle kartan keskipistettä eli heitä itseään. Lasten piirtämät kartat poikkesivat toisistaan suuresti. Annoin heille vapaat kädet kuvien suhteen, ja analyysivaiheessa päädyin hahmottelemaan kunkin lapsen karttaan kolme tasoa, joiden avulla luokittelen kolmeen luokkaan heidän määrittelemiään asioita (kuvio 3). Sisäkehän asiat ovat niitä, jotka haastateltavat kokivat kaikkein tärkeimmiksi, keskikehän asiat melko tärkeiksi ja ulkokehän asiat tärkeiksi. Kuitenkin kaikki haastateltavien kartalle piirtämät asiat ovat heille merkityksellisiä, kun he kuitenkin valitsivat ne mukaan omaan karttaansa.

KUVIO 3. Konstruktiio lasten tärkeimpien asioiden karttojen kolmesta kehästä, keskimmäisenä lapsi itse.

Alla olevassa taulukossa on nähtävillä kaikki lasten omalle kartalleen sijoittamansa asiat. Olen muuttanut taulukon tietoja ainoastaan vaihtamalla lasten kertomien paikkakuntien tai ihmisten nimen paikalle kuvaavat substantiivit kuten "poikaystävä", "paras ystävä" tai "kotipaikkakunta". Taulukossa on nähtävillä ainoastaan ne sanat, jotka lapsi itse kirjoitti kartalleen. Kun lapsi kirjoitti omaan karttaansa esimerkiksi sanan "perhe", tarkensin haastattelutilanteessa aina sitä, keitä henkilöitä lapsi itse asiassa tarkoittaa mainitulla perheellä.

TAULUKKO 3. Lasten tärkeimpien asioiden kartat konstruoituna taulukkomuotoon kolmen eri kehän mukaisesti.

	Niklas	Mikko	Kiia	Riikka	Iina	Sara	Miia
Sisäkehä	perhe, oma lemmikki	sisarukset, sijaisperhe, kaverit, sukulaiset	perhe, lemmikit, kaverit	sijaisperhe, oma lemmikki, eläimet	rakkaus, poikaystävä, isä, terveys, kaverit, opiskelu ja koulu	poikaystävä, paras ystävä, perhe, kaverit, kotipaikkakunta	sisko, musiikki
Keskikehä	laskettelu, uiminen, kännykkä, oma rauha ja rytmi, videopelit, kaverit	harrastukset, vapaa-aika, koirat	koulu, kirkko, musiikki	musikaalit, lukeminen, b. perhe, uinti, luonto, kirjoittaminen	ratsastus ja hevoset, leivonta ja ruoanlaitto	musiikki, lumilautailu, koulu, kummilapsi, kissat, perheen lemmikit	lemmikki, täti
Ulkokehä	kirjasto	System of a Down (bändi)	sukulaiset, harrastukset	tukihenkilö, koriste-esineet, maalaaminen, kaverit, isovanhemmat, koulu, serkut	ruoka, paikka missä asua, sijaisperhe	kesä, tukiperhe, metsä, tädin koti	sukulaiset, kaverit

Jokainen lapsi kykeni löytämään elämästään useita itselle tärkeitä asioita. Mainintojen määrä vaihteli 6-16 välillä. Lasten vastauksissa oli paljon yhtäläisyyksiä. Jokainen mainitsi sisäkehällä eli kaikkein läheisimpänä yhden tai useamman perheenjäsenensä. Vastauksissa vaihteli se, mainittiinko yksittäinen perheenjäsen nimeltä vai mainittiinko perhe yleisesti ottaen. Yhteistä lasten vastauksissa oli myös se, että he kaikki mainitsivat sekä sijaisperheensä että kaikki elossa olevat biologisen perheen jäsenensä kartallaan. Lapsista Miia oli ainoa, joka mainitsi sukulaiset – sisältäen biologiset vanhemmat – kaikista uloimmalla kehällä. Sisimmällä kehällä hän mainitsi perheenjäsenistään ainoastaan siskonsa. Muiden lasten kartoissa elossa olevat biologiset vanhemmat mainittiin sisä- tai keskikehällä. Lähestulkoon jokainen lapsista mainitsi sekä biologisen perheensä että sijaisperheensä tärkeimpien asioidensa kartalla. Ainoastaan Miia ei maininnut sijaisperhettään lainkaan. Havainto on yhdenmukainen luvun 5.2.2 tuloksiin, joissa todettiin, että Miia ei myöskään kokenut kiinnittyneensä sijaisperheeseensä.

Alla olevassa taulukossa on eritelty frekvensseittäin ja prosenttein eniten mainintoja saaneet eli lasten määrittämät elämän tärkeimmät osa-alueet. Tarkennuksena mainittakoon, että perheeseen laskettiin mukaan sijaisperhe, biologiset vanhemmat tai biologiset sisarukset. Kavereihin laskettiin nimetty kaveri tai maininta kavereista. Eläimiin laskettiin maininnat niin omista lemmikeistä kuin eläimistä ylipäätään. Harrastuksiin ja vapaa-aikaan kuuluivat erilaiset vapaa-ajan aktiviteetit, mukaan lukien musiikki ja erilaiset vapaa-ajan aktiviteetit. Sukulaisiin laskettiin maininta sukulaisista tai tietyistä sukulaisista. Musiikki mainittiin useaan otteeseen muista harrastuksista irrallisena. Musiikkiin laskettiin maininta musiikista tai yhdessä tapauksessa tietyn bändin nimi. Kouluun laskettiin maininta koulusta tai opinnoista.

TAULUKKO 4. Seitsemän haastatellun lapsen tärkeimpien asioiden kartalla useimmiten mainitut asiat frekvensseittäin ja prosentteina.

Maininta	Frekvenssi	%
Perhe	7	100 %
Kaverit	7	100 %
Eläimet (lemmikit tai muut)	7	100 %
Harrastukset ja vapaa-aika	7	100 %
Sukulaiset	5	71 %
Musiikki	4	57 %
Koulu	4	57 %

Yllä oleva taulukko kertoo yksinkertaistetusti siitä, mitä asioita lapset pitivät elämässään kaikkein tärkeimpinä. Kaikki lapset mainitsivat omalla kartallaan perheen, vaikkakin se, ketä perheellä tarkoitettiin, vaihteli. Kaikki mainitsivat myös kaverien tärkeyden, ja jokainen lapsi nosti kartalle jonkun eläimen. Maininta eläimistä tarkoitti joko lemmikkiä, kotieläimen tai yhdessä tapauksessa harrastuksena hevoset ja ratsastuksen. Lapset kuvailivat lemmikkejä itselleen tärkeiksi, tueksi ja turvaksi epävarman elämän keskellä. Lemmikki saattaa olla lapsen elämässä tärkeä tuki vaikeiden elämänvaiheiden aikana.

Lemmikeistä tulee aina tollasia tärkeitä. – Niklas

Ehkä ne eläimet on se asia että niitten avulla on jaksanut. - - Tämä on mun rakas koira joka on ollu mun kanssa sijoituksen ja tämmösen niin se on tullut tosi läheiseks. - - Ehkä ne oli se tuki ja turva. – Riikka

Harrastukset ja vapaa-aika pääsivät yhteensä kuuden lapsen kartalle tärkeänä elämän osa-alueena. Sukulaiset olivat suurimmalle osalle tärkeitä. Musiikki osoittautui monelle tärkeäksi asiaksi, sillä neljä lapsista mainitsi musiikin omalla kartallaan. Ne, joille musiikki osoittautui tärkeäksi, painottivat musiikin merkitystä todella paljon.

Musiikki merkkää mulle et jos mulla on vaikka huono päivä tai on vähän semmonen vaikka surullinen fiilis tai silleen niin sitten mä kuuntelen tiettyä musiikkia mikä saa mielen paranemaan. Varsinkin jos on jotain oikeen semmosta ilosta musiikkia. Musiikki on vaan mulle tosi tärkeä ja sitten harrastuksena ja laulamisena. - Kiia

Koulu mainittiin tärkeänä yhteensä neljästi. Lasten maininnoissa mainittiin koulun ja opiskelun merkitys itseisarvona, mutta myös välillisenä arvona kohti parempaa tulevaisuutta. Esimerkiksi Kiia pohtii koulua ja koulutuksen merkitystä tulevaisuudelle seuraavasti:

Koulu on mulle tosi tärkeä. Mä haluan saada hyvät numerot, se on mulle itelleni, ja mä koen että mä oon siinä hyvä. - - [Kokeisiin lukeminen] on mulle tosi tärkeitä. Mä en oikeen tiedä itekään kauheesti miksi, ainakin siksi että mä haluan että mulla on hyvä tulevaisuus ja mä kouluttaudun hyvin. – Kiia

Lasten esille nostamat elämän tärkeimmät asiat olivat hyvin konkreettisia, jokapäiväiseen elämään sidottuja aiheita ja asioita. Tärkeiden asioiden kartoilla saatiin tärkeää tietoa siitä, millaisia asioita, ihmisiä, harrastuksia ja muita teemoja lapsi koki itselleen läheisiksi. Ainoastaan Iina mainitsi kaksi abstraktia arvoa oman elämän tärkeiksi asioikseen: terveyden ja rakkauden. Vaikka Iina oli ainoa, joka mainitsi arvoista suoraan, ne tulivat esiin myös välillisesti lasten kartoissa. Jokainen lapsista koki perheen ja ystävät itselleen tärkeiksi asioiksi. Jokainen mainitsi myös lemmikit ja harrastukset ja vapaa-ajan. Myös sukulaiset,

musiikki ja koulu mainittiin usein. Ne ovat asioita, jotka ovat lapsen ja nuoren maailmassa keskeisiä ja merkityksellisiä.

5.3 Tuntematon huomien

Tulevaisuus-osioon kuuluivat kysymykset tulevaisuuden suunnitelmista, unelmista ja haaveista (Liite 1). On muistettava, että lasten ikä voi osaltaan vaikuttaa tulevaisuusorientaatioon: on luonnollista, että 17-vuotias on todennäköisemmin pohtinut enemmän omaa aikuisuuttaan ja tulevaisuuttaan kuin 13-vuotias. Ikä ei kuitenkaan osoittautunut vaikuttavaksi tekijäksi siinä, oliko lapsella ajatuksia tulevaisuudestaan tai toiveita tulevan varalle. Jokainen lapsista tuotti jonkinlaisia ajatuksia koskien omaa tulevaisuuttaan.

Lasten haaveita yhdisti unelma vakaudesta ja pysyvyydestä jokaisella eri elämän osa-alueella. Alla olevassa taulukossa on jaoteltu lasten kertomia unelmia neljään kategoriaan: asuminen, työtilanne, elämäntilanne ja muut.

TAULUKKO 4. Haastateltujen lasten tuottamat tulevaisuuden unelmat ja toiveet luokiteltuna osa-alueittain.

	Sara	Kiia	Riikka	Mikko	Niklas	Iina	Miia
Asuminen	omakotitalo		omakotitalo metsässä	oma koti	omakotitalo	omakotitalo	oma koti
Työtilanne	ammattiin valmistuminen	harkinnassa poliisikoulu	unelmien työpaikka	kokki, logistiikka-ala tai palo- ja pelastusala	lennonjohto, hyväpalkkainen työ	työpaikka kokkina	
Elämäntilanne	mies ja kaksi lasta	kihloissa tai naimisissa, ehkä lapsia	mies		kaunis vaimo, lapsia	naimisissa poikaystävänsä kanssa	
Muut	oma auto ja lemmikkikani	berninpaimenkoira	koira	koira ja auto	matkustelua	terveys, kavereita	

Kuusi lapsista kertoi yhdeksi unelmakseen ajatuksen omasta kodista. Neljä näistä painotti erityisesti unelmaa omakotitalosta. Esimerkiksi Sara haaveili omakotitalosta tietyllä paikkakunnalla, kun taas muiden unelmat liittyivät omakotitaloon yleisellä tasolla. Kuudella lapsista oli myös toiveita pysyvästä työpaikasta tai ammattiin valmistumisesta. Elämäntilanteesta moni lapsista nosti esille haaveen omasta perheestä, parisuhteesta ja lapsista.

Muut-kategoriaan kuuluivat sellaiset haaveet, jotka eivät asettuneet luontevasti muihin kategorioihin. Kuten tärkeimpien asioiden karttoja käsittelevässä kappaleessa 4.2.3 todettiin, lemmikit osoittautuivat monelle tärkeäksi unelmaksi. Neljä lapsista haaveili omista lemmikeistään. Lisäksi haaveiltiin omasta autosta, matkustelusta ja kaverisuhteiden pysymisestä. Iina tuotti lisäksi unelman terveenä pysymisestä, ja painotti sen merkitystä itselleen myös tärkeimpien asioiden kartallaan.

Lasten puheissa nousi esiin muutamia kommentteja, jotka viittasivat halun luoda tulevaisuus erilaiseksi kuin elämä vanhemmilla oli ollut. Lapset peilasivat menneisyyttään nykyiseen elämäntilanteeseensa ja omaan tulevaisuuteensa. Halu toimia eri lailla kuin vanhemmat olivat toimineet, ilmeni esimerkiksi siinä, miten haastateltavat miettivät esimerkiksi omaa alkoholinkäyttöään tai tulevaisuuden työtilannettaan. Lapsella saattoi olla selkeä ajatus siitä, ettei hän halua joutua ”siihen samaan jamaan” missä biologiset vanhemmat ovat olleet alkoholinkäytön suhteen. Niklas nosti myös esiin ajatuksen siitä, että toivoo saavansa tulevaisuudessa vakaan työpaikan eikä tarvitsisi ”koko ajan huolehtia millon tulee rahaa”.

En halua todellakaan siihen samaan jamaan mitä mun biologiset vanhemmat on ollut. Silleen yritän pysyä ilman alkoholia ja muuta. – Sara

H: *Minkälaisia asioita sä toivot sun tulevaisuudelta?*

Niklas: *Hyvä palkka. Että mulla on niinkun vaikka yks työ, ei tarvii koko ajan huolehtia että millon tulee rahaa. Ja sitte että joku kaunis vaimo tai ja tällei sitte lapsia ja kaikkee hyvää. Vähän niinkun duunarit, että ne tekee kaikkea, että ei ne ei ikinä tiä että tuleeko työtä just yhestä paikasta.*

H: *Onks siis isällä ollu sellasta?*

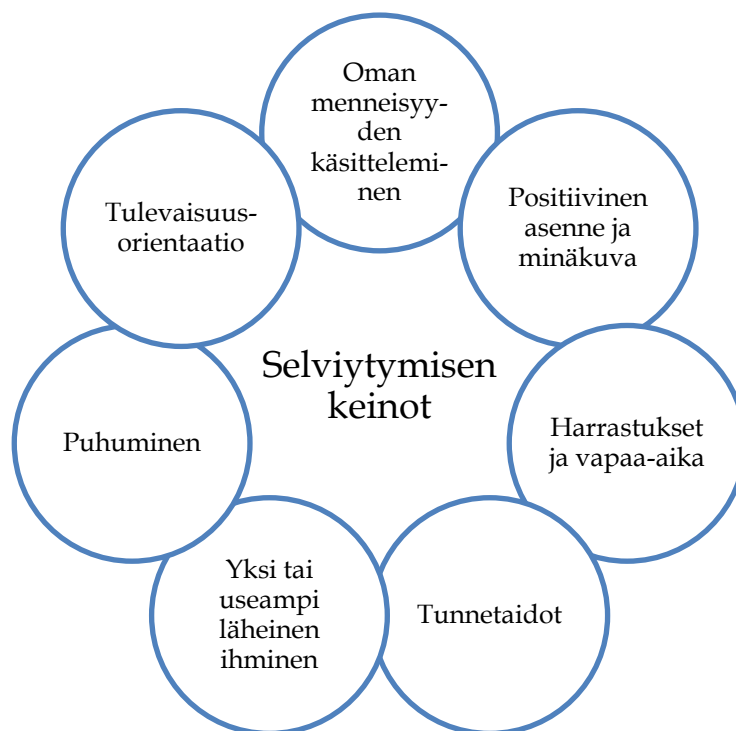
Niklas: *On, se on vaan kertonut että se on ollut tosi monessa [työpaikassa].*

Motivaatio saa voimaa siitä, että yksilö on toiveikas tulevaisuutensa suhteen. Ilman motivaatiota, toivoa ja tunnetta itsemääräämisestä nuorten aikuisten on hankala asettaa tavoitteita oman tulevaisuutensa varalle. (Casey Family Programs, [CFP], 2001, 40). Nuoret mainitsivat tarvitsevansa myös jälkihuollon ja tukiverkostonsa apua tulevaisuudessaan saavuttaakseen tavoitteitaan ja unelmiaan. Kuten esimerkiksi CFP:n raportissa tuodaan ilmi, nuoria tulee tukea tavoitteellisesti omien unelmien ja tulevaisuuden visioiden muodostamisessa. Tällöin nuoret oppivat tunnistamaan omia kykyjään ja vahvuuksiaan. (CFP, 2001, 14.)

6 SELVIITYMISEN KEINOT

Tässä luvussa selvitetään vastausta toiseen tutkimuskysymykseen. Mitkä tekijät ovat lasten näkemysten mukaan auttaneet heitä selviytymään vaikeasta lapsuudesta? Tässä kappaleessa lasten selviytymistä pohditaan peilaten tämän tutkimuksen löydöksiä samasta aiheesta aiemmin tehtyihin tutkimuksiin.

Lasten selviytymisen keinoja määriteltiin sekä luvun 5 havaintojen pohjalta, että lasten selviytymistä koskevien kysymysten pohjalta (liite 1). Tämän tutkimuksen aineiston perusteella lasten hyvinvointia ja selviytymistä tukevat seuraavat tekijät: oman menneisyyden käsitteleminen, positiivinen asenne ja minäkuva, harrastukset ja vapaa-aika, tunnetaidot, yksi tai useampi läheinen ihminen, puhuminen ja tulevaisuusorientaatio. Alla olevassa kuviossa (4) on nähtävillä tutkimuksen tulosten perusteella muodostetut selviytymisen keinot, joita avataan tarkemmin tässä luvussa.

KUVIO 4. Sijoitettujen lasten selviytymisen keinot.

Tämä luku pureutuu pohtimaan erityisesti sitä, mikä haastatettujen lasten tarinoissa on edesauttanut heidän selviytymistään ja kasvuaan. Tässä kappaleessa eritellään tämän tutkimusten tulosten ja muiden tutkimusten valossa erilaisia sijoitettujen lasten selviytymistä edistäviä tekijöitä. Jo aiemmissa tutkimuksissa lapsia ja nuoria suojaaviksi tekijöiksi on todettu samankaltaisia asioita kuin tässä tutkimuksessa: pysyvät ihmissuhteet tasapainoisten ja luotettavien aikuisten kanssa, positiiviset oppimiskokemukset ja mielekkäät harrastukset sekä onnistumisen kokemukset (ks. Rönkä, 2005).

6.1 Oman menneisyyden käsitteleminen

Ei ole yhdentekevää, mitä lapsi ajattelee omasta menneisyydestään, ja kuinka paljon hän on käynyt sitä lävitse eri elämänvaiheissaan. Oman menneisyyden tuntemista pidetään nykyään tärkeänä osana lapsen tai nuoren kasvuprosessia (Stein, 2005, 11). Haastatteluhetkellä moni lapsista kertoi hyväksyneensä oman

menneisyytensä. He kuvailivat perheeseen sijoittamista asiana, joka on vaikuttanut heidän elämäänsä positiivisella tavalla. Lapset myös kertoivat päästäneensä irti negatiivisista tunteista, jota olivat aikoinaan kokeneet biologisia vanhempiaan kohtaan. Esimerkiksi Miia kuvailee olevansa ”sujut” menneisyytensä kanssa.

H: *Onko se [biologinen isä] pyytänyt koskaan anteeksi [väkivaltaisuutta]?*

Miia: *Ei se sillei, et kyllä sitte [on] annettu ajan kanssa.*

H: *Nyt ku sen on sä oot päästänyt sen [vihän] ulos nii miltä se nyt tuntuu?*

Miia: *Ihan hyvälle, kyllä mä nyt oon silleen sujut sen kanssa.*

Lapset pohtivat myös omaa suhtautumistaan syihin heidän huostaanottonsa taustalla. Oman menneisyyden hyväksyminen on tärkeä askel oman minuuden hyväksymiseen, joka puolestaan eheyttää lapsen identiteettiä ja minäkuva. Oman tarinan tuntemus on myös tärkeä osa identiteetin kehitystä ja siksi osa resilienssin kehittymistä. (Stein, 2008, 11.) Vaikka tärkeää on oman menneisyyden faktojen tietäminen, monille nuorille on tärkeämpää että heitä autetaan ymmärtämään miksi heidän vanhempansa ovat laiminlyöneet heitä. (Stein, 2008, 11.)

Kivistö (2006) havaitsi tutkimuksessaan, että selviytyjiksi luokiteltaville nuorille yhteistä oli hyvä itsetuntemus ja oman menneisyyden taakan käsitteleminen. (Kivistö, 2006, 111–112.) Osaltaan samaan menneisyyden tuntemukseen liittyy lapsen ja biologisten vanhempien suhteen vahvistuminen ja suhteen mahdollisten ristiriitojen selvittäminen. Lapsen suhtautuminen menneisyyden tapahtumiin ja tapahtuneen hyväksyminen ilmenee siinä, miten hän näkee esimerkiksi huostaanottonsa taustan. Hyväksymistä voi osoittaa ajatus siitä, että mielenterveyden ongelmat eivät ole kenenkään syy, vaan kyseessä on tila joka voi tulla kenelle tahansa, eikä syyllisiä tapahtuneelle voida etsiä. Huostaanoton tausta on asia, josta voi keskustella ääneen.

Niklas: *Ei tollaset mielijutut ole kenenkään syytä, niinkun ei sitä voi vaan syyttää sen takia. - - Ne vaan tulee, eikä sitä kukaan voi tietää että kenelle ne tulee. Ihan kenelle tahansa voi tulla.*

H: *Niinpä, ootteko te puhunut sun [biologisten] vanhempien tai [sijaisvanhempien] kanssa asiasta?*

Niklas: *Kyllä me joskus puhutaan.*

Tunnetaitojen kehittyminen liittyy niin ikään itsensä tuntemiseen. Ihmisen kognitiivinen kehitys ottaa suuria askelia eteenpäin nimenomaan teini-iän ja varhaisaikuisuuden vaiheissa. Tuolloin myös lapsen kyky kausaaliseen ajatteluun kehittyä merkittävästi (McAdams, 2011, 106). Omien tunteiden tunnistaminen on yhteydessä itsetuntemukseen. On tärkeää, että lapsen ympärillä on aikuisia, jotka sietävät kielteisiä tunteita eivätkä rankaise niiden ilmaisusta (Sinkkonen, 2004, 1871). Lapsi saa ja uskaltaa ilmaista myös negatiivisia tunteitaan muille ihmisille avoimesti.

H: *Minkälaisia tunteita sulla on silloin kun sä oot sun biologisten vanhempien kanssa?*

Riikka: *Riippuu vähän että minkälaisessa tilassa ne on. Jos ne on selvin päin niin sit se on mulle tosi hyvä asia, ja mä oon ilonen, mut sit jos ne rupee juomaan kun mä oon siellä niin mä oon tosi surullinen ja vihanenkin niille.*

Myös ajan merkitys nousi esiin esimerkiksi vihan tunteista selviytymisessä ja menneisyyden käsittelemisessä. Viimeistään ajan tuoma etäisyys menneisyyden tapahtumiin voi olla tekijä, joka auttaa lasta hyväksymään menneisyyden tapahtumat. Ajan myötä esimerkiksi vihan tunteet vanhempia kohtaan voivat hellittää.

H: *Onko sulla mitään negatiivisia tunteita sitten vaikka sinne [biologiseen] isään?*

Miia: *Jos multa ois kysytty silloin neljätoistavuotiaana niin asia ois ollut vielä ihan eri, että silloin mä en yhtään tykännyt isästä.*

H: *Minkälaisia tunteita sulla silloin oli?*

Miia: *Varmaan enemmän vihaa sitä kohtaan.*

H: *Miten se sitten meni ohi, miten sä käsittelet sen?*

Miia: *Mä käsitteletin ihan itekseen, että mä vaan mietin sitä että ja sitten ajan kanssa.*

Tämän tutkimuksen perusteella menneisyyden tapahtumien käsitteleminen ja hyväksyminen edistävät lapsen selviytymistä esimerkiksi vahvistamalla itse-

tuntemusta ja eheyttämällä lapsen identiteettiä. (Ks. Stein, 2008.) Huostaanottoon ja sijoitukseen liittyviä asioita tulee käsitellä lapsen kanssa ikätasoisesti. Aikuisen tehtävä on varmistua siitä, että lapsi saa kaiken tarvitsemansa tuen emotionaalisen taakan käsittelyssä. Oman menneisyyden tuntemuksen kasvamisen lisää myös itsetuntemusta ja tunneilmaisun taitoja, jolloin vaikutukset yksilön selviytymiselle kumuloituvat.

6.2 Positiivinen asenne ja minäkuva

Asennoituminen omaan tilanteeseensa ja suhtautuminen omaan itseensä osoitautuivat tässä tutkimuksessa merkittäviksi teemoiksi lasten puheissa. Asennoitumisen merkitys selviytymiselle on havaittu esimerkiksi Feldtin, Mäkikankaan ja Aunolan (2006) tutkimuksessa, jossa positiivisuuden todettiin tukevan yksilön hyvinvointia monella tavalla. Positiivisen elämänasenteen omaavat ihmiset luottavat siihen, että asiat järjestyvät, kun taas pessimistisen elämänasenteen omaavat ihmiset uskovat että asiat päättyvät enemmän tai vähemmän kehoon lopputilanteeseen. Optimismia voi oppia, ja sen oppimisen on todettu olevan yksilön selviytymisen kannalta hyödyllistä. (Seligman, 2002.)

Optimistisille ihmisille on tyypillistä toimintastrategioiden adaptiivisuus (*sopeutuvoaisuus*) kuten pyrkimys aktiiviseen ongelmanratkaisuun, kun taas pessimistisyyteen taipuvaiset ihmiset käyttävät enemmän maladaptiivisia (*sopeutumattomia*) strategioita. Optimistisuus liittyy myös voimakkaaseen pyrkimykseen saavuttaa omia tavoitteita, kun taas pessimistisyys on yhteydessä suurempaan luovuttamisen riskiin. (Feldt, Mäkikangas & Aunola, 2006, 287–289.) Usko siihen, että oman elämän asiat kyllä järjestyvät onnistuneesti, on osoitus optimismista ja adaptiivisista strategioista.

Äiti on sanonu mulle että asioilla on tapana yleensä järjestyä. – Kiia

Lapset pohtivat omaa minuuttaan, luonnettaan ja asennoitumistaan osana selviytymistään. Esimerkiksi Kiia kertoo seuraavassa, kuinka hänen kaverinsa

ovat pitäneet häntä vahvana, koska hän on selviytynyt kaikista elämässään ta-
pahtuneista isoista asioista ja menettänyt monia ihmisiä. Muut ihmiset ovat
tunnustaneet ja myötäeläneet vaikeuksia, joita lapsi on elämässään kohdannut,
ja suhtautuneet lapsen tarinaan empaattisesti. Lapsi on saanut ikään kuin vah-
vistusta omille kyvyilleen ja uskoo omaan vahvuuteensa. Hyvä itsetunto ja it-
sensä hyväksyminen on puolestaan yhteydessä menestymiseen elämässä yli-
päättään (Morgan, 2009, 360).

*En mä tiedä oonko mä vaan ollut sit niin vahva. - - Mun kaveritkin on sanonut että sä
oot kauhee vahva. - - Kerran yhdellä leirilläkin alkoi itkettää kun mulla oli niin paha olo.
Sit se [kaveri] sitä rupes itkettää se kaikki mitä mä oon joutunut kokemaan. Se sano mul-
le, että jos se vaan pystyis, niin se ottaisi kaiken pois multa, ja se sano että jos se joutuisi
itse kokemaan noi kaikki niin se ei varmaan ite ois tässä. Se ei oikeen käsitä itekään sitä
miten mä oon pystynyt selviytymään niin paljon kaikista isoista asioista ja menettänyt
ihmisiä paljon. - Kiia*

Kun yksilön itsearvostus ja itseluottamus kehittyvät, sillä on myönteinen vaiku-
tuksensa minäkuvan rakentumiselle ja identiteetin kehittymiselle (Siitonen,
2013, 238). Etenkin nuoret peilaavat minäänsä muiden ihmisten kautta. Lapsen
on oltava ensin arvokas jonkun toisen silmissä, jotta hän voi pitää myös itseään
arvokkaana. (Savolainen, 2013, 26.) Asennoituminen vaikeisiin asioihin ja
omaan tarinaan on myös merkityksellistä selviytymisen kannalta. Kun nuoren
tervettä identiteettikehitystä, minäpystyvyyttä ja minäkuvaa tuetaan, voidaan
myös kasvattaa heidän resilienssiään. Identiteetin kehittymisellä on yhteys
myös hallinnan tunteeseen: minä kykenen vaikuttamaan omaan elämäni.
(Stein, 2005, 10.) Usko omaan selviytymiseen ja omiin kykyihin näkyvät esi-
merkiksi siinä, että lapsi kokee kasvaneensa ja kehittyneensä vaikeiden koke-
mustensa myötä. Vaikeista ajoista selviytyminen opettaa ja vahvistaa.

*Kun on ollut näitä vaikeita aikoja ja niistä on selvinnyt niin se ehkä opettaa parhaiten. -
Riikka*

Optimistisella ajattelulla on positiivinen yhteys korkeampaan tyytyväisyyden
tunteeseen elämässä. Kehämäisesti ilmeten myös kasvanut tyytyväisyyden

tunne omaan elämään lisää optimistista ajattelua. Myös nuoruusiän koulumenestyksen on todettu olevan yhteydessä aikuisiän optimistisuuteen, joka puolestaan on tutkimusten mukaan aikuisiällä hyvin vakaa luonteen ominaisuus. Koulumenestyksen tukeminen on siis kauaskantoinen teko, joka lisää lapsen aikuisiän vakaata optimistisuutta. (Feldt, Mäkikangas & Aunola, 2006, 295–299.)

Itsetunnon voidaan ajatella sisältävän kaksi osa-aluetta: ihanneminän ja todellisen minän. Ihanneminään kuuluu se mitä yksilön mielestä hänen pitäisi olla. Todelliseen minään kuuluu se, millaisena yksilö näkee itsensä parhaillaan. Eräs selitys itsetunto-ongelmiin on voimakas ristiriita ideaaliminän ja todellisen minän välillä. (Mrak, 2013, 122.) Salosen (2006) lähestymistavassa puolestaan erotetaan perusitsetunto ja ilmapuntari-itsetunto. Perusitsetunto kuvastaa yksilön perimmäisiä käsityksiä omasta arvostaan. Perusitsetunto on luonteeltaan pysyvämpi kuin ilmapuntari-itsetunto, joka voi vaihdella tilanteesta toiseen. (Salonen, 2006, 7-8.) Ilmapuntari-itsetunto sallii mielialan ja minäkuvan lyhytaikaiset vaihtelut, mutta perusitsetunnon ollessa hyvä, lapsi ei missään vaiheessa epäile omaa arvoaan. Näin ollen perusitsetunto, perimmäinen kokemus omasta arvosta, on osa-alue jonka kehittymistä ja vahvistumista lapsessa tulisi tukea.

Lasten puheissa ilmeni monin tavoin se, että heidän perusitsetuntonsa oli vahvistunut (ks. luku 5.2.1). Lapset ajattelivat itsestään pääasiassa positiivisesti, pitivät itseään vahvoina ja kuvailivat itseään esimerkiksi selviytyjiksi. Positiivinen käsitys omasta itsestään ja positiivinen asenne tukevat lasten selviytymistä monin tavoin.

6.3 Harrastukset ja vapaa-aika

Yksilön mahdollisuudet toteuttaa päivittäisellä tasolla omia mielekkäitä aktiiviteetteja vaikuttavat vahvasti hänen onnellisuuteensa. (MacConville & Rae, 2012, 21.) Harrastuksilla ja vapaa-ajalla tarkoitetaan tässä yhteydessä erilaisia vapaa-

ajan aktiviteetteja, jotka tuovat lapsen elämään mukavaa sisältöä. Mielekäs elämänsisältö on laaja käsite, jolla tarkoitetaan sellaisia elämän osa-alueita, jotka tuottavat lapselle iloa. Näitä voivat olla sukulaiset ja läheiset, musiikki, koulu ja koulumenestys, onnistumisen kokemukset eri asioissa, juhlapäivät, lomat, matkat ja hyvä ruoka. (Tuononen, 2008, 35.)

Tunteakseen itsensä merkitykselliseksi ihminen tarvitsee paitsi muiden ihmisten hyväksyntää, myös konkreettisella tasolla mielekästä sisältöä elämänsä. Sisältö muodostuu paitsi lapsen koulunkäynnistä, myös vapaa-ajan harrastuksista, kavereista ja virikkeellisestä kotiympäristöstä. (Tuononen, 2008, 25). Myös lapsen elämässä mahdollisuus harrastuksiin, ja kodin tuki harrastuksissa, on osoittautunut tärkeäksi tekijäksi lapsen hyvinvoinnille. Harrastukset ja mielekkäät vapaa-ajan virikkeet tuovat omaan elämään merkityksellisyyden tunnetta ja iloa. Mahdollisuus vaikuttaa omaan vapaa-aikaansa ja kavereiden näkemiseen on lapsille tärkeää. (Tuononen, 2008, 5, 25–27).

Luvussa 5.2.3., Elämän tärkeimmät asiat, lasten puheissa harrastukset ja musiikki nousivat vahvasti esiin. Kun musiikki lasketaan mukaan harrastusten ja vapaa-ajan sisältöön, jokainen lapsista mainitsi itselleen jonkun tärkeän harrastuksen (Luku 5.2.3., taulukko 3 ja 4). Erilaisiin harrastuksiin kuului muun muassa laskettelua, leipomista, lumilautailua, kalastamista, kirjoittamista, maalaamista, musiikin kuuntelua ja soittamista sekä uimista. Tämän tutkimuksen perusteella mielekäs tekeminen oli erittäin keskeinen osa lasten jokapäiväistä elämää, sillä jokaisen lapsen mukaan yksi tai useampi harrastus tai vapaa-ajan tekeminen oli heidän elämänsä tärkeimpiä asioita. Esimerkiksi musiikki on saattanut olla lapselle merkityksellinen, vaikeuksien aikana kannatteleva tuki ja turva.

H: Mikä on ollu se asia joka on sua kantanut?

Miia: Mä löysin silloin kolmetoistavuotiaana sen musiikin. Että se musiikki varmaan ylipäättään on pitänyt mut silleen.

Mielekäs elämänsisältö, kuten vapaa-aika ja harrastukset, ovat hyvin keskeinen osa jokaisen lapsen elämää. Tässä tutkimuksessa jokainen haastatelluista lapsis-

ta painottaa harrastusten merkitystä itselleen ja omalle elämälleen. Joillekin harrastukset ovat saattaneet olla kuin pelastusrenkas, jokin, joka auttaa jaksamaan vaikeimpina aikoina. Lapsen auttaminen mieluisan harrastuksen pariin, ja hänen tukemisensa harrastuksen toteuttamisessa, voi osoittautua tärkeäksi kannattelevaksi tekijäksi lapsen selviytymisessä. Lapsella tulisi olla lisäksi mahdollisuuksia ei-kilpailulliseen harrastukseen, sillä lapsuudessa ja nuoruudessa arvostetaan erityisesti huolettomuutta vastapainona aikuiselämän kiireelle. Jo yksi mieluisin harrastus voi tehdä lapsen tyytyväiseksi. (Tuononen, 2008, 5, 25.) Vaihtoehtoiset itseilmaisun keinot kuten musiikki ja taide voivat myös auttaa avaamaan ja käsittelemään erilaisia elämäntapahtumia ja tunteita, kuten seuraavaksi tarkemmin todetaan (ks. Känkänen, 2013.)

6.4 Tunnetaidot

Otsikkona ”tunnetaidot” on tässä yhteydessä hyvin väljä käsite. Tunnetaidoilla tarkoitetaan tässä yhteydessä monipuolisia tunteiden tunnistamisen, säätelyn, ilmaisun ja havainnoinnin taitoja, joita lapset haastattelutilanteessa osoittivat. Tunnesäätelyn ja fysiologisen terveyden välillä on suomalaisessa pitkittäistutkimuksissa todettu yhteys. Lapsuusajan hyvä tunteiden hallinta on osaltaan yhteydessä hyvään sosiaaliseen toimintakykyyn tulevaisuudessa. (Kokkonen & Kinnunen, 2006, 205–208.) Yksilön voimaantumisteorian kehittänyt Juha Siitonen on todennut, että voimaantumisen perusta koostuu neljästä peruspilarista: itsearvostuksesta, itseluottamuksesta, minäkuvasta ja identiteetistä. (Siitonen, 2013, 239.) Tunnetaitojen kasvattaminen erilaisten menetelmien avulla voi parhaimmillaan tukea jokaisen voimaantumisen peruspilarin vahvistumista.

Osa haastattelemistani lapsista kertoi olleensa mukana perhehoitoon sijoitetuille lapsille suunnatussa verkostoitumishankkeessa, jossa sijoituksen herättämiä tunteita ja ajatuksia käsiteltiin ohjatusti erilaisin itseilmaisun keinoin. Verkostoitumishankkeessa pyritään luomaan edellytyksiä sijoitetun lapsen voimaantumiselle, jotta lapsi saisi perheeseen kuulumisen, rakastetuksi ja hy-

väksytyksi tulemisen kokemuksen. Tavoitteena on myös lisätä lapsen, hänen biologisten vanhempiensa ja läheistensä sekä sijaisvanhempien osallisuutta sijoituksen aikana. (Hankkeen järjestäjien tiedonanto, 2015.) Lastensuojelun ja taidelähtöisten menetelmien yhdistäminen voisi tulevaisuudessa kehittyä merkittäväksi osaksi lastensuojelutyön arkea ja erilaisia sosiaalialan palvelukokonaisuuksia. (Känkänen, 2013, 114).

Haastattelemani lapset kertoivat hankkeen sisältäneen harjoituksia noin kahdesti viikossa ja esitysten aikaan paljon reissaamista ympäri Suomen. Lapset mainitsivat myös leirin, joka kuuluu hankkeen toimintamalliin. Toimintamallissa on ajatuksena tuoda sijoitettu lapsi, hänen vanhempansa, sijaisvanhempansa sekä sijaissisarukset yhteisen ryhmä- ja leiritoiminnan ääreen. (Hankkeen järjestäjien tiedonanto, 2015.) Lapset kuvailivat hankkeen musikaalin harjoituksia vapauttavina: näyttelemisen kautta päästiin purkamaan sijoituksen herättämiä tunteita. Runsaan yhdessäolon myötä musikaalissa mukana olleesta yhteisöstä kasvoi tiivis, jopa niin kuin toinen perhe.

Harjoitukset oli kaksi kertaa viikossa suunnilleen. Sinne pysty menee, niin se oli ehkä semmonen vapauttava tunne. - - Siinä käsiteltiin sitä sijaisperhettä, ja pääsi näyttelemään, ehkä siinä sitten silleen sai purkaa sen lavalla. - Miia

H: Mitä kaikkea siihen kuului?

Riikka: Meillä oli leiri jossa mä olin mun biologisten vanhempien kanssa. Sit me oillaan oltu hirveesti porukassa sen musikaaliporukan kanssa, että siitä tuli melkeen niinkun perhe.

Hankkeeseen kuuluvien tapaamisten avulla opittiin käsittelemään, ymmärtämään ja ilmaisemaan erilaisia tunteita. Lasten mukaan itseilmaisuuksi tuntui aluksi hankalalta, mutta helpottui ajan kuluessa. Projektissa opittuja itseilmaisun keinoja saattoi parhaimmillaan siirtää oman jokapäiväisen elämän tunneilmaisuuksiin. Myös esiintyminen musikaaleissa yleisölle oli monelle nuorelle voimallinen kokemus. Esiintymisen mukanaan tuoma jännitys ja voitonriemu hyvin menneen esityksen jälkeen tuovat lapsille onnistumisen ja yhdessä tekemisen kokemuksia, jotka vahvistavat lapsen itseluottamusta ja minäkäsitystä lisä-

ten yksilön sisäistä voimantunnetta. Musikaalissa mukana olleita lapsia yhdistivät samankaltaiset lapsuuden tapahtumat, mikä lisäsi mukana olleiden lasten keskinäistä ymmärrystä ja sidettä.

Sara: Aluksi kun piti vaikka piirtää miltä susta tuntuu, se oli kauheen vaikeeta, mut sitten ku sitä tehtiin se joka ikinen viikonloppun, niin nyt se vaan tulee.

H: Mitä siitä oppi sun mielestä siitä kokemuksesta, siitä piirtämisestä?

Sara: Sen että on helpompi ilmasta itteensä.

Se [esiintyminen] on siis aivan ihanaa. Ensin se jännitys kun sä meet sinne, sitten kun kaikki on mennyt hyvin, niin se voitonfilis ja riemu sen jälkeen. – Sara

Ehkä se esiintyminen [oli se juttu]. Sun ei tarvi yksin kertoa sitä asiaa, että siinä on monta muutakin, jolla on samantapainen tausta, niin niitten kanssa on helpompi. – Riikka

Hankkeen musikaalia voidaan tarkastella myös pysyvyyden elementin kautta. Hanke loi lapsille pysyvän kehikon elämässä, joka saattoi muuten olla hyvin epävarmaa tai vaihtuvaa. Säännölliset tapaamiset ja harjoitukset, esiintymiset ja yhteisön keskinäinen side lisäsivät lasten yhteenkuuluvuuden ja kiinnittymisen tunnetta. Hanke oli pitkäaikainen projekti, jonka tuloksena lapset pääsivät parhaimmillaan oman menneisyyden kanssa sinuiksi niin, että sijoituksen herättämiä tunteita ei ole hankkeen päätyttyä tarvinnut juurikaan käsitellä.

Kyllä se oli ehkä pysyvin kun siinä yläasteelta meni ammattikouluun, ja sitten uusi sijaisperhe, niin se [hanke] oli ehkä niinkun siinä pysyvin. – Miia

Nyt [hankkeen] myötä ei oo tarvinnut enää silleen käsitellä [sijoitusta]. Kun on kaikki menny. – Sara

Yhteisön, yhdessä luomisen ja taidepohjaisten menetelmien voima on huomattu viime aikoina lastensuojelun kentällä (ks. Känkänen 2013). Onnistuessaan perhehoitoon sijoitetuille lapsille suunnatut vastaavat projektit voivat tehdä merkittävän vaikutuksen lapsen elämässä ja kehityksessä. Taiteen voima on sen avaavassa luonteessa: taiteen avulla voidaan liikuttaa paikoilleen jämähtäneitä

käsityksiä ja merkityksiä (Känkänen, 2013, 114). Taiteen avaava luonne tulee esiin siinä, kuinka suuri vaikutus voi olla käytännön tasolla lapsen elämässä. Riikka kuvailee musikaalien ja oman masennuksensa olleen elämäänsä voimakkaimmin muokanneita asioita. Musikaalien kautta voi oppia käsittelemään sijoitukseen liittyviä tunteita ja asioita paitsi itsensä kanssa, myös avoimesti muiden ihmisten kanssa.

H: *Mikä asia on sun mielestä eniten vaikuttanu sun nykyiseen tilanteeseen, siihen että sä oot tässä ja nyt?*

Riikka: *Ehkä musikaalit ja sitten mun masennus.*

H: *Okei, kerropa kummastakin.*

Riikka: *Musikaalien kanssa mä opin käsittelemään asioita sijoitukseen liittyen ja mä opin puhumaan. Että sitä ennen jos mulle yritti puhua vaikeista asioista, niin mä ennemmin sulkeuduin, en puhunu mitään. Sen jälkeen mä oon pystynyt puhumaan. Masennus, ehkä se että mä tiiän että mä pystyn selviämään vaikeista asioista.*

Sara: *Ennen [hanketta] mä en itkeny ikinä, en ikinä. Mutta nyt mä itken vähän liiankin helposti, että mä oon hirveen tunteellinen silleen.*

H: *Okei, mistäköhän se johtuu, mikä siinä musikaalissa oli?*

Sara: *No varmaan se että opetettiin että pitää uskaltaa itkeä ja siinä ei ole mitään noloa jos itkee.*

Lasten kokemukset verkostoitumishankkeesta olivat pelkästään positiivisia: hanke oli tarjonnut pitkäkestoisesti esimerkiksi turvaa, pysyvyyttä, tunnetaitoja ja elämyksiä. Parhaimmillaan hankkeen myötä lapsi pääsi sinuiksi oman menneisyytensä kanssa, kokien, ettei omaa menneisyyttä tarvitsisi enää vastaavassa mittakaavassa käsitellä. Toisin sanoen tunnetaitojen vahvistuminen auttaa oman menneisyyden hyväksymisessä, joka niin ikään on tässä tutkimuksessa havaittu selviytymistä edistäväksi tekijäksi.

Tunnetaidot voivat vahvistua monella tavalla. Tärkeinä vahvistajina ovat positiiviset vuorovaikutussuhteet, jotka toimivat suojaavina tekijöinä lapsen elämässä (MacConville & Rae, 2012). Positiiviset vuorovaikutussuhteet ikätove-reihin voivat vahvistaa yksilön tunnetaitoja, mutta tunnetaitoja voi kehittää myös ohjatusti. Erilaisten taidelähtöisten, ohjattujen menetelmien, projektien ja hankkeiden avulla lapsi voi käsitellä menneisyyttään, oppia asioita itsestään ja

rohkaistua ilmaisemaan tunteitaan. Pitkäaikaiset ryhmäprojektit, joissa tutustutaan vertaisiin, tarjoavat myös pysyvyyttä sijoitetun lapsen elämään. Pysyvyys ja vakaus vahvistavat lapsen selviytymistä tulevaisuudessa (Stein, 2005).

6.5 Yksi tai useampi läheinen ihminen

Perheenjäsenet olivat tässä tutkimuksessa lapsille hyvin tärkeitä: jokaisella haastatelluista lapsista yksi tai useampi läheinen ihminen asettui tärkeimpien asioiden kartassa sisäkehälle, eli kaikkein lähimmäs itseä. Jokaisella haastatellumallani lapsella oli elämässään vähintään yksi tärkeä ihminen, oli kyseessä sitten perheenjäsen, sukulainen tai ystävä. Useimmilla lapsista oli elämässään monta tärkeää ihmistä. Läheiset ihmissuhteet ja yhdessäolo tärkeiden ihmisten kanssa tuottaa paljon iloa elämään. Tuonoson (2008) selvityksessä tärkein yksittäinen lasten mainitsema hyvän olon lähde olivat kaverit, seuraavaksi tärkein osa-alue oli perhe ja koti. Vastaavasti yksinäisyys ja läheisiin ihmissuhteisiin liittyvät konfliktitilanteet olivat asioita, jotka aiheuttivat lapsille surua. (Tuononen, 2008, 35–36).

Hyvään kasvuun lapsi tarvitsee ennakoitavan ympäristön lisäksi vähintään yhden, mutta mielellään useamman riittävän hyvän kiintymyssuhteen (Sinkkonen, 2004, 1871). Lapsen itsetunto kehittyy läheisissä ihmissuhteissa kanssakäymisen kautta. Kehuminen, kannustaminen, halaaminen, lohduttaminen, keskustelu ja kuuntelu ovat keinoja, joilla lapsi tuntee itsensä hyväksytyksi. (Salonen, 2006, 8.) Yksilön voimaantumiselle merkittävä tekijä on ympäristö, jossa hän elää. Hyvä tunneilmasto on lämminhenkinen, ja siihen kuuluu tunne yhdessä tekemisestä ja toisten auttamisesta. (Siitonen, 2013, 243.) Siitosen kuvaus hyvän tunneilmaston tunnusmerkeissä sisältää monia samoja seikkoja, joita tässä tutkimuksessa nousi esiin yhteenvedossa hyvän perheen tunnusmerkeistä kappaleessa 5.2.2, jossa myös kuvaillaan lasten perhekäsityksiä.

Lasten puheissa perheenjäsenten tärkeys tuli esille monilla tavoin. Perheenjäsenten kanssa vietettiin mielellään aikaa, läheisille ihmisille saattoi pu-

hua, ja heitä kohtaan tunnettiin suurta kiintymystä. Tärkeiksi koetut ihmiset voivat olla läheisiä perheenjäseniä, jotka ovat uskoneet lapsen kykyihin alusta saakka. Sijaisäidin ja -isän tukemana lapsi on saanut suurta vahvistusta omille kyvyilleen.

H: Nyt kun sä mietit niin onko se sun mielestä hyövä vai huono että sut silloin otettiin huostaan sieltä?

Kiia: Mun mielestä se on kyllä ehottomasti hyövä asia. Kun mä olin täällä asunut niin yks erityisopettaja sano [sijais]äitille että tolla tytöllä on lahjoja, vaikka se vaikuttaa ihan toivottomalta niin sen kanssa täytyy vaan tehdä töitä ja siitä tulee vielä jotain suurta. Sitten kun äiti oli tehnyt mun kanssa hommia niin nyt mulla on niinkun yli ysin keskiarvo koulussa. - - Mä oon ajatellu että joskus sitten se [sijaisisä] saa viedä mut alttarille jos mä joskus meen naimisiin.

Kuten luvussa 5.2.2. todettiin, viisi seitsemästä lapsesta koki kiinnittyneensä sijaisperheeseensä, ja nekin, jotka eivät kokeneet, omasivat yhden tai useamman läheisen ihmissuhteen sijaisperheen ulkopuolella. Kokemus välitetyksi tulemisesta ja tärkeiden ihmisten läsnäolosta omassa elämässä on tärkeä pilari, joka rakentaa vakaata pohjaa lapsen hyvinvoinnille ja selviytymiselle. Kun lapsi huomaa, että hänen vointiaan pidetään tärkeänä, se parantaa lapsen itsetuntoa. Ollessaan arvokas muiden silmissä, hän voi olla arvokas myös omissa silmissään. (Savolainen, 2013.) Lapsi voi saada lisää uskoa siihen, että hän on arvokas, ja hänestä välitetään. Se vahvistaa myös lapsen perimmäistä uskoa siihen, että maailmassa on jaksavia ja hyviä aikuisia, joilla on aikaa ja voimavaroja lasta varten. (Salonen, 2006, 7-8.)

6.6 Puhuminen

Monet lapsista nostivat puhumisen ja avoimuuden tärkeyden esiin merkittävästi tekijänä omalle selviytymiselleen. Puhumisen, asioista kertomisen ja kaikenlaisten tunteiden jakamisen ajateltiin olevan ensisijaisen tärkeää oman hyvinvoinnin kannalta. Puhumisen merkitys on havaittu myös muissa tutkimuksissa, sillä esimerkiksi Kivistö (2006) havaitsi tutkimuksessaan, että vaikeasta lapsuu-

desta selvinneitä nuoria yhdisti nimenomaan avoimuus, jolla he puhuvat omista asioistaan. Hyvät vuorovaikutustaidot tukevat sijoitettujen lasten selviytymistä. (Kivistö, 2006, 111–112.)

Puhuminen ja avoimuus ovat yhteydessä minäpystyvyyden tunteeseen ja kyvykkyyteen päättää omista asioista. Voimaantuminen johtaa kasvavaan autonomian tunteeseen, joka puolestaan johtaa omien valintojen tekemiseen ja onnistuneeseen oman paikan löytämiseen yhteiskunnassa. (Zayaen, Meelker & Scheurink, 2008.) Myös lapset itse tunnistivat, että avoimuus ja kyky puhua asioista voi olla osasyynä vaikeista asioista selviytymiselle. Asioita ei ole jätetty piiloon, vaan niitä on kerrottu ja itkettykin auki.

Mä oon ollut niin avoin, ja pystynyt puhumaan niin helposti kaikesta. Ja sitten kun mä en ole jättänyt niitä itelleni niitä asioita, niin se voi olla myös syynä [selviytymiselle]. Kun mä oon kertonut niistä asioista, mä en ole jättänyt niitä mihinkään, ja oon itkenyt niitä muille ihmisille. Mä epäilen että se on varmaan auttanut jaksamaan. – Kiia

Osaltaan myös edellisessä kappaleessa tunnetaitojen yhteydessä käsitelty verkostoitumishanke opetti lapsia puhumaan avoimesti, ja auttoi käsittelemään menneisyyden asioita. Hanke toimi väylänä puhua sellaisille ihmisille, jotka olivat kokeneet samankaltaisia asioita menneisyydessään. Vertaistuki perustuu kokemukseen ja se keskinäiseen jakamiseen. Vertaistuessa tyypillistä on toisista välittäminen: halutaan ymmärtää miten samassa tilanteessa ollut on selviytynyt. Tämä vaikuttaa myös oman tilanteen uudelleen arviointiin ja tarkasteluun. (Mikkonen, 2011, 210, 214.)

H: *Minkälainen kokemus se oli kaiken kaikkiaan?*

Sara: *Varmaan yksi parhaimmista mitä on kokenu elämässä.*

H: *Mikä siitä teki niin mahtavan?*

Sara: *Varmaan se että siinä käsiteltiin niin paljon kaikkia tunteita mitä on sijotuksen aikana, ja sitten kun oli niin paljo kavereita siellä ketkä oli kokenu saman.*

Puhumisen, avoimuuden ja tunneilmaisun vaikutukset eivät välttämättä tunnu aluksi hyvältä. Ensialkuun asioista puhuminen voi tuntua turhalta tai vaikealta, ja tällöin puhumisen hyöty omalle hyvinvoinnille näyttäytyy vasta myöhem-

min. Kiia kertoo pitäneensä terapiaa alkuun turhana ja epämiellyttävänä, ja ymmärtäneensä niiden merkityksen vasta myöhemmin.

Ne [terapiat] on auttanut mua just sillä lailla että mä oon saanut puhua. Sillon alussa kun ne aloitettiin niin mä en oikeen ite ymmärtänyt niitä, mä olin että 'tyhmää ku täytyy käyä terapiassa, mä en yhtään tykkää'. Nyt mä siis ite ymmärrän jälkeinpäin ja [sijais]äiti just sano että se on parempi et sä puhut niistä asioista nuorempana tai ku sitte ku sä oot vanhempi. – Kiia

Puhumisen, avoimuuden ja aikuisiin luottamisen merkitys nousi lasten puheissa esille useaan kertaan. Puhuminen oli myös useimmiten mainittu yksittäinen neuvo, jonka lapset halusivat antaa eteenpäin sellaisille lapsille, joilla on elämässään vaikeita asioita.

6.7 Tulevaisuusorientaatio

Jokainen tutkimusta varten haastateltu lapsi kertoi unelmistaan, haaveistaan ja ajatuksistaan oman tulevaisuutensa suhteen. Tulevaisuusorientoituneisuuden on todettu olevan yksi mielenterveyden ongelmilta suojaavista tekijöistä, ja myös piirre, jota pyritään psykoterapeuttisissa menetelmissä vahvistamaan. (Seligman, 2002, 5-7.) Kyky suunnitella tulevaa on näin ollen eräs selviytymistä edistävä, ja sitä vahvistava tekijä. Unelmat ja toivon kokemukset ovat myös prosesseja, joita positiivisen psykologian piirissä pidetään lupaavina polkuina kohti terveyttä ja hyvinvointia. (Mahoney, 2002, 748-749.)

Polulla kohti aikuisuutta lasta tukee vahvasti kiinnittyminen yhteiskuntaan ja omaa tulevaisuutta koskevat suunnitelmat. Nuori voi edelleen hakea paikkaansa yhteiskunnassa, mutta hänellä on suunnitelmia koulu- ja työpaikkansa suhteen. (Kivistö, 2006, 113-114.) Itsenäisyys oman elämän ratkaisuissa ja riippumattomuus muiden mielipiteistä vahvistavat itsetuntoa. (Salonen, 2006, 7). Kuten moni lapsista kertoi, heillä oli myös henkilökohtaista elämäänsä koskevia unelmia, joiden he toivovat toteutuvan.

Vuoden päästä mä asun yksin, kahden vuoden päästä mulla on toivottavasti ammatti ja mä pääsen töihin. Viiden vuoden päästä mulla on kaks lasta ja bemari. Ja kymmenen vuoden päästä mulla on omakotitalo. – Sara

Haastatellessani lapsia heidän tulevaisuuden suunnitelmistaan, havaintoni olivat samankaltaisia kuin Kivistön (2006) tutkimuksessa. Osalle tulevaisuuden pohtiminen tuntui helpolta, osalle vaikealta. Kokonaisuudessaan lapset suhtautuivat tulevaisuuteensa luottavaisesti. Lasten haaveet olivat myös hyvin ”tavallisia” haaveita perheestä, kodista ja työpaikasta. (ks. Kivistö, 2006, 108–109.) Jokaisella haastattelemistani lapsista oli vähintään yksi läheinen ihminen, joka uskoi heidän kykyihinsä ja taitoihinsa. Parhaimmillaan myös lastensuojelu voi olla lapsen tukena ja auttaa lasta muuttamaan tulevaisuuden suunnitelmia ja ehkäistä syrjäytymisen uhkaa. (Kivistö, 2006, 116.) Lasten kyky tuottaa unelmia ja rakentaa mielessään kuvaa omasta elämästä ja sen mahdollisuuksista on kyky, joka tarvitsee aikuisten hyväksyntää ja tukea vahvistuakseen.

7 EHEÄKSI KASVAMINEN

7.1 Perhe hyvinvoinnin kasvuympäristönä

Riitta Väänänen (2013) on tutkinut lasten psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä kokoamalla yhteensä 762 lasta ja heidän perheitään koskevia tietoja. Väänänen havaitsi tutkimuksessaan, että perhedynamiikalla on selkeä yhteys lapsen psyykkiseen hyvinvointiin. Perhedynamiikan osa-alueista yhteenkuuluvuus, selkeä kommunikaatio ja vakaus osoittautuivat Väänäsen tutkimuksessa kaikista merkittävimmäksi lapsen hyvinvoinnissa. Väänäsen tutkimuksessa psyykkisesti oireilevien lasten perhedynamiikassa oli vähemmän positiivisia elementtejä kuin psyykkisesti hyvinvoivien lasten perheissä. (Väänänen, 2013, 81–91.) Vastaavasti lasten psyykkisillä ongelmilla näyttäisi olevan yhteyttä useisiin perhedynamiikan osa-alueisiin yhtäaikaisesti. Etenkin epäselvää kom-

munikaatiota, roolikonflikteja, eristäytymistä ja hajaannusta havaittiin etenkin psyykkisesti oireilevien lasten perheissä ja perhedynamiikassa. (Väänänen, 2013, 98.)

Sijoitetuilla lapsilla on kohonnut riski kärsiä erilaisista mielenterveyden ongelmista (Harman, Childs & Kelleher, 2000). Tässä tutkimuksessa 43 % haastatelluista lapsista kertoi kärsineensä masennuksesta jossain elämänsä vaiheessa. Jokainen lapsista liitti masennuksen omaan menneisyyteensä ja sen tapahtumiin.

Lasten kasvattaminen ei ole korjaamista. Se on pikemminkin lapsessa ilmenevien kykyjen hoivaamista, tukemista ja kasvattamista, jotta nuo kyvyt muodostaisivat aikanaan suojan niin lapsen omia heikkouksia kuin elämän myrskyjä vastaan. Lasten kasvattaminen on vahvimpien ominaisuuksien hoivaamista, jotta lapsi voi löytää tavan jolla nuo ominaisuudet pääsevät parhaimmillaan esiin. (Seligman, 2002, 4.) Tässä tutkimuksessa lasten havaittiin eheytyneen sijaisperheessä asumisen aikana. Vaikka biologisten vanhempien luota lähteminen voi olla lapselle äärimmäisen vaikea kokemus, jälkikäteen lapsi voi pitää kotoa lähtemistä hyvänä asiana. Se voi olla asia, joka on pelastanut lapsen ja muuttanut hänen elämänsä suunnan. Tässä tutkimuksessa useimmat lapset pitivät jälkikäteen kotoa pois sijoittamista asiana, joka on parantanut heidän elämänlaatuaan huomattavasti. Omat biologiset vanhemmat ovat yhä tärkeitä sijoituksesta huolimatta, mutta perhekäsitys voi laajentua käsittämään biologisen perheen lisäksi uuden sijaisperheen.

Perheen arvoilla on suuri vaikutus lapsen hyvinvointiin. Perheen sosiaaliset ja emotionaaliset arvot ovat yhteydessä lasten psyykkiseen hyvinvointiin. Väänänen (2013) korostaa, että tästä voidaan päätellä erityisesti sosiaalisten arvojen ja suhteiden, tunne-elämän arvojen ja näiden tarpeiden huomioimisen toimivan suojaavina tekijöinä. Väänänen mukaan sosiaalisten ja emotionaalisten arvojen voidaan ajatella kuvaavan vanhempien kykyä vastata lapsen tarpeisiin. (Väänänen, 2013, 92.) Kuten tässä tutkimuksessa havaittiin, lapsen tarpeisiin vastaaminen voi edistää selviytymistä monella tavalla. Joihinkin aikuiset voivat vaikuttaa suoraan omilla arvoillaan ja tavoillaan: tukemalla lasta käsittelemään

menneisyyden tapahtumia, varmistamalla että lapsella on yksi tai useampi läheinen ihminen elämässään ja puhumalla lapsen kanssa. Nämä tekijät myös parhaimmillaan kasvattavat lapsen tunnetaitoja ja auttavat häntä muodostamaan positiivisemmän asenteen elämään ja itseensä.

Tunnetaitojen kehittyminen auttaa lasta tutustumaan niin itseensä kuin perheeseensä. Daniel Hughes (2006) puhuukin Väänäsen (2013) perhedynamiikan sijaan yksilöiden välisestä dynamiikasta. Hughes korostaa tunnevirittäytymistä lapsen ja vanhemman välisen suhteen avaintekijänä. Tunnevirittäytymisellä tarkoitetaan sitä, että vanhempi ja lapsi kokevat yhdessä elävän tunnetilan, ja kummankin huomio kohdistuu samaan asiaan tai ihmiseen. Tunnevirittäytymisen avulla lapsi saa kontaktin vanhempansa ja oppii myös säätelemään aikanaan omia tunnetilojaan. Prosessi on vuorovaikutuksellinen ja vaikuttaa sekä lapseen että vanhempaan. Hughes myös painottaa sitä, että kehittyäkseen tasapainoisesti on tärkeää, että lapsen täytyy voida tehdä myönteinen vaikutus elämänsä tärkeisiin ihmisiin – vanhempiinsa. (Hughes, 2006, 26–29.)

Pysyvyys on peruskivi lapsen elämälle. Perheisiin sijoitetut nuoret, jotka kokevat ympäristönsä vakaaksi paikaksi, joka tarjoaa hyvälaatuista huolenpitoa, pärjäävät todennäköisemmin koulutuksellisesti ja työssään. He myös pystyvät paremmin järjestämään oman asumisensa sijoituksen jälkeen, ajattelevat itsestään positiivisemmin ja integroituvat paremmin sosiaaliseen ympäristöönsä aikuisuudessa. (Stein, 2005, 4-5; 2008, 292–293.) Pysyvyyden kokemus on keskeinen elementti myös sijoitettujen lasten elämässä. Aina asuinpaikka ei ole pysyvä, mutta on tärkeää, että lapsella on elämässään jotain pysyvää, oli kyse sitten asuinpaikasta, ihmisestä tai harrastuksesta.

Kuormittavat elinolot ja kaltoin kohtelu altistavat lapsen mielenterveyden häiriöille (Kestilä ym., 2012, 614). Tämän tutkimuksen tuloksissa kolme seitsemästä lapsesta ilmoitti kärsineensä masennuksesta. Väänäsen tutkimuksessa lasten alakuloisuus, depressio ja vakava depressio olivat yleisempiä sellaisissa perheissä, joissa sosiaaliset arvot olivat keskiarvoa alhaisemmat. Sosiaalisia arvoja arvioitiin sen perusteella, kuinka tärkeinä tai ei-tärkeinä kyselyyn vastanneet vanhemmat pitivät kyseisiä tekijöitä elämässään. Väänäsen tutkimuksessa

”sosiaaliset arvot” oli nimetty summamuuttuja, jonka alle kuuluivat harrastukset, mielenrauha, fyysisen kunnon ylläpito, todellinen ystävyys ja vaihtelu elämässä (Väänänen, 2013, 86–87). Mikäli alhaiset sosiaaliset arvot voivat lisätä alakuloisuutta ja depressiota, vastaavasti korkeiden sosiaalisten arvojen voidaan ajatella tukevan hyvinvointia. Tässä tutkimuksessa esiin nousseissa selviytymisen keinoissa on yhtäläisyyksiä Väänänen tutkimuksen sosiaalisiin arvoihin. Tämän tutkimuksen perusteella lasten harrastusten ja mielekkään vapaaajan tukeminen ja läheiset ihmiset ovat sosiaalisia arvoja, joiden ilmeneminen elämässä auttaa lasta selviytymään.

7.2 Sijoitettujen lasten polku aikuisuuteen

Tässä kappaleessa käyn läpi sekä Suomen mittakaavassa merkittäviä ja kansainvälisesti noteerattuja tutkimuksia sijoitettujen lasten elämänpoluista ja lastensuojelun tilastoista. Lastensuojelua on tutkittu monista eri näkökulmista esimerkiksi arvioimalla sen vaikuttavuutta, lasten institutionaalisia polkuja ja lastensuojelun piirissä olevien lasten määrää. Alle 18-vuotias on lain edessä lapsi, ja lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. (LsL 2§, 6§.) Huostaanoton jälkeen lapsen asioista vastaava sosiaalilyöntekijä valvoo lapsen edun toteutumista. (LsL, 24§). Suomessa lastensuojelu koskee merkittävää osaa alle 18-vuotiaista lapsista: lastensuojeluilmoitus on tehty noin 5 % 7-12-vuotiaista lapsista, luvun ollessa jopa 10 % 13-17-vuotiaiden ikäryhmässä. (Gissler, Paananen, Luopa, Merikukka & Myllyniemi, 2014, 20.)

Lastensuojelulain mukaan lastensuojelun huostaanoton ja sijaishuollon tavoitteena on lapsen etu huomioon ottaen perheen jälleenyhdistäminen. (LsL 4§.) Sijaishuollon tavoitteena on joko pyrkimys palauttaa lapsi takaisin biologisten vanhempien luokse, tai tarjota lapselle pysyvä kasvuympäristö sijaisperheessä, mikäli vanhemmat eivät pysty lapsista huolehtimaan. (Kalland & Sink-

konen, 2005, 514.) Vuonna 2010 kaiken kaikkiaan 87 200 lasta ja nuorta oli lastensuojelun avohuollon asiakkaita, mikä on 7 % enemmän kuin vuonna 2009. Lisäksi yhteensä 17 830 lasta oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Kasvua vuoteen 2009 oli 1,6 %. Puolet huostaan otetuista lapsista oli sijoitettuna perhehoitoon sijaisperheisiin. Vain 11 % perhehoitoon sijoitetuista lapsista oli sijoitettuna sukulais- tai läheisperheisiin. (THL, 2010.)

Riittävän tuen takaaminen ja lapsen edun toteuttaminen on määritelty lastensuojelulaisissa. Lastensuojelulaki sinällään ei ole herättänyt valtaisesti kritiikkiä Suomessa, mutta lain toteuttaminen on koettu ongelmalliseksi. Lastensuojelun toimintatavat koetaan byrokraattisina ja niiden koetaan heikentävän asiakkaiden osallisuutta. Ongelmana koetaan myös työntekijöiden vaihtuvuus, joka monimutkaistaa tiedonkulkua. Ehkäisevät lastensuojelun palvelut koetaan riittämättömiksi, kun perheet eivät saa oikein ajoitettua, ennakoivaa tukea. Perheistä kumpuaa toivomus siitä, että työntekijä suhtautuisi asiakkaaseen oman elämänsä asiantuntijana. Perheen tilannetta tulisi aina arvioida kokonaisvaltaisesti. (STM, 2013.)

Suomessa teini-ikäisinä lastensuojelun piiriin tulevat lapset sijoitetaan usein laitospäivähoitoon, perhe- tai nuorisokoteihin. Täysi-ikäisyyden kynnyksellä huostaan otetun nuoren sijoitus voi jäädä lyhytaikaiseksi ennen siirtymistä jälkihuollon piiriin. Kestilä ym. korostavatkin, että tällaisissa tilanteissa sijaishuollon tavoitteena tulee olla muutoshalun herättäminen nuorella, jotta hänen kykynsä huolehtia ja järjestää omaan tulevaisuuteensa liittyviä asioita kasvaisi. (Kestilä ym., 2012, 615.) Syitä sijaisperhetoiminnan vähyyteen Suomessa ei ole tutkittu kattavasti. On kuitenkin arveltu, että syynä voi olla sijaisperhetoiminnan tiedotuksen vähäisyys sekä koulutuksen ja perheille tarjotun tuen alueittainen vaihtelevuus (DalMaso & Johansson, 2010).

Kalland ja Sinkkonen (2001) ovat tutkineet pitkäaikaiseksi tarkoitettujen sijoitusten ennen aikaista päättymistä. He havaitsivat tutkimuksessaan, että sijoitettujen lasten kohdalla sukupuolierot nousevat esiin sijoituksissa kouluikäisen jälkeen. 8-14- ja 18-vuotiailla pojilla on sijoituksia tyttöjä enemmän, kun taas 15-17-vuotiaiden tyttöjen huostaanotot ovat poikia yleisempiä. Kalland ja Sinkko-

nen havaitsivat myös, että lapsen huostaanottoa edeltävällä laiminlyönnin vakavuudella tai lapsen terveydellisillä ongelmilla ei ollut yhteyttä siihen sijoituksen loppumiseen. (Kalland & Sinkkonen, 2001.) Poikkeuksellisen vaikeista oloista ponnistavalla lapsella on tässä suhteessa tasavertainen asema muihin sijoitettuihin lapsiin nähden.

Munro ja Stein (2008) puolestaan kokosivat yhteen teokseen 16 valtion lastensuojelun tilastoja, joissa selvitettiin lastensuojelun lapsien elämänpolkuja lapsuudesta aikuisuuteen. Lastensuojelun asiakkaina olleilla nuorilla havaittiin olevan korkea riski sosiaaliseen syrjäytymiseen (*social exclusion*). (Stein, 2008, 290–291.) Munro ja Stein muistuttavat siitä, että lastensuojelun nuoret ovat heterogeeninen ryhmä. Jokaisen yksilön riskit ja mahdollisuudet tulevaisuudelle ovat erilaiset. Osa tutkittavista nuorista osoitti suurta resilienssiä ja kykyä selviytyä kohti tasapainoista tulevaisuutta. (Munro & Stein, 2008, 9-12.)

Huostaan otettujen lasten lähtökohdat ovat aina poikkeukselliset verrattuna muihin, ja siksi myös monet hyvinvoinnin riskit ovat nousseet selvästi esiin tutkimuksissa. Harmanin, Childsin ja Kelleherin (2000) yhdysvaltalaisstudiumuksessa lastensuojelun toimenpiteenä huostaan otetuilla lapsilla diagnosoitiin moninkertaisella todennäköisyydellä mielenterveyden ongelmia verrattuna muihin lapsiin. Huostaan otetuilla lapsilla on muita lapsia todennäköisemmin ahdistuneisuuden ja käytöksen häiriötä, uhmakkuushäiriötä ja myös kohonnut riski sairastua kaksisuuntaiseen mielialahäiriöön. Huostaan otetut lapset kärsivät muita todennäköisemmin mielenterveyden ongelmista ja käyttivät muita enemmän mielenterveyspalveluita ja yleisen terveydenhuollon palveluita. (Harman, Childs & Kelleher, 2000, 1114–1117.) Suomalaistutkimuksissa tulosten on todettu olevan yhteneväisiä. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleiden hyvinvoinnin puutteet ovat moninaisia verrattuna muuhun väestöön (Kestilä ym., 2012, 612).

Kestilä ym. toteuttivat laajan kohorttiaineistoon pohjautuvan tutkimuksen, jossa selvitettiin kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten pärjäämistä nuorena aikuisuudessa. Tutkimusaineistona olivat kaikki Suomessa 1987 syntyneet lapset, joita seurattiin vuoteen 2009 eri rekisterien tietojen pohjalta.

Tutkimuksessa kerättiin laaja-alaista tietoa lasten hyvinvoinnin eri osa-alueilta. Merkittävä havainto oli se, että teini-iässä ensimmäistä kertaa sijoitetuilla lapsilla pärjäämisen riskit olivat korkeampia kuin ennen teini-ikää sijoitetuilla. (Kestilä ym., 2012, 609–910, 615; Kalland & Sinkkonen, 2001, 523.) Tutkimuksessa huomattiin myös, että kodin ulkopuolella sijoitetut lapset olivat kouluttautuneet verrokkeja merkittävästi alhaisemmin. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista miehistä vain perusasteen tutkinnon oli suorittanut 67,1 % ja naisista 63,3 %, kun taas ei-sijoitetuilla prosentit olivat 14,7 % ja 19,2 %. (Kestilä ym., 2012, 609–610). Tulos on yhteneväinen kansainvälisten tutkimusten kanssa.

Aiemmin mainitussa 16 maan vertailututkimuksessa todettiin niin ikään sijoitettujen nuorten koulutustason olevan alhaisempi, minkä syyksi pohdittiin alisuoriutumista koulussa. Etenkin Ranskan ja Iso-Britannian tutkimuksissa koulutustason todettiin olevan yhteydessä sijoituspaikan pysyvyyteen, pitkäaikaiseen huolehtimiseen sekä kannustavaan ja rohkaisevaan opiskeluympäristöön. Nuorilla, jotka lähtivät omilleen jo 16- vai 17-vuotiaina, työurat olivat epävakaita ja käyttäytymisen todettiin olevan haastavampaa. Heillä oli myös suurempi riski työttömyyteen ja mataliin tuloihin. (Stein, 2008, 295.) Tutkimuksessa havaittiin, että sijoitetut lapset kävivät useammin psykiatrisella poliklinikalla ja heillä oli suurempi riski teinivanhemmuuteen. Tutkimuksen mukaan sijoitetut miehet olivat saaneet rangaistusmääräyksiä kaksi kertaa useammin kuin ei-sijoitetut miehet, sijoitetut naiset jopa kolme kertaa useammin verrokkeihin nähden. (Kestilä, 2012, 614–615.)

Kestilä ym. kuvaavat kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia erityisen haavoittuvana ryhmänä erilaisille sosioemotionaalisille, käytöksellisten tai mielen-terveyden häiriöiden suhteen. Nykyään kasvatustieteellisessä tutkimuksessa eräs perusteeseistä on lapsuuden varhaisten kokemusten merkitys koko elämänpolun suuntaajana. Lapsena koetun laiminlyönnin vaikutukset ovat pitkäkestoisia ja vaikuttavat lapsen elämään, kykyihin ja ominaisuuksiin. Edelleen lastensuojelun piiriin saatetaan tulla liian myöhään ja liian suuren painolastin kanssa. (Kestilä ym., 2012, 612–613.)

Perhehoidon toimintaa on pyritty kehittämään ja parantamaan monilla hankkeilla ja taidelähtöisillä menetelmillä (ks. Känkänen 2013). Pohjois-Karjalassa toteutettiin osana KASTE-hanketta perhehoitajille yhdeksän kuukauden mittainen pilottikoulutus, jossa tarjottiin asiantuntijaluentoja lisäksi myös monipuolista vertaistoimintaa perhehoitajille. (DalMaso & Johansson, 2010.) Toimiva perhehoito edellyttää jaksavia ja osaavia perhehoitajia eli lasten sijaishuollosta puhuttaessa hyvinvoivia ja tarpeeksi tukea saavia sijaisvanhempia.

7.3 Resilienssi – selviytyminen vastoin todennäköisyyksiä

Yksilön selviytymisen kannalta elämäntilanne kokonaisuutena ratkaisee tulevan kehityksen suunnan. Selviytymisen kannalta olennaista on omassa elämässä vallitseva tasapaino syrjäytymisen voimien ja vastavoimien välillä. Sekä suojaavat tekijät että riskitekijät vetävät yksilön kehitystä omalla painollaan joko myönteiseen tai kielteiseen suuntaan. (Rönkä, 1999, 12.)

Resilienssin voi määritellä monella tavalla. Lavean käsityksen mukaan resilienssillä viitataan yleisiin pärjäämisen taitoihin ja mekanismeihin, jotka auttavat kohtaamaan yleisiä elämän haasteita. Voidaan puhua yksilö- tai perhehoidon resilienssistä. Tutkimusta on tehty viime vuosikymmeninä kummankin osa-alueen saralla. Kapeammassa määritelmässä keskeistä resilienssissä on se, että kaksi ehtoa täyttyy: merkittävä uhka tai vaikeat olosuhteet ja positiivinen sopeutuminen. (Hill, Stafford, Seaman, Ross & Daniel, 2007, 2-3.) Yksilö, joka omaa resilienssiä, on resilienssi. Usein resilienteiksi kutsutaan yksilöjä, jotka ovat selviytyneet voimakkaasta stressistä ja vaikeuksista. Resilienssi on kytköksissä optimismin: se on uskoa siihen, että pelottavalta vaikuttava maailma voi muuttua hyväksi, mahdollisuuksia täynnä olevaksi paikaksi. (MacConville & Rae, 2012, 24.) Tätä tutkimusta varten haastatellut lapset osoittautuivat resilienteiksi niin optimisminsa kuin selviytymisen keinojensa kautta.

Lastensuojelua ja lastensuojelun nuoria paljon tutkinut Stein (2005) määrittelee resilienssin ominaisuudeksi, jonka avulla jotkut nuoret löytävät täyttymyksen (*fulfilment*) elämässään omista epäsuotuisista taustoistaan tai ongelmistaan huolimatta. Vastoin kaikkia todennäköisyyksiä monet lastensuojelun piirissä kasvaneet nuoret ovat onnistuneet selviytymään matkastaan aikuisuuteen. He ovat onnistuneet rakentamaan itselleen tyydyttävän työ- ja henkilökohtaisen elämän. (Stein, 2005, 1.) Tässäkin tutkimuksessa haastateltujen lasten tulevaisuusorientaatio on positiivinen ja vakaa, sisältäen unelmia tyydyttävästä perhe-elämästä, kouluttautumisesta ja asumisesta.

Etsittäessä syitä yksilön vahvistumiselle ja resilienssin kehittymiselle löydettiin suojaavien tekijöiden merkitys yksilön selviytymiselle. Tämän tutkimuksen lapsilla oli elämässään monia suojaavia tekijöitä. Suojaavia tekijöitä ovat perhe ja turva, koulutus ja ystävät ja positiiviset vertaissuhteet. Ajatellaan, että resilienssin kehittymiseen voidaan vaikuttaa kahdella tavalla: vahvistamalla yksilön selviytymistaitoja ja lisäämällä suojaavien tekijöiden vaikutusta yksilön elämässä. (MacConville & Rae, 2012, 25.) Mielenterveysongelmia tutkittaessa puolestaan tiettyjen yksilön piirteiden on todettu suojaavan yksilöä. Näitä piirteitä ovat rohkeus, tulevaisuusorientaatio, optimismi, vuorovaikutustaidot ja toivon kokemus. (Seligman, 2002, 5.)

Yksilön optimismia voi kehittää, sillä niin kutsutun opitun optimismin ohjelmat ovat osoittautuneet toimiviksi. Positiivisen psykologian puolestapuhuja Martin Seligman (2002) on urallaan keskittynyt pitkälti optimismin tutkimiseen. Seligman on toteuttanut opitun optimismin ohjelmia, joissa lapsille ja aikuisille opetetaan omien tunteiden tunnistamista ja ajatusmallien muuttamista. Opitun optimismin myötä niin lasten kuin aikuisten ahdistuneisuus ja masentuneisuus vähentyivät. (Seligman, 2002, 5.) Opittu optimismi on tekijä, joka synnyttyään vahvistaa itse itseään. Vastaavia projekteja voitaisiin soveltaa monin tavoin käytännön tason lastensuojelutyössä, mikä puolestaan voisi tukea lasten tasapainoista kehitystä vaikeasta elämäntilanteesta huolimatta.

Kivistö (2006) havaitsi suomalaistutkimuksessaan lastensuojelun lasten olevan harvinaisen vahvoja nuoria, joilla on kaikki avaimet selviytymiseen. Ki-

vistö on painottanut tutkimuksessaan huomion kiinnittämistä lasta suojaaviin tekijöihin. Resilienssin käsite liitetään usein nuoriin ihmisiin, jotka ovat selviytyneet elämässään hyvin stressikokemuksista ja vastoinkäymisistä huolimatta. (Kivistö, 2006, 109.) Sijoitetut lapset osoittautuivat myös tässä tutkimuksessa monilla tavoin resilienteiksi. Avaimet selviytymiseen koostuvat tämän tutkimuksen perusteella seitsemästä eri keinosta, joihin kaikkiin voi vaikuttaa. Aikuisten oikeus ja velvollisuus on auttaa lasta kehittämään omaa resilienttiyttä.

Stein (2008) mainitsee myös kiinnittymisen merkityksen yksilön hyvinvoinnin tukemisessa. Joillekin nuorille lastensuojelulliset toimenpiteet kompensoivat aiemmin tapahtuneita negatiivisia kokemuksia tarjoamalla edes yhden pysyvän kiintymyssuhteen. Stein havaitsi myös, että nuorten positiivisen identiteetin, minätietoisuuden ja itsetuntemuksen tukeminen voi lisätä resilienssiä. Identiteetin tukeminen voi esimerkiksi lisätä nuorten kokemusta kiinnittymisestä, ymmärrystä omasta menneisyydestä, kokemusta muiden ihmisten suhtautumisesta itseään sekä kykyä vastata siihen ja vaikuttaa nuoren kykyyn suhtautua omaan itseen ja omiin mahdollisuuksiin. (Stein, 2008, 4-5.) Oman menneisyyden käsitteleminen auttaa lasta ymmärtämään sen, kuka hän itse on, ja mihin hän on elämässään matkalla. Tässä tutkimuksessa haastatellut lapset pystyivät myös tunnistamaan ja ilmaisemaan omia tunteitaan, mikä on osoitus hyvästä itsetuntemuksesta (Sinkkonen, 2004). Hyvä itsetuntemus on piirre, joka edistää resilienssin kasvua yksilössä. (Stein, 2008.)

Resilienssistä puhuttaessa tarkoitetaan usein menneisyyden vaikeuksista selviytymistä. Resilienssi on kuitenkin ominaisuus, joka kantaa läpi monen elämänvaiheen eri tavoilla. Resilienssi voi ilmetä kolmella aikatasolla: *tulevaisuudessa* kykynä selviytyä tulevista vastoinkäymisistä, *samanaikaisesti* vastoinkäymisten aikana tai *jälkikäteen* ilmeten hyvänä eheytyksenä jo menneistä vaikeuksista. (Hill ym., 2007, 4.) Resilienssi on yhteydessä optimismiin, jota on menestyksekkäästi voitu opettaa yksilöille. (Seligman, 2002.) Näin ollen myös resilienssi on vahvistettavissa oleva kyky. Vahvistamalla esimerkiksi tässä tut-

kimuksessa havaittuja selviytymisen keinoja, myös yksilön resilienssin ja selviytymisen vahvistaminen on mahdollista.

Resilienssi on todennäköisyyksien kumoamista, pärjäämistä ja eheytymistä. (Stein, 2005, 1.) Resilienssi on suhteellinen, komparatiivinen käsite, jolle on tyypillistä käsitteen joustavuus yksilön mukaan. Esimerkiksi hyvän resilienssin omaava lapsi saattaa reagoida vaikeisiin tapahtumiin yhtä paljon kuin kuka tahansa muu, mutta pitkällä aikavälillä hän palautuu ja pärjää paremmin, mikä on eräs resilienssiyden piirre. (Hill ym., 2007, 3.) Resilienttiys on yksilön joustavuutta, jolloin myös käsite itsessään on merkityssisällöltään joustava. Tämä tutkimus pyrki osaltaan tunnistamaan lasten käyttäviä selviytymisen keinoja, ja niitä tutkittaessa lasten sitkeys ja resilienssi nousivat esiin tutkimuksen tuloksissa. Resilienssin löytäminen lasten asenteissa, käytösmalleissa ja elämänsisälöissä on tutkimustulos, joka vahvistaa käsitystä siitä, kuinka vahvoja ja sitkeitä sijoitetut lapset oikeastaan ovat monella eri tasolla.

8 YHTEENVETO

Tämän tutkimuksen tarkoituksena tarkastella vastauksia kahteen kysymykseen: Millaisia ovat sijoitetun lapsen ajatukset omasta menneisyydestä, elämästä nyt ja tulevaisuudesta? Millaiset asiat ovat auttaneet sijoitettua lasta selviytymään vaikeasta lapsuudesta? Suomalaisessa lastensuojelun tutkimuksessa lasten kuuleminen on ollut toistaiseksi vähäistä, ja tietoa on kerätty lähinnä aikuisten kautta (Alvoittu, 2012, 16; Kivistö, 2006, 5). Tässä tutkimuksessa sijoitetuilta lapsilta kysyttiin suoraan heidän omia ajatuksiaan menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Sen lisäksi lasten puheista ja kertomuksista etsittiin niitä keinoja, jotka ovat auttaneet heitä selviytymään.

Sijoitetut lapset tarinat ja elämänvaiheet poikkesivat toisistaan suuresti: esimerkiksi Sara oli viettänyt käytännössä koko elämänsä samassa sijaisperheessä, kun taas Miia oli huostaan otettu teini-ien kynnyksellä ja ollut yhteensä kahdessa sijaisperheessä. Kaikkia haastateltuja lapsia kuitenkin yhdisti oman

menneisyyden pohtiminen ja monipuolinen käsittely. Lapset olivat puineet ajatuksiaan huostaanotosta ja pohtineet suhdetta biologisiin vanhempiinsa. Menneisyyden raskas taakka oli aiheuttanut pahaa oloa lapsissa: kolme lapsista kertoi kärsineensä masennuksesta jossain vaiheessa. Haastatteluhetkellä lapset kuitenkin näkivät sijaisperheeseen sijoittamisen pääasiassa hyvänä, hyvinvointia parantaneena toimenpiteenä. Viisi lapsista oli kiinnittynyt sijaisperheeseensä, kaksi lapsista koki sijaisperheen etäisenä ja vain väliaikaisena vaiheena ennen aikuisuutta.

Lapset ajattelivat pääasiassa itsestään hyviä ja positiivisia asioita: moni lapsista oli harrastanut itsetutkiskelua suhteessa omaan persoonaansa ja menneisyyteensä. Lapset kuvailivat itseään vahvoina, selviytyjinä. Lasten taipumus sosiaalisuuteen on pitkälti temperamenttipiirre, mutta olennaiseksi nousi lasten kyky ilmaista omia tunteitaan. Uskallus ilmaista tunteitaan eri tavoilla muille ihmisille auttaa käsittelemään vaikeita asioita. Toisaalta kaikki lapset eivät nähneet tunteidensa jakamista tarpeellisena, haluten pärjätä yksin. Lasten määritelmässä itse oman elämänsä kaikista tärkeimpiä asioita, useimmiten mainituiksi asioiksi nousivat perhe, kaverit, eläimet, harrastukset ja vapaa-aika, sukulaiset, musiikki ja koulu.

Lasten perhekäsitykset tosin erosivat toisistaan. Lapset jakautuivat kahteen ryhmään sen perusteella, rajasivatko he tietoisesti joko sijais- tai biologisia elossa olevia vanhempiaan perheensä ulkopuolelle (rajattu perhekäsitys) vai laskivatko he perheeseensä kuuluvaksi laajalti biologisia ja sijaisperheen jäseniään. Lasten puheissa ilmeni, että he olivat pohtineet perheen merkitystä elämänsä aikana paljon. Kolme lapsista kuului rajatun perhekäsityksen piiriin, neljä lapsista puolestaan lavean perhekäsityksen piiriin. Lasten linjauksissa hyvän perheen tunnusmerkeistä oli paljon yhtäläisyyksiä, ja lasten vastausten perusteella muodostetussa hyvän perheen kuvauksessa nousivat esiin tuen, turvan, rakkauden, avoimuuden, rehellisyyden, ystävällisyyden, luottamuksen ja yhdessä tekemisen merkitys.

Lapsilla oli paljon unelmia omasta tulevaisuudestaan ja sen sisältämistä arvoista ja asioista. Lasten unelmat jakautuivat neljään kategoriaan: asuminen,

työtilanne, elämäntilanne ja muut. Lasten unelmissa painottui haave pysyvyydestä ja vakaudesta. Lapset haaveilivat koulutuksesta ja pysyvästä työpaikasta, omasta kodista, vakaasta parisuhteesta ja perhe-elämästä sekä muun muassa omasta lemmikistä tai autosta. Lasten puheissa välähteli myös ajatus tehdä tulevaisuudessa erilaisia valintoja kuin omat vanhemmat ovat tehneet. Lasten ajatuksia tulevaisuudesta yhdisti eritoten toiveikkuus ja optimismi sen suhteen, että tulevaisuudessa on tiedossa hyviä asioita.

Tämän tutkimuksen perusteella perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla on elämässään useita vahvistavia, selviytymistä tukevia seikkoja, joista on löydettävissä monia yhtäläisyyksiä. Selviytymisen keinoja tutkailtiin osaksi ensimmäisen tutkimuskysymyksen esiin nostamien asioiden pohjalta, mutta osittain lapset nostivat esiin ensimmäiseen tutkimuskysymykseen kuulumattomia asioita jotka selkeästi olivat edistäneet heidän selviytymistään. Sijoitetun lapsen selviytymistä edistäviä tekijöitä ovat tämän tutkimuksen perusteella oman menneisyyden käsitteleminen, positiivinen asenne ja minäkuva, harrastukset ja vapaa-aika, tunnetaidot, yksi tai useampi läheinen ihminen, puhuminen sekä tulevaisuusorientaatio. Tulokset olivat samansuuntaisia aiempien suomalaisten ja kansainvälisten tutkimusten kanssa, joten tulokset ovat ainakin jossain määrin osoittautuneet yleistettäviksi. Mainitut selviytymisen tekijät vahvistuvat lasten elämässä monilla tavoin: joillain resilienssi voi olla pitkälti olemassa oleva ominaisuus, joillekin se kehittyy.

Optimismi oli tämän tutkimuksen tuloksissa seikka, joka kuultaa jollain tavalla läpi kaikista selviytymistä edistävästä tekijöistä. Optimismia voidaan tässä verrata luottamuksen ja uskon kokemukseen, ajatukseen siitä, että asiat järjestyvät lopulta parhain päin. Luottamuksellinen ajattelu auttaa jaksamaan vaikeita aikoja, ja toisaalta luottamus asioiden järjestymiseen voi myös kasvaa ajan myötä. (Seligman, 2000.) Tässä tutkimuksessa lapset havaitsivat, että asioilla on tapana järjestyä parhain päin, ja että vaikeista ajoista selviäminen on asia joka opettaa ja vahvistaa yksilöä ja hänen kompetenssin tunnettaan.

Lasten kanssa työskentelyn ja lastensuojeluun kohdistuvan tutkimuksen tulisi suuntautua toimivien menetelmien löytämiseen. Sen sijaan, että etsitään

keinoja "korjata" ihmisiä ja heidän heikkouksiaan, tulisi keskittyä yksilön vahvuuksiin. (Seligman, 2002.) Yksilön sisäisen voimantunteen kasvu, voimaantuminen, eheyttää yksilöä ja vahvistaa hänen minuuttaan monin tavoin. (Siitonen, 2013.) Yksilön vahvuuksien löytämisen ja kasvamisen tukeminen ennaltaehkäisevät ja korjaavat masennusta ja ahdistusta. Sen sijaan, että korjataan vauriota, olisi syytä keskittyä seikkoihin jotka auttavat yksilöä korjaamaan itse itsensä. (Seligman, 2002, 5.) Elämän vastoinkäymiset eivät välttämättä vaaranna lapsen kehitystä, sillä olennaista on se, miten lasta pystytään tukemaan, jotta hän selviytyisi niistä. (Kalland & Sinkkonen, 2001, 523.) Jokainen sijoitettu lapsi tarvitsee tukea, jotta hänen sisäinen voimantunteensa ja resilienssinsä voisi kasvaa (ks. Siitonen 2013; Hill 2007). Kenenkään ei ole tarkoitus pärjätä yksin, mutta lapsen hyvinvointia ja ikätasoon sopivia elämänhallinnan keinoja voi opettaa, ja niillä voi olla kauaskantoisia seurauksia lapsen myöhemmälle hyvinvoinnille ja selviytymiselle.

Lapset ovat sitkeitä ja omaavat luonnostaan monia sellaisia keinoja, jotka auttavat heitä selviytymään. On kuitenkin aikuisen vastuulla tukea lasta ja ottaa vastuu hänen hyvinvointinsa peruspilareista. Erilaiset taidepohjaiset menetelmät pyrkivät yksilön sisäisten voimavarojen vapauttamiseen, mutta menetelmiä tarvitaan lisää. (ks. Känkänen 2013; Siitonen 2013). Yksilön hyvinvoinnin rakentaminen pahoinvoinnin korjaamisen sijaan vahvistaa yksilöä sisältäpäin. (Seligman, 2002.) Tämän tutkimuksen perusteella jatkossa tulisi kehittää yhä enemmän toimivia, käytännön tasolle sopivia menetelmiä sijoitettujen lasten selviytymisen ja hyvinvoinnin tukemiseksi. Uusien menetelmien suunnittelun ja toteuttamisen myötä jatkotutkimuksen tulisi suuntautua kehitettävien menetelmien arviointiin.

Tämän tutkimuksen perusteella taidepohjaiset menetelmät ja hankkeet lisäävät lapsen kykyä käsitellä sijoituksen herättämiä tunteita sekä lisäävät lasten itsetuntemusta. Taidelähtöisten menetelmien lisäksi tulisi pohtia myös muiden vahvistavien menetelmien etsimistä ja hyödyntämistä. Tutkimusta kaivataan myös vertaistuen, terapian ja tukihenkilötoiminnan kaltaisten menetelmien käytöstä, ja myös mahdollisista uusista menetelmistä sijoitettujen lasten tuke-

misin saralla. Sijoitetun lapsen tukiverkoston vahvuuteen ja riittävyys tulee jatkossakin kiinnittää huomiota, jotta jokainen vaikeasta lapsuudesta ponnistava sijoitettu lapsi saisi tasa-arvoiset lähtökohdat omalle psyykkiselle, sosiaaliselle ja fyysiselle hyvinvoinnilleen. Jokaisen lapsen oikeus on käsitellä oman menneisyyden haamut. Jokaisella lapsella on oikeus aikuiseen, joka kuuntelee ja välittää.

Lopuksi esittelen tämän tutkimusten tulosten pohjalta kumpuavat teesit sijoitettujen lasten oikeutetusta pyynnöstä aikuisen tukeen vaikeassa elämäntilanteessa: Aikuisen on huolehdittava, että lapsen oikeus käsitellä omaa tarinaansa, viettää vapaa-aikaansa mieluisasti ja harrastaa ja puhua omista asioistaan toteutuvat. Lapsen positiivista minäkuvaa ja tunnetaitoja on tuettava, ja jokainen lapsi myös ansaitsee yhden tai useamman läheisen ihmisen elämäänsä. Jokainen lapsi on myös oikeutettu unelmiin ja tulevaisuuden tavoitteisiin, joiden toteutumisessa aikuisten tuki on olennaisen tärkeää. On pidettävä huolta siitä, että sijoitetun lapsen ääni ei unohdu eri ammattiryhmien työskentelyn kiireisessä arjessa.

Tämä ja moni muu sijoitetuista lapsista tehty tutkimus osoittaa sen, että lapset omaavat valtavasti sisäisiä voimavaroja ja potentiaalia. Lapsi tarvitsee aina aikuisen apua kyetäkseen hyödyntämään sisäisiä voimavarojaan ja puhjetakseen täyteen loistonsa – mutta ennen kaikkea lapsi tarvitse aikuisen aikaa ja läsnäoloa. Tämän tutkimuksen tuloksena muotoutuneet selviytymistä edistävät keinot ovat konkreettisella tasolla sijoitettujen lasten viesti aikuisille, niin sijaisvanhemmille, biologisille vanhemmille kuin sosiaali- ja kasvatustieteilijöille. Oman menneisyyden unohtaminen on mahdotonta, eikä se myöskään kannata, sillä menneisyyttä ei voi muuttaa. Toisaalta oma menneisyys muo- vaa yksilöstä juuri omanlaisensa ja uniikin. Sen sijaan oman haavoittuvuuden myöntäminen ja tuominen esiin on askel eheytymiseen. Yksilön vahvistuminen tapahtuu aina muiden avustuksella. Päätän tämän tutkimuksen nyt samalla tavalla kuin sen johdannossa aloitinkin – lapsen sanoihin.

Koskaan ei voi oikeen tietää, että mitä huomien tuo tullessaan. Koskaan ei voi tietää että mitä tapahtuu. Mä antasin semmosen neuvon, että kannattaa niinkun puhua niistä asi-

oista mahdollisimman paljon kaikille muille ihmisille. Ei kannata missään nimessä koittaa unohtaa niitä asioita, ei niitä hyviä eikä pahoja, vaan niinkun koittaa saada ne jotenkin silleen käytyä ite läpi, ei kannata sulkeutua omaan kuoreensa ja jättää sitä pahaa oloa sinne. - - Jos itkettää niin silloin pitää antaa sen itkun tulla. - Kiia

Lähteet

- Alasuutari, P. (2011). Laadullinen tutkimus 2.0.. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- Alvoittu, H. (2012). Sijaisperheessä elävien lasten vaikeiden kokemusten käsittely. Vertaisryhmätoiminnan merkitys kokemusten käsittelyssä. Teoksessa *Kokemukset näkyviin – artikkeleita väkivallasta ja sijaishuollosta*. Toim. Huovinen, A. Immonen, E. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 20. 26-35.
- Auvinen, A. (2003). Valta ja asiakassuhde. Sosiaalityöntekijäin liitto, 1982-. Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3854/auvinen132-139.pdf?sequence=1> Viitattu 20.2.2015.
- Bagnoli, A. (2009). Beyond the standard interview: the use of graphic elicitation and arts-based methods. *Qualitative Research*, 9. 547-570.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
- Casey Family Programs (CFP). (2001). It's my life. A framework for youth transitioning from foster care to successful adulthood. Seattle.
- Eronen, T. (2013). Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4/2013. THL. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino oy. Tampere.
- Feldt, T., Mäkikangas, A., Aunola, K. (2006). Sense of Coherence and Optimism: A More Positive Approach to Health. Kokkonen, M. Kinnunen, M-L. (2006). Emotion Regulation and Well-Being. Teoksessa L. Pulkkinen, J. Kaprio, R. Rose (toim.), *Socioemotional Development and Health From Adolescence to Adulthood*. Cambridge University Press. New York.
- Gagnon, Y-C. (2010). The Case Study as research method. A Practical handbook. Presses de L'université du Québec.
- Gissler, M., Paananen, R., Luopa, P., Merikukka, M., Myllyniemi, S. (2014). Aineistolähtöinen toiseus. Teoksessa *Nuoruus toisin sanoen*. THL. Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere.

- Heino, T. (2007). Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakes. Valopaino Oy. Helsinki.
- Hiitola, J. & Heinonen, H. (2009). Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hill, M., Stafford, A., Seaman, P., Ross, N., Daniel, B. (2007). Parenting and resilience. Joseph Rowntree Foundation. University of Glasgow.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2000). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). Tutki ja kirjoita. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Holstein, J. & Gubrium, J. (2011). Animating Interview Narratives. Teoksessa Silverman (toim.), *Qualitative Research*. s. 149-167. Sage Publications.
- Howe, D. (1995). Attachment Theory for Social Work Practice. Macmillan. England.
- HTK-ohje 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. <http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje>. Viitattu 5.2.2015.
- Hughes, D. (2006). Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. PT-kustannus. Tampere.
- Hämäläinen, K. (2012). Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Väestöliitto. Helsinki.
- Jahnukainen, M., Pösö, T., Kivirauma, J., Heinonen, H. (2012). Erityisopetuksen ja lastensuojelun kehitys ja nykytila. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.), *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa*. Vastapaino. Tampere.
- Joffe, H. & Yardley, L. (2004). Content and thematic analysis. Teoksessa D. Marks, L. Yardley (toim.), *Research Methods for Clinical and Health Psychology*. Sage Publications.
- Judén-Tupakka, S. (2007). Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa E. Syrjäläinen, A.

- Eronen, V-M Värri (toim.), *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin.* (62-90). Juvenes Print. Tampere.
- Kakkori, L. & Huttunen, R. (2010). *Fenomenologia, hermeneutiikka, ja fenomenografinen tutkimus.*
<http://users.utu.fi/rakahu/fenomenografia2011.pdf> Viitattu 9.2.2015.
- Kalland, M. & Sinkkonen, J. (2001). Finnish Children in Foster Care: Evaluating the Breakdown of Long-Term Placements. *Child Welfare.* Sep/Oct2001, Vol. 80/5. 513–527.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2008). *Temperamentti, stressi ja elämänhallinta.* Werner Söderström Oy.
- Kestilä, L., Väisänen, A., Paananen, R., Heino, T., Gissler, M. (2012). Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret aikuisina. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77. N:o 2012:6. 599-620.
- Kitinoja, M. (2005). *Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta.* Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.
- Kivistö, J. (2006). "Missä mä olisin muuten?" Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Ammatillinen lisensiaatti-tutkielma. Sosiaalipolitiikan laitos. Turun Yliopistopaino.
- Kokkonen, M. & Kinnunen, M-L. (2006). *Emotion Regulation and Well-Being.* Teoksessa L. Pulkkinen, J. Kaprio, R. Rose (toim.), *Socioemotional Development and Health From Adolescence to Adulthood.* Cambridge University Press. New York.
- Korkeila, J. (2008). *Stressi, tunteiden säätely ja immunitetti.* *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim.* 124(6). 683-692.
- Kortteinen, M. (1932). *Lähiö - Tutkimus elämäntapojen muutoksesta.* Otava. Helsinki.
- Kosonen, M. (2001). *Foster Children's Sibling Relationships in Middle Childhood.* Ph D Thesis. Department of Social Policy and Social Work. University of Glasgow. <http://theses.gla.ac.uk/968/> Viitattu 3.12.2014.

- Känkänen, P. (2013). Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. THL. Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Finlex. 22.9.2000/812.
- LsL. Lastensuojelulaki. Finlex. 13.4.2007/417.
- MacConville, R. & Rae, T. (2012). *Building Happiness, Resilience and Motivation in Adolescents: A Positive Psychology Curriculum for Well-being*. Jessica Kingsley Publishers. London.
- Mahoney, M. (2002). Constructivism and Positive Psychology. Teoksessa C. R. Snyder & S. J. Lopez (toim.), *Handbook of Positive Psychology*. Oxford University press. New York. 745-750.
- Maslow, A. (1964). Religions, values and Peak-Experiences. <http://www.nostrajewellery.org/files/Abraham-H.-Maslow-Religions,-Values-and-Peak-Experiences.pdf> Viitattu 4.2.2015.
- McAdams, D. (2011). Narrative Identity. Teoksessa S. Schwartz, K. Luyckx, V. Vignoles (toim.), *Handbook of identity theory and reseach*. Springer. London. 99-116.
- Melartin, T. & Vuorilehto, M. (2009). Masennus. Teoksessa M. Aalto, H. Bäckmand, H. Haravuori, J. Lönnqvist, M. Marttunen, T. Melartin, A. Partanen, T. Partonen, K. Seppä, L. Suomalainen, J. Suokas, J. Suvisaari, S. Viertiö, M. Vuorilehto (toim.), *Mielenterveys- ja päihdeongelmien varhainen tunnistaminen. Opas ennaltaehkäisevän työn ammattilaisille*. THL. Yliopistopaino. Helsinki.
- Mikkonen, I. (2011). Vertaistuki osana sosiaalista vahvistamista. Teoksessa P. Lundbom & J. Herranen (toim.), *Sosiaalinen vahvistaminen kokemuksina ja käytänteinä*. Humanistinen Ammattikorkeakoulu. Helsinki.
- Morgan, J. (2009). Psychometric Evaluation of the Meaningful Life Measure. *Journal of Happiness Studies*. June 2009. Springer. 351-366.
- Mruk, C. (2013). *Self-Esteem and Positive Psychology. Research, Theory and Practice*. Springer Publishing Company. New York.
- Munro, E. & Stein, M. (2008). Comparative Exploration of Care Leavers' Transitions to Adulthood. Teoksessa M. Stein & E. Munro (toim.), *Child Welfare*

- Outcomes. Young People's Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practise. London. 9-20.*
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods. 3th Edition. Sage Publications.*
- Rauhala, Lauri. (2005). *Ihmiskäsitys ihmistyössä. Yliopistopaino. Helsinki.*
- Rönkä, A. (1999). *Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen - ongelmien kasautumisen kolme väylää. Teoksessa M. Kuorelahti & R. Viitanen (toim.), Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Nykypaino Oy. Helsinki.*
- Salonen, K. (2006). *Lapsen itsetunto rakentuu aikuisen tuen avulla. Mielenterveys. Vol 42. Nro 1/2006. 6-9.*
- Savolainen, M. (2013). *Voimauttava valokuva - katse välineenä dialogisen vuorovaikutuksen oppimiseen. Hoidollisen työn merkityksellisyyttä ja työhyvinvointia etsimässä. Ryhmätyölehti 1/2013. 24-33.*
- Seligman, M. (2002). *Positive prevention and positive therapy. Teoksessa C. R. Snyder & S. J. Lopez (toim.), Handbook of Positive Psychology. Oxford University press. New York. 3-12.*
- Siitonen, J. (2013). *Yksilön voimaantumisen perusta ja ydintekijät. Teoksessa P. Atjonen (toim.), Työ arvoonsa ansaitsee. Juhlakirja 113-vuotisen kajaanilaisen opettajankoulutuksen kunniaksi. 236-249.*
- Sinkkonen, J. (2004). *Kiintymyssuhdeteoria - tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Duodecim 2004 ; 120. 1866-73.*
- Stein, M. (2005). *Resilience and Young People Leaving Care: Overcoming the Odds. Research report. Joseph Rowntree Foundation. York. <http://eprints.whiterose.ac.uk/73176/1/Document.pdf> Viitattu 12.1.2015.*
- Stein, M. (2008). *Transitions from Care to Adulthood: Messages from Research Policy and Practice. Teoksessa M. Stein & E. Munro (toim.), Child Welfare Outcomes. Young People's Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practise. London. 289-206.*

- Tuononen, P. (2009). Asiaa aikuisille! Lapset ja nuoret kertovat omien oikeuksiensa toteutumisesta Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 4:2008. Jyväskylän Yliopistopaino. Jyväskylä.
- Väänänen, R. (2013). Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto.
- Westcott, H. & Littleton, K. (2005). Exploring Meaning In Interviews With Children. Teoksessa Greene, Hogan (toim.), *Researching children's experience. Approaches and methods*. London. Sage Publications. 141-157.
- Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tietosuoja. (1987). Suomen Akatemian julkaisu 1/1987. Helsinki.
- Zayaen, T., Meelker, A., Scheurink, I., (toim.), (2008). Empowerment and the empowering environment. Equal/ESF programme. DPM Nijmegen.

9 LIITTEET

9.1 Liite 1. Haastattelurunko

1 AIKAJANAN TEKEMINEN: KERRO OMA TARINASI SANOIN JA KUVIN

Kerro omin sanoin oma tarinasi siitä lähtien, kun sinut sijoitettiin, tähän päivään saakka. Voit valita ne asiat, mitä haluat kertoa. (Mitä muistat ajalta ennen sijoitusta? Tiedätkö miksi sinut on sijoitettu? Oliko sijoittaminen hyvä asia? Miltä sijoituspäätös tuntui silloin ja miltä se tuntuu nyt? Millainen elämäntilanteesi on nyt verrattuna esim. sijoitushetkeen?)

2 HAASTATTELUOSUUS

MILLAINEN MINÄ OLEN

Mitä sinä tykkäät tehdä tai harrastaa? Missä asioissa olet mielestäsi hyvä (/koet onnistumisia)? Ketkä kannustavat sinua ja uskovat sinuun? Miten se näkyy? Kerro millainen sinä olet luonteeltasi / kuvaile itseäsi. Mitä ajattelet itsestäsi? Millainen olet sosiaalisissa tilanteissa? Viihdytkö yksin vai porukassa paremmin? Miltä sinusta tuntuu, kun olet yksin? Mitä luulet, että muut ajattelevat sinusta?

KARTTA: Mitkä asiat ovat elämässä sinulle tärkeimpiä?

Kenelle näytät tunteitasi? Mitä tunteita sinulla on mahdollisuus näyttää? Onko tunteita, joita et näytä kenellekään?

Missä paikoissa sinun on hyvä olla? Miltä sinusta tuntuu, kun olet biologisten vanhempiesi kanssa? Entä miltä sinusta tuntuu kun olet sijaisperheesi kanssa?

SUHTEET (PERHE, YSTÄVÄT, TÄRKEIMMÄT IHMISET)

PERHE. Kerro perheestäsi. Keitä kuuluu mielestäsi sinun perheeseesi? Luettele mitä asioita teet eri perheenjäsentesi kanssa (sekä biol. että sijaisvanhemmat ja sisarukset eli KAIKKI). Onko muita ihmisiä, jotka ovat sinulle tärkeitä?

Millaisia tunteita sinulla on eri perheenjäseniäsi kohtaan?

Mitä asioita haluaisit tehdä (kenen?) perheenjäsenesi kanssa?

Mitä perhe sinulle merkitsee? Mitkä asiat ovat perheessä tärkeitä?

Vietätkö koskaan aikaa kaikki yhdessä (biol.+sijaisvanhemmat ja sisarukset)?

Miltä se tuntuu?

YSTÄVYYS. Onko sinulla läheisiä ystäviä? Kuinka monta? Kauanko olet tuntenut heidät (ennen vai jälkeen sijoituksen tulleet)? Mikä ystävässä on parasta?

Kerrotko sijoituksesta avoimesti kavereille/ystävälle? Puhutteko ystävien kanssa sijoituksestasi? Mitä olette puhuneet / miten he ovat reagoineet?

VERKOSTOT, KUKA MINUA AUTTAA, TUKI

Keneltä pyydät apua jos sinulla on huolia tai ongelmia? (Kaverit, sijaisvanhemmat, biologinen vanhempi, sos.työntekijä, valvova viranomainen)

Kenen kanssa voit jutella sijoittamiseen liittyvistä asioista?

OSALLISUUS

Miten sijoitus on vaikuttanut elämääsi?

Koetko että olet saanut vaikuttaa omiin asioihisi sijoitukseen liittyen?

Keitä kaikkia ihmisiä/ammattilaisia ympärilläsi työskentelee?

Onko oma sosiaalityöntekijäsi pysynyt pitkään samana? Millaista yhteistyönne on?

UNELMAT, TULEVAISUUS

Miten sijoitus on mielestäsi vaikuttanut elämääsi?

(Olisitko voinut saavuttaa nykyisen elämäntilanteesi/unelmasi ilman lastensuojelua?)

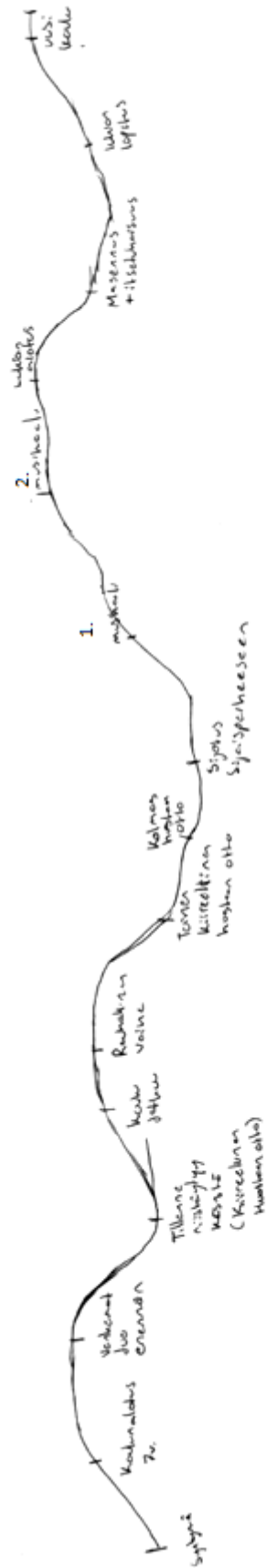
Onko lastensuojelu vaikuttanut negatiivisesti elämässäsi?

(Missä ajattelet, että asut 18-vuotiaaksi asti?)

Millaista tukea ja mitä apua haluaisit saada 18-vuotiaana? Keneltä?

Millaisia asioita toivot tulevaisuudelta? Missä haluaisit olla 10 vuoden päästä, millaisia asioita haluaisit elämääsi? (Työt, asuminen, matkustaminen, perhe ym) Mistä asioista unelmoit? Kuka tukee sinua unelmissasi ja miten?

9.2

9.3 Liite 3. Esimerkki tärkeiden asioiden kartasta.

